

הלכות קריאת שמע וברכותיה

סימנים נ"ה-פ"ח

מצות עשה מן התורה לקרוא קריאת שמע בבוקר ובערב. הדבר נלמד מהפסוק "ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך" (דברים ו', ז), שמשמעו הוא שאדם צריך ללמוד תורה הן כאשר הוא מצוי בביתו והן בלכתו בדרך, וכן לקבוע לימוד בערב ובבוקר¹. הפסוקים מתארים את האידיאל, אולם חכמים הגדירו חיוב מינימלי שבו חייב כל אחד: לקרוא קריאת שמע כל ערב וכל בוקר, "בשכבך ובקומך". הדבר מתקיים על ידי קריאת שלוש פרשיות העוסקות בעיקרי האמונה: הפרשה הראשונה (דברים ו', ד-ט) היא פרשת "שמע", המכריזה על האמונה בא-ל אחד וקבלת עול מלכות שמים; בפרשה השנייה, "והיה אם שמוע" (דברים י"א, יג-כא), נוסף גם ביטוי של אמונתנו בשכר ועונש; הפרשה השלישית היא פרשת ציצית (במדבר ט"ו, לז-מא), והיא באה להזכיר לנו בכל עת שעלינו לקיים את כל המצוות כולן, ולא לתור אחרי לבנו ועינינו. בשתי הפרשיות הראשונות נזכר הביטוי "בשכבך ובקומך", שממנו נלמדת מצות קריאת שמע, ובפרשייה השלישית נזכרת יציאת מצרים, שאותה יש לזכור בכל ערב ובכל בוקר.

נחלקו הראשונים עד היכן חובת קריאת שמע מן התורה: לכל הדעות אמירת פסוק "שמע ישראל" היא מצווה מהתורה²; יש האומרים שאף כל הפרשה הראשונה היא מהתורה³, יש המוסיפים גם את פרשת "והיה אם שמוע"⁴, ויש הסוברים שכל שלוש הפרשיות הן מן התורה⁵. לדעת המחבר והרמ"א רק הפסוק הראשון הוא מן התורה⁶.

1. וכדברי הברכה שלפני קריאת שמע בערב: "בשכבנו ובקומנו נשיח בחוקיך".
2. בין הסוברים שאמירה זו לבדה היא מן התורה אפשר למנות את: הרשב"א (שו"ת ח"א סי' שכ, ועוד), הריטב"א (ברכות יג ע"ב ד"ה "ת"ר שמע ישראל"), ספר החינוך מצווה ת"כ ועוד.
3. כך דייקו מרש"י ברכות ב ע"א, וכן סוברים ר' יונה (ברכות ט ע"א ד"ה "למימרא") והיראים (סי' רנ"ב).
4. פרי חדש סימן ס"ז, וכן למד מהרמב"ם.
5. כך היא שיטת הרמב"ם לדעת ערוך השולחן.
6. כך כותב המחבר בסוף סימן ס"ג, ונראה שהוא סובר שכך גם דעת הרמב"ם. וכך דעת הרמ"א, כפי שכתבנו בסוף סימן מ"ו.

חכמים קבעו לקיים מצווה זו במהלך תפילות שחרית וערבית, ותקנו שתי ברכות לפניה וברכה אחת לאחריה (ובערבית שתי ברכות לאחריה). קריאת שמע וברכותיה היא החלק השלישי של התפילה, אחרי תחינות הבוקר ופסוקי דזמרה.

סימן נ"ח

דין זמן קריאת שמע, ובו ז' פעיפים

סימן זה עוסק בזמן חיוב קריאת שמע בבוקר. נקדים לו סקירה קצרה על זמני היום:

עלות השחר הוא הזמן שבו מתחילה החשכה להתמעט. כאשר יש מספיק אור כדי שיוכל לזהות את חברו נקרא הדבר "משיכיר את חברו". זמן הנץ החמה הוא הזריחה. **חצות** הוא אמצע היום.

בערב, לעומת זאת, יש לנו שני זמנים: **שקיעת החמה וצאת הכוכבים**. שקיעת החמה מקבילה לזריחה, וצאת הכוכבים לעלות השחר.⁷ הגדרה נוספת בהלכה היא "שעה זמנית", שהיא 1/12 משעות היום. חכמים נחלקו בשאלה מה נקרא "יום", האם מעלות השחר עד צאת הכוכבים, או מהזריחה ועד לשקיעה. מקובל לומר שלדעת המחבר היום נמשך מעלות השחר עד צאת הכוכבים, ואילו הגר"א סובר שהיום הוא מהזריחה עד השקיעה. כל החישובים של אורך השעה הינם על פי הבנה זו: לשיטת הגר"א מספור השעות (כגון "שעה שלישית") מתחיל מהזריחה, ולדעת המחבר מעלות השחר. בגוף הסימן נסביר גם את דברי המחבר, על אף ששיטת הגר"א התקבלה היום כעיקר להלכה.

7. ראה בהרחבה בחלק א' מעמוד 351, בנספח "הזמנים בהלכה".

סעיף א

זמן קריאת שמע של שחרית, משיראה את חברו הרגיל עמו קצת ברחוק ארבע אמות (א), ויכירנו. ונמשך זמנה עד סוף שלוש שעות, שהוא רביע היום (ב). ומצותה מן המובחר לקרותה כוותיקין (פירוש: תלמידים. ורש"י פירש: אנשים עניים ומחככים המצוה), שהיו מכוונים לקרותה מעט קודם הנץ החמה (פירוש: יציאת החמה. כמו 'הנצו הרמונים'), כדי שיסיים קריאת שמע וברכותיה עם הנץ החמה, ויסמוך לה התפלה מיד בהנץ החמה (ג). וזמי שיוכל לכויין לעשות כן שכרו מרובה מאד (ד). הגה: שיעור הנץ החמה הוא כמו שיעור שעה אחת קודם שיעלה ברכות ט' ע"ב וכאחרים. ¹ שם וכרבי יהושע. ² שם. ³ שם.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) **ארבע אמות** – זמן זה הוא כ-66 דקות לפני הזריחה.⁸
 (ב) **רביע היום** – כפי שראינו בהקדמה, לשיטת המחבר סופרים את שלוש השעות מעלות השחר, ולגר"א מהזריחה. אף שלהלכה נתקבלה שיטת הגר"א, שעל פיה סוף זמן קריאת שמע מאוחר יותר, נכון לחשוש גם לשיטת המחבר ולהחמיר, שהרי זו מצווה מן התורה.⁹ ולכן אם מתפלל במניין וחושש שהציבור יגיע לקריאת שמע לאחר שלוש שעות מעלות השחר, נכון להקדים ולומר פסוק "שמע ישראל", שהוא מן התורה לשיטת המחבר. ונוהגים לומר את כל הפרשה הראשונה.¹⁰
 (ג) **מיד בהנץ החמה** – עיקר זמן תפילת העמידה הוא עם הנץ החמה (כפי שיתבאר בתחילת סימן פ"ט). לכן אף שתחילת זמן קריאת שמע הוא כשעה לפני הזריחה, למעשה טוב לאמרה סמוך לזריחה, כדי לחבר בין קריאת שמע וברכותיה לבין תפילת העמידה (כפי שיתבאר בהמשך, בסימן ס"ו סעיף ח).
 (ד) **שכרו מרובה מאד** – המתחיל את יומו בקריאת שמע וסומך לה תפילה עם הנץ החמה, מכניס את כל היום תחת מטרייה של קבלת עול מלכות שמים.

8. עיין שיטות נוספות בנספח שהוזכר בהערה הקודמת

9. עיין כף החיים אות ד, ומ"ב ס"ק ד.

10. כפי שהתבאר בדברי הרמ"א בסוף סימן מ"ו, ובדברינו שם בס"ק ל"א.

כל גוף השמש על הארץ (ה) (מיימוני פ"א).

מעייף ב

האם לא קרא אותה קודם הנץ החמה, יש לו להקדים לקרותה במהרה כל מה שיוכל (ו).

הרבינו יונה שם.

שולחן ערוך כפשוטו

נחלקו הפוסקים האם להעדיף תפילה בזריחה או תפילה בציבור, ונראה שתפילה עם הזריחה עדיפה למי שעושה זאת בקביעות (וגם היא כעין תפילה בציבור, משום שמתפלל בזמן התפילה לכתחילה לכלל ישראל), אלא שישתדל לבוא אחר כך למניין כדי לענות לקדיש ולקדושה. אבל מי שאינו נוהג בקביעות כוותיקין, אין לו לוותר על תפילה בציבור בשביל תפילה בזריחה¹¹.
(ה) על הארץ – דברי רמ"א אלו¹² קשים להבנה, שהלא "הנץ החמה" משמעו זריחת השמש; ויש שרצו בעקבות כך לשנות את הגרסה¹³. להבנת דברי הרמ"א יש להקדים ולהביא את שיטת רבנו תם בזמן השקיעה: לשיטתו בערב ישנן שתי שקיעות: הראשונה היא השקיעה הנראית, היינו כשהשמש נעלמת מעינינו; והשנייה שקיעה 'הלכתית', שהיא 58 דקות זמניות וחצי מאוחר יותר. הרמ"א סובר שהבוקר מקביל לערב, והנץ החמה מקביל לשקיעה הנוספת של רבנו תם, ולכן זמנו 58 דקות וחצי לפני הזריחה הנראית. דברים אלה לא נתקבלו להלכה¹⁴.

(ו) כל מה שיוכל – על פי הכלל "זריזין מקדימים למצוות" (פסחים ד ע"א ועוד). ואם מתעכב משום שמחכה למניין מאוחר, טוב לומר את הפרשה הראשונה של קריאת שמע השכם בבוקר, ובעת התפילה במניין לחזור שוב על קריאת שמע כסדרה.

11. עיין בסימן פח האם מותר להתפלל לפני הנץ כדי להתפלל במניין.

12. שיטה זו מבוססת על גרסת הרמ"א בדברי הרמב"ם הל' קריאת שמע א', יא. והב"י לא מקבל גרסה זו.

13. ולגרוס "עישור שעה" במקום "שיעור שעה". ראה באריכות בנושאי הכלים כאן. אולם המעיין ב"דרכי משה" יראה נכוחה שגרסת "שיעור שעה" היא דעתו ההלכתית.

14. וראה בהרחבה בספרנו "בעקבות המחבר" במאמר "זמן הנץ החמה לרמ"א", מעמוד ל'.

סעיף ג

זומי שהוא אנוס, כגון שהיה משכים לצאת לדרך במקום גדודי חיה ולסטים, שלא יוכל לעמוד ולא לכזין אפילו פרשה ראשונה ואפילו עד 'על] לבבך',¹ או שבני השיירא (קראבאנה בלע"ז) הולכים מהרה ולא ימתינו לו כלל – יכול לקרותה עם ברכותיה משעלה עמוד השחר, דכיון שעלה עמוד השחר שפיר קרינן ביה 'ובקומך',² וגם שפיר מיקרי 'יוצר אור' (ז). אבל אם אינו במקום גדודי חיה וליסטים, וגם אין בני השיירא נחפזים כל כך, אפילו יוצא לדרך אחר שעלה 'ברכות ח' ע"ב לפירוש הרי"ף, והרמב"ם בפרק א' מהלכות קריאת שמע, והרשב"א. 'רבינו יונה. 'הרשב"א.

שולחן ערוך כפשוטו

(ז) **יוצר אור – זמן "בקומך"** וזמן תחילת היום אינם זמנים חד משמעיים, שהרי האור מפציע בהדרגה עד שהוא מאיר את הארץ באופן ממש. לכתחילה יש להחמיר ולקרוא קריאת שמע רק כשיש אור ממש, כלומר כשמכיר את חברו; אולם כבר קודם אין זה ממש לילה, ולכן בשעת הדחק, אם לא יוכל לקרוא קריאת שמע בהמשך, אפשר לקרוא שמע מעלות השחר. גם זמן עמוד השחר תלוי במחלוקת: יש מאחרים אותו ל-72 דקות לפני הזריחה, ויש מקדימים ל-90 דקות לפני הזריחה. לשיטה הראשונה עלות השחר סמוך מאד לזמן "משיכיר את חברו" (בסך הכול 6 דקות לפניו), ולכן לשיטה זו אין הבדל משמעותי בין הזמן לכתחילה לבין ההקדמה בשעת הדחק. לשיטה השנייה יש הבדל משמעותי, ויכול בשעת הדחק להקדים ולקרוא כ-24 דקות לפני זמן "משיכיר".

ודע שרבו הדעות בשאלה האם זמנים אלו הם מוחלטים ואחידים בכל מקום ובכל עונות השנה, או שמא ישנם מקומות שבהם משך הזמן בין תחילת האור לבין זריחה החמה ארוך יותר. קשה להכריע בין השיטות השונות. ונוהגים לסמוך על הלוחות המצויים בידינו, שרובם התחשבו בתנאים המיוחדים לאותו מקום. בשעת הצורך אפשר לחשב את תחילת היום מעת עלות השחר, ולסמוך על הזמן המוקדם ביותר בחישוב עלות השחר, שהוא 90 דקות לפני

עמוד השחר אינו קורא עד שיגיע זמנה (ח).

סעיף ד

אם קראה משעלה עמוד השחר, אף על פי שלא היה אנוס, יצא בדיעבד (ט). הגה: ואם קראה בלא ברכות, יחזור לקרותה בזמנה עם הברכות (י). ועיין לקמן סימן ס' (ב"י סי' מ"ו).
 הרי"ף והרמב"ם שם.

סעיף ה

אם נאנס ולא קרא קריאת שמע ערבית עד שעלה עמוד השחר, כיון שעדיין לא הנץ החמה קורא קריאת שמע, ויוצא בה יברכות ח' לפרוש הרי"ף והרמב"ם שם.

שולחן ערוך כפשוטו

הזריחה. ויניח תפילין בלי ברכה, ויברך כשיגיע זמן "משיכיר"¹⁵.
 (ח) שיגיע זמנה - מכאן שאין להקל לקרוא קריאת שמע לפני זמן "משיכיר", אלא במקרים קיצוניים. והדבר בעייתי יותר מלהתפלל תפילת עמידה לפני הנץ החמה, דבר שאף אותו המחבר מתיר בשעת הדחק מעלות השחר, אולם שעת הדחק הנדרשת בו אינה גדולה כזו של קריאת שמע¹⁶.
 (ט) בדיעבד - משום שזמן הקימה מתחיל מעמוד השחר. ואמנם כך היה בזמנם, וכיום אנשים קמים בזמן קבוע בקיץ ובחורף, לעתים אף קודם עלות השחר, אבל ההלכה לא השתנתה עקב כך; וגם במקומות שהלילות ארוכים מאוד אי אפשר לומר קריאת שמע לפני עלות השחר, אף שהשעה מאוחרת. והיכן שהלילות קצרים במיוחד, זמן קריאת שמע מתחיל ומסתיים מוקדם, וצריך להיזהר ולומר קריאת שמע לפני סוף זמנה.
 (י) עם הברכות - ואין אומרים שכיוון שכבר יצא ידי חובת קריאת שמע לא יברך, משום שברכות קריאת שמע אינן ברכות על קיום מצווה, שנוסחן הוא "אשר קדשנו במצוותיו", אלא הן ברכות שלכל אחת עניין בפני עצמה.

15. מ"ב ס"ק י"ב. וראה דברינו בסימן ל' ס"ק ח (ח"א עמ' 178).

16. עיין סימן פ"ט סעיף ח, ודברינו שם.

ידי חובת קריאת שמע ערבית (יא).¹⁷ וזאם היה אנוס באותה שעה לצאת לדרך מקום גדודי חיה ולסטים, לא יקרא אז קריאת שמע פעם שניה לצאת בה ידי חובת קריאת שמע של יום, שמאחר שעשה לאותה שעה לילה אי אפשר לחזור ולעשותו יום.

¹⁷הרא"ש שם.

סעיף ו

¹⁸אף על פי שזמנה נמשך עד סוף השעה השלישית, אם עברה שעה שלישית ולא קראה – ¹⁹קורא אותה בברכותיה כל שעה רביעית, שהוא שלישי היום (יב), ואין לו שכר כקורא בזמנה (יג).
²⁰זאם עברה שעה רביעית ולא קראה – קוראה בלא ברכותיה כל ברכות ט' ע"ב. ²¹שם י' ע"ב. ²²הרא"ש שם לדעת רב האי גאון.

שולחן ערוך כפשוטו

(יא) **קריאת שמע ערבית** – הזמן שבין עלות השחר להנץ החמה שייך הן ללילה, מפני שעדיין לא עלתה בו החמה, והן ליום, כי חשכת הלילה כבר עברה. ולכן אף שראינו שבשעת הדחק אפשר להתפלל קריאת שמע של שחרית בשעות אלה, מי שעדיין לא קרא קריאת שמע של לילה יכול לאמרה עם ברכותיה, ולצאת ידי חובה. ומאחר שגילה דעתו שעבורו זמן זה נחשב לילה, הוא אינו יכול לקרוא באותו יום קריאת שמע של שחר עד שתנן החמה.

(יב) **שליש היום** – מכיוון שעד שעה רביעית נמשך זמן תפילת העמידה נחשבת שעה זו עדיין כזמן קימה, ובדיעבד אפשר לברך בה את ברכות קריאת שמע, מה שאין כן אחרי שעה רביעית. ודברי המחבר "אם עברה שעה שלישית ולא קראה" אין כוונתם דווקא כשנאנס, אלא אפילו אם התעצל או פשע¹⁷.
(יג) **כקורא בזמנה** – במצות קריאת שמע ישנם שני רבדים: הרובד הראשון הוא קבלת עול מלכות שמים, כלומר שה' הוא המלך ואנחנו עבדיו; והרובד השני הוא לימוד תורה. לכן הקורא קריאת שמע אחרי זמנה יש לו שכר על לימוד התורה, אבל פספס את ההכרה באדנות ה', שכוללת גם את ההכנעה

17. בית יוסף.

היום (יד).

פעיף ז

אם לא קראה ביום, ^טיש אומרים שיש לה תשלומין בערבית, וכן
אם לא קרא קריאת שמע בערבית יש לה תשלומין ביום. ^ייש
חולקים (טו).

^טכל בו בשם רבנו חיים. ^ישם בכל בו.

שולחן ערוך כפשוטו

ללוח הזמנים שקבעה התורה¹⁸.

(יד) כל היום – בכך הקורא אינו מקיים את המצווה של "ובקומך", אך בכל
זאת יש לו שכר כלומד תורה. ויש ערך לקריאה זו, כי כאמור לימוד התורה
הוא חלק ממהות מצות קריאת שמע. ואם מכוון לדברים שאומר, אמירה זו
אף תרומם אותו¹⁹.

(טו) ויש חולקין – המושג "תשלומין" מוזכר בגמרא לגבי תפילת העמידה
בלבד, ולא לגבי קריאת שמע. פירושו: אדם ששגג או נאנס יכול להשלים
תפילה שהפסיד על ידי שיתפלל את התפילה הבאה פעמיים. בקריאת שמע
נחלקו ראשונים: יש אומרים שכיוון שעיקרה קבלת עול מלכות שמים, לא
שייך לאמרה פעמיים ברצף, ולכן אין לה תשלומים. ויש האומרים שגם קריאת
שמע, כתפילת העמידה, יש בה סוג של מפגש עם הקב"ה שבו האדם מקבל על
עצמו אחריות לאהוב את ה' ולקיים את מצוותיו, וממילא לכל אמירה יש
חשיבות בפני עצמה ויש צורך ואפשרות להשלים מה שהחסיר. והמחמיץ
קריאת שמע יכול לסמוך על דעה זו, ובסוף התפילה יקרא קריאת שמע שנית
כי אין איסור לקרוא פעמיים את קריאת שמע ללא ברכותיה.

18. כך למדתי משיעור של בני הרב יחזקאל הי"ו.

19. בביאור הלכה פסק שמי שנאנס ולא קרא עד שעה רביעית יכול לומר את הברכות עד חצות;
אולם אין זו דעת המחבר והרמ"א. ודע שהביאור הלכה התיר זאת לנאנס בלבד, אבל לא לעצל,
הואיל ולדעתו מאפשרים לנאנס לסמוך על שיטת הרמב"ם כדי שלא יפסיד הברכות. וראה בכף
החיים אות כ"ה שדן בדבר, והכריע שיאמר את הברכות בלי שם ה'.

סימן נ"ט

דין ברכת "יוצר", ובו ה' פעיפים.

חכמים תיקנו לומר בשחר שתי ברכות לפני קריאת שמע, וברכה אחת אחריה. בברכה הראשונה אנו מודים לה' יתברך על האור שברא, אור שהוא מחזוריות טבעית החוזרת בכל יום, בברכה השנייה אנו מודים לו על שבחר בנו כעם ונתן לנו את התורה, ובברכה שלאחר קריאת שמע אנו מודים לו על הניסים שעושה לעמו לגואלו מכל העומדים כנגדו. בסימן זה מבאר המחבר את הברכה ראשונה, על מכלול ענייניה.

סעיף א

^א"ברוך אתה ה' א-להינו מלך העולם יוצר אור ובורא חושך" –
^בתיקנו להזכיר מדת לילה ביום, להוציא מלב האפיקורסים
 שאומרים שמי שברא אור לא ברא חושך (א).
^אברכות י"א ע"ב. ^בתלמידי רבינו יונה שם.

סעיף ב

(ב) ^אאם טעה ואמר 'אשר בדברו מעריב ערבים' ונזכר מיד ואמר
^בברכות י"ב לפירוש הרא"ש.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) **לא ברא חושך** – בבוקר אנו מודים על אור היום – "יוצר המאורות", ובערב הברכה היא על הבאת החושך – "המעריב ערבים". ביום מוסיפים שה' בורא גם את החושך, ובלילה מוסיפים שהוא בורא גם את היום. אמונתנו היא שאין שני כוחות המנהיגים את העולם, כוח הטוב וכוח הרע, אלא הא-ל ברא את הכול. ואמנם גילוי בעולם משתנה לפי הצרכים, אלא שבו עצמו אין שינוי כלל וכלל.

(ב) **הקדמה** – ברכה זו פותחת בברוך ומסיימת בברוך, ובתווך גוף הברכה. לשון ברכת הפתיחה היא "יוצר אור ובורא חושך, עושה שלום ובורא את הכול";

'יוצר אור', וגם סיים 'יוצר המאורות', יצא (ג). אבל אם אמר 'בדבר מעריב ערבים' ולא אמר 'יוצר אור' (ד), או לא סיים 'יוצר המאורות' (ה), לא יצא. ואם אמר 'יוצר אור ובורא חשך אשר בדבר מעריב ערבים', וגם סיים 'מעריב ערבים', לא יצא (ו). הגה: והוא הדין אם לא אמר תחלה רק 'יוצר אור', אם סיים 'מעריב ערבים' לא יצא (ז) (דברי עצמו לפרש כן הטור והרא"ש). אבל אם סיים 'יוצר המאורות', כיון

שולחן ערוך כפשוטו

ולשון החתימה: "יוצר המאורות". סעיף זה עוסק בטועה בנוסח הברכה¹, והכלל בדברי המחבר הוא שאם טעה באמצע הברכה הדבר אינו מעכב, והדבר החשוב הוא הפתיחה והסיום. וכן אם הפתיחה הייתה כדין, אף שטעה בחתימה – יצא. עיקר הסעיף עוסק באדם שפתח בשתי הלשונות, גם "יוצר אור" וגם "מעריב ערבים", ובו הדין שאם חתם כראוי – תיקן בחתימתו את הפתיחה, ויצא; ואם לאו – לא יצא. על פי זה נבאר את דברי המחבר.

(ג) יצא – כלומר שבפתיחה טעה ואמר את פתיחת הערב, ותיקן מיד והוסיף "יוצר אור ובורא חושך". במקרה זה סיום הברכה מגלה שדעתו בפתיחה הייתה על האור, וכיוון ש"הכול הולך אחר החיתום" יצא ידי חובה².

(ד) ולא אמר יוצר אור – כלומר שטעה בפתיחה, ואז אף אם חתם נכון לא יצא ידי חובה.

(ה) לא סיים יוצר המאורות – ואף אם פתח גם ב"יוצר אור", אם לא חתם כראוי לא יצא. שכאמור בהקדמה, אם הפתיחה מסופקת צריך חתימה כדין. ומשמע מדברי המחבר שאם אמר הפתיחה כדין, כלומר אמר "יוצר אור" ולא הוסיף "מעריב ערבים", אזי אפילו אם טעה בחתימה – יצא.

(ו) לא יצא – משום שהפתיחה הייתה מסופקת, ולא תיקן אותה בסיום. ובמקרה זה לא יצא אף אם אמר נכון את גוף הברכה.

(ז) לא יצא – בניגוד לדעת המחבר, הרמ"א פוסק שאפילו אם פתיחתו הייתה כראוי, אם חתם בשל ערב – לא יצא.

1. בזמנם התפללו ללא סידור, והטעויות היו נפוצות יותר.

2. כך ביארו הרא"ש והטור גמרא זו, והכריע הבית יוסף כדבריהם. וראה בבית יוסף שמביא גם את דברי הרשב"א, המבאר שאף אם טעה בפתיחה ולא תיקן, אם חתם נכון יצא.

שפתח 'יוצר אור' יצא, אף על פי שהפסיק ב'מעריב ערבים' (ח).

מעייף ג

יש אומרים שהקדושה שביוצר (ט) יחיד אומרה, לפי שאינה אלא סיפור דברים. ¹יש אומרים שהיחיד מדלגה, ואינה נאמרת אלא

תלמידי רבינו יונה בשם רבני צרפת וקצת הגאונים ורובם רבינו יונה והרא"ש ותשובת הרמב"ם, ובאורחות חיים שבנו העיד על אביו שחזר בו הלכה למעשה. ²הרמב"ם פרק ז' מהלכות תפילה והרשב"א ורבינו ירוחם והמנהיג ורב נטרונאי ור' אליעזר מווירנא ור' ברוך והזוהר.

שולחן ערוך כפשוטו

(ח) **במעריב ערבים** – כפי שהסברנו, שכיוון שתיקן על ידי החתימה הנכונה, אף שטעה בפתיחה ואמר בה את שני הזמנים, הסיום תיקן את הברכה, ויצא. ואם בתחילה לא טעה, ורק אמר 'יוצר אור' ולא הזכיר כלל 'מעריב ערבים', יצא. וזה לא כדעת הרמ"א, שלדבריו אם הפתיחה או החתימה אינה כדין – לא יצא; וב"כף החיים" כתב להלכה כדברי הרמ"א.³

(ט) **הקדושה שביוצר** – אף שעיקר הברכה היא הודאה על האור, הוסיפו חכמים את פסוקי קדושת ה' בברכה זו. ייתכן שחכמים תיקנו זאת כדי להשלים בכך את הברכה על האור, שכיוון שאנו מודים בברכה זו על יצירת האור, שהיא תהליך טבעי שאינו נעצר לעולם, יש חשש שיחשבו שאמנם ברא ה' את עולמו, אולם הוא אינו מטפל בו. על כן חייבו חכמים לספר כיצד המלאכים מהללים את השם בכל יום, ללמד שהבריאה אינה רק מעשה שהיה, אלא היא מעשה בהווה, ואין לעולם קיום אלא ברצונו של הקב"ה. הכרה זו, שכל המציאות הינה ממקור אלוהי, היא מיסודות האמונה.

3. ואמנם, כך הוא פירש גם את דברי המחבר. והרשיתי לעצמי להסביר את המחבר על פי ההסבר הראשון שלו בבית יוסף, אף שדחה פירוש זה בכוונת הטור, כיוון שהמחבר שינה מלשון הטור, והוסיף את המילים "כיון שפתח 'יוצר אור' יצא, אף על פי שהפסיק במעריב ערבים". משמע מתוספת זו שהסיבה שהיה צריך את הסיום להכשיר את הברכה היא מפני שהוסיף "מעריב ערבים" בפתיחה. וכך משמע גם מלשונו בכך שכתב: "ואם אמר 'יוצר אור' ... אשר בדברו מעריב ערבים" וגם סיים 'מעריב ערבים', משמע שדווקא מאחר שגם הפתיחה לא הייתה כתיקונה, אם אמר "מעריב ערבים" בסיום לא יצא ידי חובתו. וכן מלשון הדרכי משה משמע שהוא חולק על המחבר. לכן כך פירשנו את דברי המחבר, וה' יצילנו משגיאות.

בציבור (י). 'ויש לחוש לדבריהם, וליזהר שיחיד יאמרנה בניגון וטעמים כקורא בתורה (יא). הגה: וכבר פשט המנהג כסברא הראשונה, והיחיד אומר אותה (יב). וכשעונין קדושה זאת אומרים אותה בקול רם (יג) (הגהת מיימוני בנוסח התפילות).

'הרשב"א ותרומת הדשן סימן ח' ובספר הפרדס שכן נהגו.

שולחן ערוך כפשוטו

(י) **אלא בציבור** – כבר ראינו שאמרו חכמים: "כל דבר שבקדושה לא יהא פחות מעשרה"⁴, ועל כן צריך מנין לקדושה שבחזרת העמידה. אולם לגבי הקדושה הנאמרת בברכת "יוצר אור" חלקו הראשונים האם היא תיאור כיצד המלאכים מקדשים את ה', וממילא אין צורך בעשרה לאמירתה, או שיש בה שותפות שלנו בקדושה הנאמרת על ידי המלאכים, וצריך עשרה לאמירתה.

(יא) **קורא בתורה** – המחבר חושש לדעה זו משום שכך כתוב בספר הזוהר. אולם אם אומר את הפסוקים בטעמים, ניכר שהוא רק מצטט פסוקים, ועל כן גם לשיטה זו מותר ליחיד לאמרה. וכתבו האחרונים שעדיף לשבת בעת אמירת קדושה זו⁵.

(יב) **אומר אותה** – כך מפורש במסכת סופרים. ודעת הרמ"א היא שכאשר הדברים מפורשים במקור תלמודי – אין לחוש לדברי הזוהר. ולמעשה, האשכנזים יכולים להקל, אולם ספרדי המתפלל ביחידות ישתדל מאוד לקרוא את הפסוקים בטעמיהם. והמנהג הוא שגם מי שאינו יודע לקראם בטעמים אומר ביחידות את פסוקי קדושה דיוצר⁶.

(יג) **בקול רם** – הרמ"א חוזר כאן לציבור האומר קדושה, ואומר שטוב לאמרה בקול רם⁷.

4. ראה דברינו בסימן ג"ה ס"ק ב.

5. מ"ב ס"ק יב, וכף החיים אות כ.

6. כך משמע מלשון המחבר, שכתב: "ויש לחוש לדבריהם וליזהר", כלומר שזו ההנהגה למי שיכול לקרוא בטעמים. ועיין יביע אומר ח"ה או"ח סי' ז' אות ב.

7. יש שהבינו שדברי הרמ"א הם המשך הלכות האומר קדושה ביחיד, ויש חולקים (ראה מ"ב ס"ק יג) מפני כמה סיבות: ראשית, משום שבהלכות קדושת "ובא לציון" (סימן קל"ב סוף סעיף א) כתב הרמ"א במפורש שהיחיד אינו אומרה בקול רם, ופירש שם שלעניין זה דין קדושת "ובא לציון" כדין קדושה שביוצר. ועוד, שמקור הדברים הוא בהגהות מיימוניות (סדר תפלות כל השנה

מעייף ד

¹ ברכת יוצר וערבית אומר עם השליח צבור בנחת (יד). הגה: וימהר לסיים קודם שיסיים השליח ציבור, ויענה אמן אחר שליח ציבור (טו) (תשובות הרא"ש כלל ד' סי' י"ט). ומיהו אם לא אמרה, רק שמעה משליח ציבור - יצא, דברכות אלו השליח ציבור מוציא היחיד אף על פי שהוא בקי (טז) (הגהת מיימוני פ"א מהלכות ברכות, ורוקח סי' רי"ח). מיהו אין השליח ציבור מוציא היחיד לתשובת הרא"ש כלל ד' סימן י"ט.

שולחן ערוך כפשוטו

(יד) בנחת - היינו ששליח הציבור אומר בקול את כל ברכת יוצר. ואין כוונתו להוציא את הציבור ידי חובה, אלא כל יחיד צריך לומר בשקט את הברכה. **(טו) אחר שליח ציבור -** כיוון שאם יסיים יחד עם שליח הציבור ויענה אמן, הרי הוא כעונה אמן על ברכת עצמו, ואין לעשות כן. ולדעת הרמ"א טוב לזכות גם באמן על ברכה זו, ולכן כתב לסיים קודם החזן, אולם אין זו דעת הבית יוסף, הסבור שאין צורך לענות אמן על ברכות קריאת שמע אם אומרן עם החזן.⁸

(טז) שהוא בקי - ואילו לדעת המחבר שליח הציבור מוציא ידי חובה רק את אלו שאינם בקיאים לומר את הברכות לבדם. כיום, שישנם סידורים, כולם נחשבים לבקיאים, ולכן על כל אחד לומר את הברכה בעצמו. ולא כן דעת הרמ"א, ולשיטתו עדיף שהתפילה תהיה של כל הקהל, ועל שליח הציבור להוציא ידי חובה את כל הקהל.⁹ אמנם למעשה גם לשיטת הרמ"א עדיף

אות ג' בשם הראב"ה; ומופיע בדרכי משה), ושם מופיע המנהג לענות קדושה זו בקול רם, ודין היחיד אינו נזכר כלל. ושלישית, שמלשוננו "וכשעונים קדושה" נראה שמדובר בציבור.

8. ומשמע מהמחבר שאם סיים "יוצר המאורות" לפני שליח הציבור יענה אמן; ויש חולקים. לכן טוב לסיים יחד עם שליח הציבור. ועיין ביאור הלכה ד"ה "ולא יענה אמן", וכן סתם איש מצליח בהגהותיו על המשנה ברורה.

9. חלקו בדבר תנאים לעניין תפילת ראש השנה, ונפסק להלכה שבתפילת ראש השנה מוציא שליח הציבור גם את הבקיאים, ובתפילות שאר השנה מוציא רק את שאינם בקיאים. לכן דעת המחבר היא שאדם בקיא אינו יכול לצאת ידי חובה בברכות התפילה, אלא רק בברכות המצוות, כמו קידוש (ואזי יוצא אפילו אם אין עשרה). אולם לדעת הרמ"א דווקא בעמידה אמרו שבקיא אינו יוצא ידי חובה על ידי שליח הציבור, כי העמידה היא במהותה תפילה אישית בין האדם לבוראו, אבל ברכת יוצר היא שבח, וכל אדם יכול לצאת ידי חובתו על ידי שליח הציבור.

בפחות מעשרה (יז) (ר' יונה פ' מי שמתו).¹⁰ וְלֹא יֵעָנֶה אַמֵּן אַחֲרֵי סִיּוּם הַבּוֹחֵר בְּעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה, מִשּׁוֹם דֵּהוּי הַפֶּסֶק (יח) הַגָּה: וְעֵינַי לְקַמֵּן סִיּוּם ס"א (יט).

¹⁰ רבנו יונה בשם רמב"ם ורמ"ה ורמב"ן.

סעיף ה

(כ) ¹¹אם טעה בברכות יוצר בענין שצריך לעמוד אחר תחתיו, אם ¹²ירושלמי ברכות דף ט' ורבינו יונה והרא"ש.

שולחן ערוך כפשוטו

שכיום כל אחד יאמר את הברכה בעצמו, משום שכתב הטור בשם הרא"ש שכדי לצאת ידי חובה על ידי שליח הציבור יש להקשיב לכל מילה, ואין להסיח את הדעת¹⁰. ולפי שהדבר קשה ליישום, נוהגים שכל אחד מברך לעצמו.

(יז) **בפחות מעשרה** – מאחר שרק אז נחשבות הברכות כתפילה של ציבור. (יח) **הפסק** – ברכת "אהבת עולם" נחשבת גם כברכת המצווה שלפני קריאת שמע, ואין להפסיק בין הברכה לבין המצווה עצמה אפילו באמירת אמן. לכן דעת המחבר היא שגם אם סיים את הברכה לפני שליח הציבור – לא יענה אמן לברכתו.

(יט) **סימן ס"א** – ושם (בסעיף ג') חולק הרמ"א על המחבר, ופוסק שיש לענות אמן אחר ברכה זו. לדעת הרמ"א ברכת "אהבת עולם" אינה נחשבת כברכת המצווה, אלא היא שבח שחייבו חכמים לומר לפני קריאת שמע. על כן אין להחמיר כל כך בסמיכתה ל"שמע", ואמירת אמן אחריה נחשבת כחלק מן הברכה.

(כ) **הקדמה** – בזמננו, שנהגו ששליח הציבור מוציא בברכתו את הקהל, היה מקום לדון כיצד יש לנהוג אם שליח הציבור התחיל את הברכה ואינו יכול

10. הביאור הלכה תמה על חומרה זו של הרא"ש, שהלא אפילו האומר בעצמו את הברכה, אם דילג על מילה אחת יצא ידי חובתו. ונראה לעניות דעתי להסביר שהיות שהשומע אינו אומר את המילים בעצמו, יציאתו ידי חובה מותנית בהקשבתו לחזן, הקשבה היוצרת את החיבור אליו, ואם מסיח דעתו יש בכך משום ניתוק משליח הציבור. לכן מחמירים בשומע יותר מאשר באומר בעצמו.

טעה מקדושה ואילך אין השני צריך להתחיל אלא ממקום שפסק (כא). הגה: דהיינו שמתחיל מקדושה ואילך. ואם טעה קודם קדושה צריך להתחיל בראש (כב) (ר' יונה, והרא"ש פרק אין עומדין, והגהות מיימוני פ"י מהלכות תפילה, וטור).

שולחן ערוך כפשוטו

לסיימה. כיום, שכל אחד יוצא ידי חובת הברכה בעצמו, סעיף זה אינו להלכה, ותמיד החזן המחליף ימשיך מהמקום שבו הוא נמצא.

(כא) **ממקום שפסק** - כיוון שהקדושה נחשבת כיחידה בפני עצמה, ואין צורך לחזור ליחידה הקודמת.

(כב) **להתחיל בראש** - מכיוון שהפסיק באמצע היחידה הראשונה, צריך המחליף להתחיל מתחילת אותו חלק. הרמ"א כאן מפרש את דברי המחבר, ואין כאן מחלוקת.

סימן ס'

סדר וכוונה בברכות קריאת שמע, ובו ה' סעיפים.

סימן זה עוסק בשלושה נושאים: הברכה השנייה שלפני קריאת שמע, היחס בין הברכות לקריאת שמע עצמה, וחובת הכוונה בקריאת שמע. הברכה השנייה שלפני קריאת שמע עוסקת בבחירת עם ישראל על ידי נתינת התורה. הקשר המיוחד הזה הוא המחייב אותנו לקבל את מלכות ה', כפי שיתבטא בקריאת שמע עצמה.

סעיף א

^א ברכה שנייה: אהבת עולם. הגה: ויש אומרים אהבה רבה, וכן נוהגין בכל אשכנז (א). ^ב ואינה פותחת בברוך מפני שהיא סמוכה לברכת יוצר אור (ב) (ואם היא פוטרת ברכת התורה עיין לעיל סימן מ"ז).
^א ברכות י"א ע"ב וכרבנן, הרי"ף. ^ב טור.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) בכל אשכנז – נוסח זה שנוי כבר במחלוקת אמוראים (ברכות דף יא ע"ב). בערב לדעת הכול הנוסח הוא "אהבת עולם", ובבוקר נחלקו האם לשנות ל"אהבה רבה". נוסח "אהבת עולם" מבטא את נצחיות האהבה, לכן הוא מתאים לתפילת ערבית, שבה אנו מחזקים את האמונה שגם בלילה, המסמל את הצרות וההסתרה, עלינו לדעת שה' אוהב אותנו. ואילו בבוקר, המסמל תקווה וגאולה, יש אומרים שעדיף להדגיש את גודל האהבה ("אהבה רבה" היא אהבה גדולה) שה' אוהב את עמו. ולמעשה כל אחד ינהג כמנהג עדתו, וכמובן שאם שינה יצא ידי חובה.

(ב) יוצר אור – כלל בדינו שאם ישנן כמה ברכות ברצף, אזי רק הברכה הראשונה מתחילה ב"ברוך אתה ה'", והברכות הבאות נקראות "ברכות סמוכות" ואינן פותחות ב"ברוך", אלא רק מסיימות ב"ברוך". וכך הדין לגבי ברכה זו.

סעיף ב

^גקרא קריאת שמע בלא ברכות – יצא ידי חובת קריאת שמע,
^דוהחזור וקורא הברכות בלא קריאת שמע (ג). ונראה לי שטוב
 לחזור ולקרות קריאת שמע עם הברכות (ד).

^הברכות י"ג ע"א, ובירושלמי פ"ב ה"א. ^ורב האי והרשב"א מההיא דברכות דף י"ב.

סעיף ג

^הסדר הברכות אינו מעכב, שאם הקדים שנייה לראשונה יצא ידי
 חובת ברכות (ה).

^הירושלמי שם.

סעיף ד

^ויש אומרים שאין מצוות צריכות כוונה, ^זויש אומרים שצריכות
 לתוספות ורבינו יונה. ^חבה"ג והרא"ש בפרק ג' דראש השנה.

שולחן ערוך כפשוטו

(ג) **בלא קריאת שמע** – ראינו כי חכמים תיקנו לומר את ברכות קריאת שמע לפני שקורא את שמע. תקנה זו היא לכתחילה, אולם אם קרא את שמע ללא ברכותיה יצא ידי חובת מצות קריאת שמע. והוא הדין בכל ברכות המצוות, שהברכה אינה מעכבת. אלא שבשאר ברכות המצוות אין טעם באמירתן לאחר קיום המצווה, ולעומתן ברכות קריאת שמע אינן רק ברכות המצוות, ויש להן גם ערך בפני עצמן, ולכן אם לא אמרן לפני קריאת שמע יאמרן אחר כך.

(ד) **עם הברכות** – כדי לנהוג כתקנת חכמים, שהברכות מסובבות את פרשיות שמע לפניהן ולאחריהן. ואמירת פרשיות שמע לאחר שכבר יצא ידי חובתו נחשבת כלימוד תורה.

(ה) **חובת ברכות** – ודאי שלכתחילה צריך לומר את הברכות כסדר שתיקנו חז"ל. ודייקו חכמים מאוד בסדר הברכות, ותיקנו שאמירת "הבוחר בעמו ישראל באהבה" תיאמר בסמוך לאמירת הציווי "ואהבת את ה' אלוך". אהבה המביאה אהבה. אלא שאין הדבר מעכב, ואם טעה ואמר קודם את ברכת "אהבת עולם", אינו צריך לחזור ולאומרה לאחר שישלים "יוצר אור".

כוונה לצאת בעשיית אותה מצווה, וכן הלכה (ו).

שולחן ערוך כפשוטו

(ו) **וכן הלכה** – יש להבדיל בין שלושה סוגי כוונה: **הסוג הראשון** הוא עצם המודעות לעשיית המעשה; למשל, במקרה שאדם בדק אם השופר שבידו תקין, ודרך אגב הוציא ממנו קול – לא ייחשב הדבר לתקיעת שופר כלל, משום שאין כאן מודעות למעשה. **הסוג השני** הוא כוונה לעשיית המצווה משום שכך ציווה השם. למשל: התוקע בשופר בראש השנה על מנת ליהנות מהצליל חסר כוונה זו, אף שהוא מודע לכך שהוא תוקע. **הסוג השלישי** הוא כוונה למהות המצווה, כגון האוכל מצה ומתכוון לזכור את יציאת מצרים.

לכתחילה צריך כמובן שתתקיים אף הכוונה השלישית. ומאידך גיסא, אם לא התקיים הסוג הראשון ודאי שלא קיים את המצווה. לגבי הסוג השני של הכוונה, היינו שהיה מודע לכך שעושה מעשה, אבל לא עשה זאת כדי לקיים רצון בוראו, כגון התוקע בשופר ליהנות מהצליל, נחלקו תנאים, אמוראים ופוסקים. השולחן ערוך כאן פוסק שאם חסרה כוונה זו – אינו יוצא ידי חובתו. אי אפשר לקיים את רצון הבורא על ידי מעשה בלבד; ה' מבקש מאיתנו את לבנו¹. ונראה שאם אדם לא חשב שעושה את המצווה משום שכך ציווה ה', אולם בכל זאת כיוון למהותה, כגון שבקריאת שמע הבין כל מילה, הזדהה וקיבל עליו עול מלכות שמים – יצא ידי חובה, כי מכל מקום הגיע לשיא מדרגת הכוונה².

דברי המחבר כאן אינם מתייחסים לקריאת שמע בלבד, אלא לכל המצוות כולן, שאם לא כיוון לעשות את המעשה משום שכך ציווה ה' – לא יצא ידי חובתו, ועליו לחזור ולקיים את המצווה (אולם המנהג הוא שלא לברך שנית, מאחר שחוששים לגבי איסור ברכה לבטלה לשיטה שמצוות אינן צריכות כוונה).

חשוב לציין שכתב המ"ב (ס"ק י', בשם החיי אדם), שמי שקרא קריאת שמע

1. "הקב"ה ליבא בעי" (סנהדרין קו ע"ב).

2. ולכן לא מברכים "אשר קדשנו במצוותיו וציוונו לקרוא קריאת שמע". כי ברכת המצוות תכליתה להביא את האדם לקיים את המעשה מכיוון שכך ה' ציווה, אולם בקריאת שמע אין די בכך, אלא יש לקבל בה עול מלכות שמים. וכפי שנראה בסימן הבא, יש לקרוא קריאת שמע "בכוונה, באימה, ביראה, ברתת ובזיע", אף שהדבר אינו מעכב, ואם קרא וקיבל עליו עול מלכות שמים כפי שהורו חז"ל, ודאי יצא ידי חובה.

סעיף ה

הקורא את שמע ולא כיוון לבו (ז) בפסוק ראשון שהוא שמע ישראל, לא יצא ידי חובתו. והשאר, אם לא כוון לבו, אפילו היה קורא בתורה, או מגיה הפרשיות האלו בעונת קריאת שמע – יצא, והוא שכיוון לבו בפסוק ראשון (ח).

רמב"ם פרק ב' מהלכות קריאת שמע וכרבי מאיר שם בדף י"ג ע"ב.

 שולחן ערוך כפשוטו

כחלק מהתפילה, אף אם לא חשב בלבו במפורש שקורא כדי לקיים המצווה, מעשיו מוכיחים שזו כוונתו, ויצא. אמנם לפעמים תלמידים מחויבים על ידי ההנהלה להתפלל ולבם בל עמם, ובמקרה כזה לא יצאו ידי חובתם. המחבר פסק כאן שמצוות צריכות כוונה, ולא הבחין בין מצוות דאורייתא ומצוות דרבנן³.

(ז) ולא כיוון ליבו – לצאת ידי חובה.

(ח) בפסוק הראשון – כמובן שלכתחילה טוב לכוון בכל קריאת שמע, ובנוסף לא להסתפק בעשיית המעשה מפני שכך התחייבנו, אלא גם לקרוא כל מילה בכוונת הלב ממש. אולם בדיעבד נחלקו הפוסקים עד היכן הכוונה מעכבת. דעת המחבר היא שרק הפסוק הראשון חיובו מן התורה⁴, ואת ההמשך די שיקרא בלבד, מפני שחכמים לא תיקנו חובת אמירה בכוונה⁵. ואפילו אם

3. רבו הדעות מה דין כוונה במצוות דרבנן. ודברינו על פי המ"ב, שגם במצוות דרבנן "מצוות צריכות כוונה". אמנם המגן אברהם כאן (ס"ק ג') כתב שלדעת המחבר אפילו אם לא כיוון כלל יצא ידי חובה במצוות דרבנן. ועיין בס"ק ח ובהערה 5.

4. כך משמע מדבריו בבית יוסף, בסוף סימן ס"ג. וראה בהקדמתנו להלכות קריאת שמע.

5. מכך שרק בפסוק הראשון הכוונה מעכבת למד המג"א שלדעת המחבר כוונה במצווה דרבנן אינה מעכבת. המ"ב הסביר שגם במצוות דרבנן אנו אומרים "מצוות צריכות כוונה", וסעיף זה אינו מדבר על הכוונה לצאת ידי חובה, כי כוונה זו מעכבת בכל הפרשיות (אלא שבשער הציון ס"ק ט' כותב שאין זו דעת הב"י, ומציין לדברי הב"י בכסף משנה כמקור הדעה הסוברת שהכוונה מעכבת בפסוק ראשון בלבד. וצריך עיון. ונראה שכוונתו לפסוק הלכה, ולא להסביר את שיטת המחבר). אחרונים הביאו ראיה לדברי המג"א מפסק המחבר (תפ"ט, ד) שמי שאמר לחברו כמה היום לעומר – שוב אינו יכול לברך באותו יום. משמע שיצא ידי חובת ספירת העומר אף שלא כיוון לקיים את המצווה, אלא רק לענות לחברו. ונראה לי שאין ראיה משם, כי יתכן שלגבי ברכה

קורא את השאר ללא כוונה בסיסית (ובכך חסר אפילו את הכוונה הראשונה שהתבארה בסעיף הקודם), יצא ידי חובתו. מדברי המחבר משמע שהכוונה במילים "ברוך שם כבוד מלכותו" אינה מעכבת; אולם יש שפסקו⁶ שהכוונה מעכבת גם במשפט זה, המשלים את שמע, וחלים עליו כל דיני "שמע".

החמיר לחשוש לשיטה שמצוות לא צריכות כוונה. ועוד, על פי מה שראינו למעלה, שאם קיים את מהות המצווה הרי זה כולל בתוכו ממילא את כל כוונותיה. וכן כאן, כשאומר כמה היום לעומר קיים את מהות המצווה, שהיא למנות את הימים לעומר. ואפשר להסביר את מחלוקתם, שלמג"א הואיל ולמצוות דרבנן אין ערך עצמי, אלא הן גדר וזיכרון, די בכך שהפעולה נעשית. והמחמירים סוברים שאדרבה, היות ואין במעשה מהות, כל ערך המצווה הוא בכוונה שבה, ואם לא כיוון הרי לא השיג דבר.

אמנם מסימן ריג סעיף ג אפשר ללמוד שדעת המחבר היא שגם במצווה דרבנן נאמר "מצוות צריכות כוונה", כיוון שמשם עולה שהיוצא בברכת חברו אינו יוצא אפילו בדיעבד, אם לא התכוונו המברך להוציא והשומע לצאת. והסביר בבית יוסף שדין זה הוא דווקא לסובר שמצוות צריכות כוונה. וכך משמע מדברי המחבר שפסק שהקורא את המגילה ולא כיוון את לבו לא יצא ידי חובה, אף שקריאת מגילה לרוב הדעות היא מדרבנן (ולדעת הר"ה קריאת המגילה דומה לדין דאורייתא. עיין בב"י סימן תרפ"ו, ב.). לכן פירשתי את דברי המחבר כאן שאף שבדרך כלל מצוות דרבנן צריכות כוונה, בקריאת שמע אין הדין כך. ולמדתי פירוש זה מדברי הכסף משנה על הרמב"ם, הלכות קריאת שמע פרק ב' הלכה א.

לסיכום, לדעת המחבר חייבים לכוון לצאת ידי חובה בכל המצוות, בין דאורייתא בין דרבנן, אלא שבקריאת שמע אם כיוון לצאת בפסוק ראשון יצא ידי חובתו, אף אם לא כיוון כלל בשאר פרשיות.

6. כף החיים (סימן ס"א אות מה). ואנו כתבנו כדברי המשנה ברורה (ועיין ביאור הלכה סימן ס"א סעיף יג ד"ה "אחר"). וקל וחומר הוא משאר הפרשיות, שכוונה בהן אינה מעכבת, אף שיש דעות שחייבים לאמרן מן התורה.

סימן ס"א

צריך לדקדק ולכוון בקריאת שמע, ובו כ"ז סעיפים.

מצות קריאת שמע כשמה כן היא, עיקרה הוא עצם הקריאה; לכן יש לקרוא בצורה מדויקת. בסימן זה מפרט המחבר את דיני הקריאה. ואף שכמובן הכוונה היא העיקר, כפי שמביא המחבר בתחילת הסימן, דרישת ההלכה לקרוא את שמע הפכה את עצם הפסוקים לטקסט יסודי של היהדות, כך שגם אם לעתים האדם טרוד ואינו שם ליבו למשמעות הפסוקים, אלא קורא רק משום שכך נצטווה – הרי הוא משתתף בהפיכת הפרשיות האלה לפרשיות יסוד של היהדות, וממילא יוצא ידי חובתו.

סעיף א

^איקרא קריאת שמע בכוונה (א), באימה, ביראה, ברתת וזיע (ב).

^אטור ורב עמרם.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) **בכוונה** – כבר בסוף הסימן הקודם הביא המחבר את חובת הכוונה, אולם שם הוא עסק בכוונה הפשוטה לקיים את המצווה על פי ציווי של הקב"ה. כאן מדבר המחבר על כוונה נוספת, הכוונה לתוכן המילים, מתוך הזדהות פנימית. כוונה זו מעכבת בפסוק הראשון אף בדיעבד (כפי שכותב המחבר בסימן ס"ג סעיף ד).

(ב) **ברתת וזיע** – הלכה זו מבוססת על מדרש (ויק"ר אמור כ"ז, ו) המובא בטור, ומפאת חשיבותו נביאו כאן: "משל למלך ששלח פרוטגמא (=צו פקודה) שלו למדינה. מה עשו בני המדינה? עמדו על רגליהם ופרעו את ראשיהם וקראו באימה וביראה ברתת ובזיע. אבל כך אמר הקב"ה לישראל: קראו קריאת שמע, פרוטגמא דידי, הרי לא הטרחתי עליכם ולא אמרתי אליכם שתהא קורין ק"ש לא עומדין על רגליכם ולא פורעין את ראשיכם, אלא 'בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך'". והקשה הבית יוסף, שדווקא ממדרש זה משמע שאדרבא, אין לקרוא קריאת שמע כקריאת צו המלך, אלא אפשר לקרוא גם בעמידה ובפריעת הראש! והוא מתרץ, שאפשר לדייק שהמדרש שלל רק את העמידה ופריעת הראש שנזכרו בהתחלה, אבל לא את שאר

סעיף ב

^ב 'אשר אנכי מצוך היום' היינו לומר: בכל יום יהיו בעיניך כחדשים, ולא כמי שכבר שמע אותו הרבה פעמים שאינו חביב אצלו (ג).
^י יקרא רבה פסקא בחדש השלישי.

סעיף ג

^י בקריאת שמע יש רמ"ה תיבות, וכדי להשלים רמ"ח כנגד איבריו של אדם מסיים שליח צבור 'ה' א-להיכם אמת', וחוזר ואומר בקול רם 'ה' א-להיכם אמת' (ד). הגה: ובה כל אדם יוצא, הואיל ושומעין יזהר סוף פרק וירא אליו ה', ובתיקונים תקון י'.

שולחן ערוך כפשוטו

הרשימה, "באימה וביראה ורתת ובזיע", שנתרו כחובה בקריאת שמע גם למסקנת המדרש.

המדרש בא להשמיענו שקבלת עול מלכות שמים אינה מעשה טקסי, אלא היא דבר המעורה בחיים, ולכן אפשר לעשות זאת גם בהליכה ובישיבה. קבלת עול מלכות שמים דורשת מאתנו לחיות על פי חוקי התורה, לא על מנת למנוע מאיתנו חיים, אלא דווקא כחלק מהחיים הרגילים. ואמנם באמירת קריאת שמע עצמה יש גם עצירה מסוימת של ציר הזמן, כדי שנקבל על עצמנו את דבר הקב"ה בכוונה וביראה גדולה.

(ג) שאינו חביב אצלו - המחבר מביא מדרש זה¹ כדי להסביר לנו עוד על הכוונה הנדרשת בקריאת שמע, והיא קבלה מחודשת המלאה התלהבות מדי יום.

(ד) אמת - על פי המסורת יש לאדם 248 איברים ו-365 גידים, וכנגדן נתן ה' לעם ישראל 248 מצוות עשה ו-365 מצוות לא תעשה². מכאן שהמצוות

1. [נראה שההפניה לויקרא רבה המופיעה בבאר הגולה היא להלכה שבסעיף הקודם, ואילו סעיף זה מתבסס על מדרש שבספרי דברים, כפי שהביא כאן הגר"א].

2. מניין רמ"ח איברים מוזכר במסכת עירובין דף נד ע"א. לעניין שס"ה גידים, ראה בזוהר כרך א פרשת וישלח (דף קע ע"ב, שם גם מצוות עשה ולא תעשה כנגדן), ובתרגום ירושלמי (המכונה יונתן) בראשית א', כז.

מפיו של שליח ציבור שלוש תיבות אלו (ה) (כ"י בשם א"ח). ואם היחיד רוצה גם כן לאמרם עם השליח צבור, אין איסור בדבר (ו) (דברי עצמו).¹ ואם הוא קורא ביחיד, יכוין בחמש עשרה ווי"ן שבאמת ויציב שעולים תשעים, והם כנגד שלוש שמות ההויה, שכל שם עולה כ"ו, וארבע אותיותיו הם שלושים (ז). הגה: ויש עוד טעם אחר בדבר, דחמש עשרה¹ שם בזה.

שולחן ערוך כפשוטו

מקדשות את גוף האדם. וכן קריאת שמע, מטרתה היא לחנכנו שחינו כולם יהיו על פי רצון התורה, ורומזים לכך על ידי אמירת 248 מילים. וכיוון שבשלוש פרשיות שמע ישנן 245 מילים, תיקנו ששליח הציבור יחזור לאחר קריאת שמע על המילים "ה' אלהיכם אמת", היינו על שתי המילים המסיימות את קריאת שמע ועל המילה 'אמת' הפותחת את הברכה הבאה, ובהוספה זו נגיע ל-248 מילים. וכמה חשובה אמירה זו! שאין מתאימה לסיים את קריאת שמע יותר מאשר הצהרה על אמיתת הבורא. לדעת המחבר, שליח הציבור אומר גם בפעם הראשונה "אמת"; ויש נוהגים ששליח הציבור מסיים "ה' אלהיכם" בקול, והציבור עונים אמת, ואחר כך חוזר החזן ואומר "ה' אלהיכם אמת" בקול רם. וכל אחד ינהג כפי מנהגו.

(ה) שלוש תיבות אלו - ואף על פי שכל יחיד אמר רק 245 מילים, די בכך ששמע שלוש מילים נוספות מפי שליח הציבור כדי להשלים ל-248 תיבות; ויש האומרים ששליח הציבור מוציא בזה את השומעים מדין "שומע כעונה", ולשיטה זו צריך לכוון כדי להוציאם ידי חובה.³ להלכה ודאי שטוב לכתחילה לכוון, אולם נראה שלא זאת כוונת הרמ"א, מפני שאין מצווה לומר את המילים הללו והן אינן חלק מהקריאה שחייבים בה, לא מהתורה ולא מדרבנן. ולעניין של הזכרת חשיבות קידוש כל האיברים לעבודת ה' מספיקה עצם השמיעה.

(ו) אין איסור בדבר - ואין זה נחשב ל'הפסק' בתפילה.

(ז) הם שלושים - מקור הדברים בזה, האומר שיש להשלים לרמ"ח תיבות, ומציע שהמתפלל ביחידות יתקן את חסרון שלוש התיבות על ידי ש"יכוון

3. כך כתב בסידור "יחווה דעת" של הגר"ע יוסף.

ווי"ן עולין תשעים, והקריאה נחשבת אחד, הרי תשעים ואחד [כמנין אמן, והוא] כמנין השם בקריאתו ובכתיבתו, והוי כאילו אמר ה' אדנ"י אמת (ח) (דברי עצמו). ויש שכתבו דכל הקורא קריאת שמע ביחיד יאמר: 'אל מלך נאמן, שמע' וגו', כי שלוש תיבות אלו משלימין המנין של רמ"ח, והוא במקום אמן שיש לענות אחר ברוך הבוחר בעמו ישראל באהבה, וכן נוהגין (ט) (מהרי"ק

שולחן ערוך כפשוטו

בט"ו ווי"ן דבאמת ויציב"⁴. הבית יוסף מבאר את דברי הזוהר, שבתחילת הברכה שאחר קריאת שמע ישנן חמש עשרה מילים הפותחות באות ו'. הגימטריה של ו' (6) חמש עשרה פעמים היא תשעים, ובכך רמוז שלוש פעמים שם הוי"ה, כיוון ששם זה עולה בגימטריה 26, ובתוספת מספר אותיותיו הרי לנו 30. הרמז לשלושה שמות אלה משלים את שלוש המילים החסרות למניין רמ"ח.

(ח) אמת - שם הוי"ה נכתב באותיות י-ה-ו-ה, שערכן המספרי הוא 26, ונהגה כשם א-ד-נ-י, שערכו המספרי הוא 65, ובסך הכול 91. השם הנכתב רומז לנצחיותו של ה' (היה, הווה ויהיה), והשם הנקרא רומז לשלטונו ואדנותו על העולם. ויכוון בחמש עשרה הוי"ם לשתי הבחינות האלה, ויבוא הדבר במקום חזרה על "ה' א-להיכם אמת", שבאה להפנים את אמיתת הא-ל, שהוא האדון על הכול. וזו גם מהות חמישה עשר התארים הנאמרים ב"אמת ויציב", שבאים להדגיש את אמיתות הדברים שנאמרו בקריאת שמע, והפנמה זו באה לתקן את שלושת האיברים שלא תוקנו. ומוסיף הרמ"א ש-91 הוא גמטריית אמן, שהוא ראשי תיבות של "א-ל מלך נאמן", וגם בכך יש רמז לתיקון שלושת האיברים החסרים.

(ט) וכן נוהגין - האשכנזים כאשר הם מתפללים ביחיד. למנהג זה, השלמת מניין התיבות לרמ"ח נעשית על ידי הוספת שלוש מילים ממש. לדעת הרמ"א אין בכך הפסק, משום שראשי התיבות של מילים אלו הם אמ"ן, וכך נעשה כעונה אמן על ברכת "הבוחר בעמו ישראל". המחבר לא מקבל מנהג זה, ולדעתו בהוספת מילים אלו יש משום הפסק בין הברכה לקריאת שמע⁵.

4. אך גם אז, כותב הזוהר: "ועם כל דא היה קורא עליו אבא: 'מעוות לא יוכל לתקון וחסרון לא יוכל להמנות'".

5. והמחבר לשיטתו, שאין לענות אמן בסוף ברכת "אהבת עולם" (ראה סימן נ"ט סעיף ד).

שורש ל"א ואגור). ונראה לי מכל מקום כשקורא עם הצבור לא יאמר א-ל מלך נאמן (י), רק יאמר אמן אחר השליח ציבור כשמסיים הברכה, וכן נוהגין ונכון הוא (יא).

סעיף ד

הנוהגין לקרות פסוק ראשון בקול רם, כדי לעורר הכוונה (יב).
הטור.

סעיף ה

הנוהגין ליתן ידיהם על פניהם בקריאת פסוק ראשון, כדי שלא יסתכל בדבר אחר שמונעו מלכוין (יג).
מהא דברכות י"ג ע"ב לפירוש הרא"ש.

סעיף ו

צריך להאריך בחי"ת של אחד, כדי שימליך הקדוש ברוך הוא שם בגמרא.

שולחן ערוך כפשוטו

(י) א-ל מלך נאמן - משום שמשלים את המניין בחזרת "ה' א-להיכם אמת"; ולכן חוששים כאן לדעה שיש הפסק באמירת "א-ל מלך נאמן".
(יא) ונכון הוא - כיוון שלדעת הרמ"א, בניגוד לדעת המחבר, אמירת אמן כאן אינה נחשבת להפסק, אלא היא תשלום הברכה וחלק ממנה, ואין להפסיד אמן זה.⁶
(יב) הכוונה - מדובר כאן על כוונת המילים מתוך הזדהות פנימית. יש להתאמץ במיוחד לומר פסוק זה בכוונה, כיוון שחיוב אמירת הפסוק הראשון הוא מן התורה לכל השיטות, ופסוק זה מגלם בתוכו את יסוד האמונה היהודית.
(יג) שמונעו מלכוון - וזאת בהמשך לסעיף הקודם, שבו ראינו את חשיבות הכוונה בפסוק זה.

6. כפי שהתבאר בסימן נ"ט סוף סעיף ד'.

בשמים ובארץ, ^נשלזה רומז החטוטרות שבאמצע הגג החי"ת. ויאריך בדלי"ת של אחד שיעור שיחשוב שהקב"ה יחיד בעולמו ומושל בארבע רוחות העולם. ולא יאריך יותר מכשיעור זה (יד). ^טויש נוהגים להטות הראש כפי המחשבה: מעלה ומטה ולארבע רוחות.

^נמנחות כ"ט ע"ב. ^טטור.

סעיף ז

ידגיש בדלי"ת שלא תהא כרי"ש (טו).

ירושלמי דברכות שם.

סעיף ח

^כלא יחטוף בחי"ת (טז), ^לולא יאריך באל"ף (יז).

^כבבלי ברכות י"ג ע"ב. ^להרא"ש.

סעיף ט

^אאסור לומר שמע ב' פעמים; בין שכופל התיבות, שאומר 'שמע

^בברכות ל"ג ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(יד) מכשיעור זה - כיוון שאם מאריך יותר מזה כבר אינו אומר את המילה "אחד", אלא מילה אחרת. לכן אין להאריך אריכות רבה. המגן אברהם מביא מסורת שבחי"ת יש להאריך בשליש יותר מאשר בקריאה הרגילה, ובדל"ת בשני שלישים. והמשנה ברורה הביא בשם הגר"א להאריך רק בדל"ת.

(טו) כרי"ש - שלא יישמע "אחר". ולא ידגיש זאת יותר מדי, שלא יביא הדבר לשינוי הקריאה.

(טז) לא יחטוף בחי"ת - שלא תישמע כחטף במקום קמץ (ונראה שבקריאה שלנו אין הבדל ביניהם).

(יז) ולא יאריך באל"ף - כך הביאו ראשונים בשם הירושלמי (איננו לפנינו). וביארו, שלא יישמע "אי חד", כלומר: אין אחד.

שמע', בין שכופל הפסוק ראשון (יח).

מע"ף י

כשקורא קריאת שמע על מנתו, מותר לקרות כל הפרשה ולחזור ולקרותה (יט).⁸ ויש מי שאומר שגם בזה יש לזהר מלומר פסוק ראשון הגה: שני פעמים (כ).

הגהות מימוניות פרק ב' מהלכות קריאת שמע, ומהר"י אבוהב בשם בה"ג.⁹ שם במהר"י אבוהב.

מע"ף יא

האומרים באשמורת בסליחות וביום הכיפורים בתפלת נעילה שתי פעמים פסוק 'שמע ישראל', יש ללמדם שלא יאמרו (כא).¹⁰ ותוספות ברכות ל"ד ע"א, והרא"ש.

מע"ף יב

ה'ה' הוא הא-להים' שאומרים אותו ביום כפור בתפלת נעילה שם.¹¹

שולחן ערוך כפשוטו

(יח) הפסוק הראשון - שלא ייחשב להפסק, ושלא יישמע כמאמין בשתי רשויות, כלומר בשתי אלהויות (אל טוב ואל רע). ואמנם חשש זה רחוק, אולם החמירו בו בפסוק זה, שכל מהותו היא אחדות ה' יתברך.

(יט) ולחזור ולקרותה - משום שבקריאת כל הפרשה אין חשש כל כך שנראה כשתי רשויות, ואם נוהג לעשות כך על מנת להירדם מתוך קריאת שמע - מותר.

(כ) שני פעמים - הרמ"א מסביר את דברי ה"ש מי שאומר" במחבר, שאין כוונתו שלא לומר כלל פסוק ראשון, אלא רק שלא יחזור עליו, שהרי כבר אמרו בתפילה.

(כא) שלא יאמרו - כדי שלא יישמע כשתי רשויות. ואף שיש שנהגו כן, ובדרך כלל נמנע המחבר מלבטל מנהגים, כאן צריך למחות, מאחר שיש חשש איסור. וכתב רק בלשון "יש ללמדם", כי צריך לדאוג שלא לעורר מחלוקת.

שבע פעמים, מנהג כשר הוא (נב). הגה: יש אומרים שיש לזהר שלא לענות על שום ברכה שתי פעמים אמן (כג) (ב"י בשם אהל מועד).

סעיף יג

^זאחר פסוק ראשון צריך לומר 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד' בחשאי (כד).

^טפסחים נ"ו ע"א.

שולחן ערוך כפשוטו

(כב) מנהג כשר הוא - עיקר החשש ל"שתי רשויות" הוא בפסוק של "שמע", שכל עיקרו אחדות השם יתברך. אבל בפסוק "ה' הוא האלהים", שהוא ביטוי לכך שה' שהתגלה לנו בסיני והוציא אותנו ממצרים הוא עילת כל העילות, שהוא בורא הכול, אין חשש כזה. וראיה שאין כאן חשש ל"שתי רשויות" מכך שאליהו בהר הכרמל חזר על כך פעמיים (מל"א י"ח, לט).

(כג) אמן - שנראה כמכוון באמן לשתי רשויות.

(כד) בחשאי - כלומר בלחש. משפט זה אינו חלק מקריאת שמע. הוספתו מוסברת באגדה (המובאת בפסחים נו ע"א), שבעת שיעקב אבינו אסף את בניו לברכם נסתלקה ממנו שכינה, ואמר לבניו: שמא יש בכם פסול? והם פנו אליו ואמרו לו: "שמע ישראל (אבינו), ה' אלהינו ה' אחד". וענה להם ישראל אביהם בשמחה: "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד"⁷. והיות שמחד גיסא פסוק זה אינו חלק מקריאת שמע, ומאידך גיסא אנו רוצים לאמרו כפי שעשה יעקב אבינו, מסיקה הגמרא לאמרו בלחש. אמירת "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" משלימה את עיקר קבלת מלכות שמיים שבפסוק "שמע", על ידי הכרת מלכותו הנצחית על העולם. וצריך לכוון בפסוק זה כמו בפסוק "שמע ישראל"⁸.

7. משפט זה, המבוסס על פסוק בתהילים ("וברוך שם כבודו לעולם"), שימש כענייה במקדש (משנה יומא ג', ה; ועוד).

8. ובסימן סג ס"ק יב כתב המשנה ברורה שאם לא כיוון במילים אלו צריך לחזור ולקרוא, כי דינן כדן הפסוק הראשון. ואף שוודאי שלכתחילה יש לכוון במילים אלו, נראה שלדעת המחבר בדיעבד אם לא כיוון אינו צריך לחזור, כי משפט זה הוא מדרבנן לכל הדעות; ולכן לא כתב המחבר שצריך לחזור. וגם המ"ב עצמו כתב שאם דילג על בשכמל"ו אינו צריך לחזור - עיין דברינו בסימן ס' סוף ס"ק ח. וכדי לתרץ את דברי המ"ב אלו עם אלו צריך לומר שכאן מדובר

מע"ף יד

ק' צריך להפסיק מעט בין 'לעולם ועד' ל'ואהבת', כדי להפסיק בין קבלת מלכות שמים לשאר מצוות (כה). הגה: ויש להפסיק בפסוק ראשון בין 'ישראל' לה', ובין 'א-להינו' לה' השני, כדי שיהא נשמע 'שמע ישראל', כי ה' שהוא א-להינו הוא ה' אחד (כו) (רוקח). ויש להפסיק מעט בין 'אחד' ל'ברוך', כי עיקר קבול מלכות שמים הוא פסוק ראשון (כז) (אבודרהם).
 ק' טור מהא דרבי מאיר בפסחים שם.

מע"ף טו

י' צריך להפסיק בין 'היום' ל'על לבבך', ובין 'היום' ל'לאהבה', שלא יהא נראה היום ולא למחר (כח).
 י' פסחים נ"ו ע"א.

שולחן ערוך כפשוטו

(כה) לשאר מצוות – כמובן שקבלת עול מלכות שמים שבפסוק הראשון קשורה לקבלת עול מצוות שבהמשך. כי משמעות קבלת עול מלכות שמים היא שתלווה בקיום המצוות, ולולי זאת לא קיבל האדם עול ממש. בכל זאת יש להדגיש שהאמונה הינה מדרגה בפני עצמה, ואדם המאמין בא-ל, אף אם אינו מקיים מצוות בגלל היצר, הרי גם זו מעלה. ולכן יש להפסיק בין שתי המדרגות האלה, שאף שהן קשורות, בסיכומו של עניין אלו שני דברים שונים.
(כו) ה' אחד – כלומר שיש לפסק את המשפט נכון כדי לאמרו באופן שמשמעותו תהיה מובנת היטב.

(כז) פסוק ראשון – ולא המילים "ברוך שם כבוד מלכותו", שכאמור אינן חלק מקריאת שמע, אלא תוספת.

(כח) ולא למחר – במקרה הראשון (בתחילת הפרשיה הראשונה), אם יטעה ויאמר "היום על לבבך", יישמע כאומר שהדברים יהיו על לבבו היום בלבד (במקום "אשר אנכי מצווך היום"). וכן בדוגמה השנייה (בתחילת הפרשיה השנייה), אם יאמר בטעות "היום לאהבה את ה' א-להיכם", יישמע כאומר

ששם לב מיד אחרי אמירתו שלא כיוון, ואזי יחזור ויקרא, ובסימן ס' מדובר שרק אחרי שקרא את הפרשה שם לב שדילג, ואז אינו צריך לחזור.

סעיף טז

ש^י צריך להפסיק בין 'נשבע' לה', כדי להטעים יפה העי"ן שלא תהא נראית כה"א (נט).
 ש^יירושלמי דברכות פרק ב'.

סעיף יז

ת^י צריך להתיו זי"ן של 'תזכרו', דלא לשתמע תשקרו או תשכרו, והוי כעבדים המשמשים על מנת לקבל פרס. וכן צריך להתיו זי"ן של 'וזכרתם' (ל).
 ת^ישם בירושלמי.

סעיף יח

א^ידגיש יו"ד של 'שמע ישראל', שלא תבלע ושלא תראה אל"ף. וכן יו"ד ד'זהיו', דלא לשתמע והאו (לא).
 א^יהראב"ד.

סעיף יט

ב^י צריך ליתן ריוח בין 'וחרה' ל'אף', דלא לשתמע וחרף (לב).
 ב^יהרא"ש בפרק ב' דברכות.

שולחן ערוך כפשוטו

שיש לאהוב את ה' היום בלבד.

(נט) כה"א - במילים "אשר נשבע ה' לאבותיכם" שבסוף הפרשיה השנייה, כדי שלא יישמע כאילו נשבה ה' בשבי, וכדי להדגיש שזו לשון שבועה.
 (ל) וזכרתם - הצורך להדגיש אותיות אלו דווקא הוא משום שטעויות בהן ישנו את כוונת הפסוק.
 (לא) והאו - שאין לשנות את המילים מכפי שכתובות בתורה.
 (לב) וחרף - לשון חירוף, שמשמעה קללה ולא גרימת כעס. ויש כאן שינוי משמעות חמור.

סעיף ב

י' צריך ליתן ריוח בין תיבה שתחילתה כסוף תיבה שלפניה, כגון: 'בכל לבבך'; 'על לבבכם'; 'בכל לבבכם'; 'עשב בשדך'; 'ואבדתם מהרה'; 'הכנף פתיל'; 'אתכם מאריך' (לג).

^יברכות ט"ו ע"ב.

סעיף כא

י' צריך בכל אל"ף שאחר מ"ם להפסיק ביניהם, כגון: 'זלמדתם אותם'; 'וקשרתם אותם'; 'ושמתם את'; 'וראיתם אותו'; (וזכרתם את'; 'ועשיתם את'), שלא יהא נראה כקורא: מותם; (מת) (לד).

^ירבינו יונה בספר היראה, וכתוב בהגהות מיימוניות פרק ב' מהלכות קריאת שמע שכן נהגו.

סעיף כב

י' אף בפסוקי דזמרה ובתפלה צריך לדקדק בכך (לה). הגה: והוא הדין

^ישם בספר היראה.

 שולחן ערוך כפשוטו

(לג) **אתכם מאריך** – ברשימה זו אין שינוי משמעות, ובכל זאת יש לקרוא מילים אלו בצורה מדויקת, כדי לקיים מצות קריאה כתיקונה.
(לד) **מותם, מת** – אלו דוגמאות בלבד, ויש כמותם רבים, והכלל הוא שיש לקרוא בקריאה מדויקת.⁹

(לה) **לדקדק בכך** – חובת הדקדוק היא בכל התפילות. והסביר הבית יוסף שהגמרא הביאה דין זה בקריאת שמע, משום שבה עיקר מצות קבלת עול מלכות שמים¹⁰. ואפשר להוסיף על דבריו, שרק בקריאת שמע המצווה היא עצם הקריאה, ולכן ההקפדה על דקדוק הקריאה גדולה יותר.

9. ראה משנה ברורה ס"ק ל"ד.

10. ועוד הביא שקריאת שמע קוראים גם עמי הארץ, שאינם בקיאים כל כך בדקדוק. וכוונתו לזמנם, שמי שלא היה בקיא היה קורא רק קריאת שמע, ובשאר יצא ידי חובתו משליח הציבור.

הקורא בתורה בנביאים ובכתובים יש ליזהר (לו) (ב"י בשם הרד"ק).

מע"ף כג

יצריך לדקדק שלא ירפה החזק ולא יחזק הרפה (לז), ולא יניח הנד ולא יניד הנח (לח).

הרמב"ם שם.

מע"ף כד

יצריך לקרות קריאת שמע בטעמיה כמו שהם בתורה (לט). הגה: אבל לא נהגו כן במדינות אלו (מ), ומכל מקום המדקדקים מחמירים בכך.

רבינו יונה בפרק ב' דברכות, מההיא דפסחים נ"ו ע"א.

שולחן ערוך כפשוטו

(לו) יש להיזהר - כוונתו לקורא בתנ"ך דרך לימודו; אבל בקריאת התורה שהנהיגו חז"ל, ההקפדה על דקדוק האותיות גדולה יותר מאשר בקריאת שמע, שהלא בטעות בקריאת התורה יש לחזור ולקרוא, מה שאין כן בקריאת שמע, כפי שיתבאר בסימן הבא.

(לז) ולא יחזק הרפה - אות דגושה לא יקרא כרפה, ואות רפה לא יקרא כדגושה¹¹.

(לח) ולא יניד הנח - היינו שלא יקרא שווא נע כשווא נח או להפך¹². והוא הדין בהטעמת מלרע ומלעיל, שלעתים אף משנות את המשמעות.

(לט) כמו שהם בתורה - זהו הדין לכתחילה. ומודה המחבר שגם אם לא קרא בטעמים יצא ידי חובתו.

(מ) במדינות אלו - מאחר שתשומת הלב לקריאה בטעמים עלולה לפגוע בכוונה.

11. בהגיית רוב העדות היום אין הבדל בהגיית הדגשים, אלא באותיות בכ"פ. אולם יש עדות, כתימנים, שמדקדקים בכך, וישנם נוספים שמשתדלים להקפיד על כך, כעיקר הדין כאן.

12. מקורו ברמב"ם (קריאת שמע פ"ט ה"ב). והשיג עליו הראב"ד: "לא ידעתי נוד הנח מה הפסד יש בו". ותירץ הבית יוסף ש"אין לשנות בקריאתה מכמו שקבלנו".

סעיף כה

"כשיאמר: 'וקשרתם לאות על ירך' ימשמש בתפילין של יד, וכשיאמר: 'זהו לטוטפות בין עיניך' ימשמש בשל ראש, וכשיאמר: 'וראיתם אותו' ימשמש בשתי ציציות שלפניו (מא) (ועיין לעיל סימן כ"ד סעיף ה') (מב).

"תשובת הריב"ש סימן תפ"ו.

סעיף כו

"יש נוהגים לקרות קריאת שמע בקול רם, ויש נוהגים לקרותו בלחש. הגה: ומכל מקום יאמרו פסוק ראשון בקול רם (מג) (כל בו), וכן נוהגין.

"תשובת הרשב"א.

 שולחן ערוך כפשוטו

(מא) שלפניו – כדי להראות שמקיים מה שאומר, וכדי לחבב את המצווה. והמנהג הנפוץ הוא לאסוף את כל ארבע הציציות בברכת "אהבת עולם", בעת אמירת "וקבץ נפוצותינו מארבע כנפות הארץ", ולהניחן בברכה שלאחר קריאת שמע, באמירת "ודבריו חיים וקיימים נאמנים ונחמדים לעולם ועד"¹³.

(מב) סימן כ"ד סעיף ה' – ושם כתב המחבר: "ט"ז חוטים ועשרה קשרים עולה כ"ו, כשם הוי"ה"; ולכן מתאים למשמש בציציות באמירת "וראיתם אותו".

(מג) בקול רם – כפי שראינו בדברי המחבר בסעיף ד'. דברי הרמ"א באו למנוע טעות בקריאת דברי המחבר, שלא יטעו לומר שדברי המחבר "יש נוהגים לקרותו בלחש" מוסבים גם על הפסוק ראשון¹⁴.

13. כפי שכתב ר' חיים ויטל ב"שער הכוונות".

14. והביא הבית יוסף את טעם אלו שאינם קוראים הכול בקול רם: שאינם רוצים להאריך יותר מדי, "שיש לחוש מפני עמי הארץ שירגילו עצמם לדבר בינתיים".

סימן ס"ב

מי שלא דקדק בקריאת שמע או לא השמיע לאזנו,

ובו ה' סעיפים.

סימן זה הוא המשך הסימן הקודם, ועוסק בדיני הקריאה במקרים שלא ניתן בהם לקיים את כל ההלכות שנלמדו בסימן הקודם, כגון אדם שקשה לו לדקדק, אדם שאינו בקיא בלשון הקודש ואדם שאינו יכול להשמיע לאוזנו.

סעיף א

אף על פי שמצוה לדקדק באותיותיה, קראה ולא דקדק בהן – יצא

(א) .

^א ברכות ט"ו ע"ב וכרבי יוסי.

סעיף ב

יכול לקרותה בכל לשון (ב).¹ ויזהר מדברי שיבוש שבאותו לשון, וידקדק בו כמו בלשון הקודש.

² ברכות י"ג ע"א, סוטה ל"ב ע"ב. 'רמב"ם פרק ב' מהלכות קריאת שמע.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) יצא – בסימן הקודם פורטו דקדוקים רבים שיש לדייק בשעת קריאת שמע. כעת מתבאר שדקדוקים אלו הם לכתחילה, ובדיעבד אם קרא ולא דקדק – אינו צריך לחזור ולקרוא. ובזה שונה קריאת שמע מקריאת התורה, שבה הטועה בדקדוק אותיותיה צריך לחזור ולקרוא (כמבואר בסימן קמ"ב). וטעם ההבדל הוא שקריאת התורה היא קריאה של הציבור, ולכן טעות שאינה מתוקנת נחשבת כשינוי התורה; מה שאין כן בקריאת שמע, שהיא מצווה על היחיד, ואם לא דקדק אינו אלא טועה.

(ב) בכל לשון – חכמינו דרשו את המילה שמע: "שמע – בכל לשון שאתה שומע". כלומר שהעיקר בקריאת שמע הוא קריאה בהבנה, ולכן מי שאינו מבין עברית יקרא בשפתו.

סעיף ג

ד' צריך להשמיע לאזנו מה שמוציא בפיו (ג). ואם לא השמיע לאזנו – יצא, ובלבד שיוציא בשפתיו (ד).

¹ ברכות ט"ו ע"ב וכתנא קמא.

סעיף ד

ה' אם מחמת חולי או אונס אחר קרא קריאת שמע בלבו, יצא (ה).
הגה: ואף לכתחילה יעשה כן (ו), אם הוא במקום שאינו נקי לגמרי ואינו יכול לספר ארחות חיים לדעת הירושלמי.

שולחן ערוך כפשוטו

(ג) מה שמוציא בפיו – כך דייקו חז"ל מהמילה "שמע", שיש גם לשמוע את הדברים¹.

(ד) שיוציא בשפתיו – ואם לא הוציא בשפתיו הרי זה הרהור בלבד, והרהור אינו נחשב כדיבור. וביאור העניין, שאף שהמחשבה עומדת ביסוד הדיבור והמעשה, כל זמן שהדבר במחשבה בלבד אין לו תוקף, והרי זה כעגן כלה. רק ביטוי המחשבה כדיבור מעניק למחשבה קיום ועמידה.

(ה) יצא – כיוון שאם מחמת אונס אינו יכול להוציא בשפתיו, אזי המחשבה היא שיא יכולת הביטוי שלו, ועבורו הרי היא כמו דיבור².

(ו) לכתחילה יעשה כן – הרמ"א מסביר את המחבר, ואומר שכוונת המחבר אינה שהמהרהר בליבו יצא בדיעבד, אלא כוונתו שלכתחילה כך יעשה החולה או האנוס, ואינו נפטר מהחיוב מפני שאינו יכול להוציא בשפתיו.

1. ברכות דף טו ע"ב: "אמר רבי יהודה משום רבי אלעזר בן עזריה: הקורא את שמע צריך שישמיע לאזנו, שנאמר: 'שמע ישראל'".

2. ולפי זה, אם עבר האונס – אינו צריך לחזור ולברך, כי כבר יצא ידי חובה. וכך פסק הכף החיים (אות ח'). ואילו לדעת המ"ב (ס"ק ז', ביאור הלכה כאן) וביע אומר (ח"ד או"ח סימן ג' אות יט) יש לחזור ולברך. ועיין בספרי "בעקבות המחבר" (החל מעמוד מ"א), שבו הרחבתי בהסבר שיטת המחבר בסעיף זה, וביארתי שלשיטתו כאן "יצא" משמעו יצא לגמרי, אף שפסק "הרהור לאו כדיבור".

הט"ז כתב כאן שמי שצמא בלילה ואינו יכול ליטול ידיו, יהרהר את הברכה. ואין נראה כן להלכה, אלא יברך ממש. שהלא אין איסור לברך קודם שנטל ידיו, כמפורש בסימן ד' סעיף כג. ועיין מ"ב כאן, שאם ידיו מטונפות יקנח ידיו בכותל ויברך.

לנקותו משום אונס, יהרהר בלבו. ובלבד שלא יהא מקום מטונף לגמרי, דאסור להרהר בדברי תורה במקום הטנופת (ז) (ב"י סי' פ"ה).

סעיף ה

יצריך שליח צבור להשמיע קולו בשמע ישראל, כדי שישמעו הקהל וימליכו שם שמים יחד (ח).

יכל בו בשם מדרש.

שולחן ערוך כפשוטו

(ז) במקום הטינופת – בסימן פ"ה יתבאר כי אסור להרהר בדברי תורה בשירותים ובכל מקום שיש בו לכלוך רב. איסור זה נלמד מהכתוב "והיה מחניך קדוש".

(ח) יחד – כפי שראינו בסימן הקודם (סעיף ד') לגבי היחיד, שאף הוא צריך להשמיע קולו בפסוק הראשון. ויתבאר בהמשך (סימן ס"ה סעיף ב') שאפילו יחיד שאינו מתפלל כעת עם הציבור, ואפילו אם כבר קרא קריאת שמע, יאמר את הפסוק הראשון יחד עם הציבור. כי אף שמצות קריאת שמע מוטלת על היחיד, יש עניין גדול להשתתף עם הציבור כאשר הם ממליכים את ה' עליהם. ואומר על כך המדרש³: "כשישראל נכנסין לבתי כנסיות וקורין קריאת שמע בכיוון הדעת, בקול אחד, בדעה וטעם אחד, הקב"ה אומר להם: 'היושבת בגנים', כשאתם קורין חברים אני ופמליא שלי 'מקשיבים לקולך השמיעני'. אבל כשישראל קורין קריאת שמע בטירוף הדעת, זה מקדים זה מאחר, ואינם מכוונין דעתם בקריאת שמע, רוח הקדש צווחת ואומרת: 'ברח דודי'".

3. שיר השירים רבה פרשה ח'. ומובא כאן בכף החיים אות י"ב.

סימן ס"ג

לישב בשעת ק"ש, ולא יישן, וכו' ט' סעיפים.

לאחר שלמדנו את דיני הקריאה עצמה, עוסק סימן זה במצביו המשתנים של האדם בעת קריאת שמע: הליכה, ישיבה, שינה ומלאכה, ובצורך לקרוא בכל מצבים אלו ק"ש בכוונה.

סעיף א

^אקורא אותה מהלך או עומד או שוכב או רוכב על גבי בהמה או יושב (א), ^באבל לא פרקדן, דהיינו שפניו טוחות בקרקע או מושלך על גבו ופניו למעלה (ב), אבל קורא והוא שוכב על צדו (ג). הגה: מאחר שכבר שוכב ואיכא טרחא לעמוד (ד) (ר' יונה פ' מי שמתו). ^זואם היה ^אברכות י' ע"ב. ^בשם י"ג ע"ב לפירוש הרמב"ם. ^זשם בגמרא.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) או יושב – בניגוד לתפילת העמידה, שחייבים לאמרה מעומד, קריאת שמע יכולה להיאמר בכל מצב. הסיבה היא שבתפילת העמידה האדם מתייחד בדיבור עם בוראו, ולכן עליו לעמוד לפניו ביראה, ואילו קריאת שמע היא מצווה שמהותה היא קבלת עול מלכות שמים, כלומר לחיות את החיים כרצון הבורא. קריאת שמע משולה לשיחה שבין האדם לעצמו, ולא לעמידה מול האל. נוסף על כך, התורה מעורה עם החיים, וקבלת עול מלכות שמים נמצאת בכל מעשינו; לכן קריאתה היא כדרך החיים עצמם, הן בהליכה, הן בישיבה והן בעמידה.

(ב) ופניו למעלה – מפני שתנוחות אלו הן דרך גאווה.

(ג) שוכב על צידו – כיוון שאין בתנוחה זו חוסר כבוד קיצוני.

(ד) טרחא לעמוד – מדובר כאן במי שקשה לו לשבת או לעמוד. לדעת הרמ"א סתם אדם לא יקרא כך, מאחר שזו תנוחה שאינה מכובדת, ולדעת המחבר

בעל בשר הרבה (ה) ואינו יכול להתהפך על צדו, ^אאו שהיה חולה, נוטה מעט לצדו וקורא (ו).
^אר"מ פרק ב' מהלכות קריאת שמע.

סעיף ב

^המי שרוצה להחמיר לעמוד כשהוא יושב ולקרונה מעומד, נקרא עבריין (ז).
^הבגמרא ברכות י' ע"ב, ובשבת מ' ע"א.

סעיף ג

^אהיה מהלך בדרך ורצה לקרות קריאת שמע, צריך לעמוד בפסוק ראשון (ח).
^אברכות י"ג ע"ב (כרבי הודה) [כרבא].

סעיף ד

^אעיקר הכוונה הוא בפסוק ראשון, הלכך אם קרא ולא כיוון לבו ^אברכות י"ג ע"ב וכר' מאיר.

שולחן ערוך כפשוטו

מותר לקרוא קריאת שמע כשהוא שוכב על צידו¹.
 (ה) בעל בשר הרבה - הכוונה בשפתנו לאדם שמן.
 (ו) וקורא - הנטייה נועדה להראות שבמאמץ קטן זה הוא מכבד את המצווה.
 (ז) נקרא עבריין - בית שמאי ובית הלל נחלקו בדין זה. לפי בית שמאי צריך לקרוא בבוקר בעמידה ובערב בשכיבה ולפי בית הלל קורא כדרכו², ונפסקה ההלכה כבית הלל. לכן העומד נראה כמערער אחר פסיקה חד משמעית זו.
 (ח) בפסוק ראשון - כלומר שצריך לעצור מהליכתו בזמן שקורא את הפסוק הראשון, שחיובו מן התורה לכל הדעות.

1. עיין ביאור הלכה ד"ה "מאחר שכבר שוכב.

2. מחלוקתם בהבנת המילים "בשכבך ובקומך". לדעת בית שמאי זהו מצב הגוף בזמן הקריאה (ולכן יש לשכב בערב ולעמוד בבוקר); ולדעת בית הלל הכוונה לזמן הקריאה (ברכות פ"א מ"ג).

בפסוק ראשון – לא יצא ידי חובתו, וחוזר וקורא. ^הואפילו מאן דאמר מצוות אינן צריכות כוונה, מודה הכא (ט).
^ההרשב"א שם.

סעיף ה

^טאם היה ישן – מצערים אותו ומעירים אותו עד שיקרא פסוק ראשון והוא 'ער ממש. מכאן ואילך אין מצערים אותו כדי שיקרא והוא ער ממש, שאף על פי שהוא קורא מתנמנם, יצא (י) (ודין שתוי ושיכור, עיין לקמן סי' צ"ט סעיף א').
^טברכות י"ג ע"ב. 'כן פירש הרא"ש ורבינו יונה, ושכן כתב רב האי.

סעיף ו

^גהקורא קריאת שמע לא ירמוז בעיניו ולא יקרוץ בשפתיו ולא יראה באצבעותיו בפרשה ראשונה שהוא עיקר קבלת עול מלכות שמים, ^זמפני שנראה כקורא עראי, וכתיב: 'ודברת בס', ודרשינן: ^ייומא י"ט ע"ב. 'הרי"ף בפרק ב' דברכות.

שולחן ערוך כפשוטו

(ט) מודה הכא – הבית יוסף מסביר שהכוונה האמורה כאן היא קבלת עול מלכות שמים, ולא רק לקרוא כי כך ציוונו. גם לדברי הסובר ש"מצוות אינן צריכות כוונה", אם לא קיבל עול מלכות שמים בפסוק ראשון לא יצא ידי חובתו, משום שעיקר עניינה של מצות קריאת שמע היא לקבל עול מלכות שמים, ויחזור ויקרא בלחש, כדי שלא יראה כמכוון לשתי רשויות.³
 (י) יצא – כבר התבאר שבפסוק הראשון ישנה חובה מהתורה לקבל בו עול מלכות שמים, וזאת לכל הדעות. ובפסוק הזה צריך שיהא ער ממש, מפני שרק כך יכול להתרכז. ובשאר הפרשיות יצא אף אם לא כיוון ליבו, ואפילו אם קראן כשאינו ער לגמרי.

3. עיין מ"ב ס"ק יד.

עשה אותם קבע (יא).

סעיף ז

^זהיה עוסק במלאכה ורצה לקרוא קריאת שמע, יתבטל ממלאכתו עד שיקרא פרשה ראשונה, כדי שלא יהא כקורא עראי (יב).

^זברכות ט"ז ע"א.

סעיף ח

^חהאומנין, וכן בעל הבית (יג), שהיו עושים מלאכה בראש האילן או בראש שורות הבנין, קורין קריאת שמע במקומם, ואינם

^חברכות ט"ז ע"א.

שולחן ערוך כפשוטו

(יא) עשה אותם קבע – ודאי שגם בשאר התפילה אין להתעסק בדברים אחרים מלבד תפילתו, אלא שבפרשה הראשונה של קריאת שמע הדבר חמור יותר.⁴ וכתב המגן אברהם שאפילו לצורך מצווה אסור לרמוז בפרשה ראשונה. **(יב) כקורא עראי** – ודאי שלכתחילה אדם צריך להשכים לבית הכנסת ולהתפלל את כל התפילה במניין, אלא שכאן אנו עוסקים במי שאינו יכול להתפלל קודם העבודה שמא תיפגע פרנסתו. אותו אנוס יכול להתפלל את פסוקי דזמרה וברכות קריאת שמע תוך כדי עבודתו, אולם כשקורא את הפרשה הראשונה של שמע צריך להפסיק מעבודתו, משום "ודברת במ", כפי שהתבאר בסעיף הקודם.⁵ וכן צריך לעצור ממלאכתו גם לתפילת העמידה.⁶ **(יג) בעל הבית** – הכוונה בתואר "אומן" היא לשכיר, המקבל משכורתו מבעל הבית; התואר "בעל הבית" מתייחס לאדם העובד בביתו או בשדהו שלו.

4. מכיוון שלדעת רש"י קריאת פרשה זו היא מן התורה, ובפרשה זו מצוי עיקר קבלת עול מלכות שמים.

5. על פי הט"ז בסימן קצ"א ס"ק א; ובדברינו תורצה קושיית המ"ב ס"ק יט. בסימן קצ"א מבואר שאין לעשות שום מלאכה בזמן ברכת המזון, והוא הדין בשאר ברכות; והתירו כאן משום שהעובד אנוס, שהרי הוא עלול לאבד את פרנסתו.

6. עיין סימן ק"י סעיף ב.

צריכים לירד (יד).

סעיף ט

^טהכתף, אף על פי שמשאו על כתיפו, קורא קריאת שמע (טו). אבל לא יתחיל בשעה שמוען, ולא בשעה שפורק, מפני שאין לבו מיושב (טז).

^טירושלמי ה' ע"א.

שולחן ערוך כפשוטו

(יד) לירד – העובדים צריכים אמנם להפסיק ממלאכתם בעת קריאת הפרשה הראשונה, אבל אינם צריכים לרדת מהעץ, כי מהות קריאת שמע היא קבלת עול מלכות שמים על כל פעולותיו של האדם (ראה לעיל ס"ק א). לעומת זאת בתפילת העמידה, שהיא מפגש בין האדם וא־להיו, אף שהאומן אינו צריך לרדת מן העץ, בעל הבית חייב לרדת כדי להתפלל⁷.

(טו) קורא קריאת שמע – גם כאן ההיתר הוא לקריאת שמע, ולא לתפילת העמידה, שאותה אסור להתפלל כאשר נושא משא על כתפו⁸. וטעמו כפי שהסברנו בסעיף הקודם.

(טז) שאין ליבו מיושב – אנו רואים, אם כן, כמה הקלו חכמים למי שמתקשה להפסיק בעבודתו לצורך קריאת שמע, ואנו רואים מכאן שתורתנו תורת חיים היא. וכמובן, כל מי שביכולתו להקדיש את הזמן ולהתפלל בצורה ראויה – כך יעשה, ולא יסתמך על ההקלות שבסעיפים אלו; שלא נאמרו הדברים אלא לשעת הצורך.

7. ועיין בסימן צ' סעיף ג.

8. כפי שיתבאר בסימן צ"ז סעיף ה.

סימן ס"ד

דין הטועה בקריאת שמע, ובו ד' סעיפים.

למדנו בסעיפים הקודמים כיצד יש לקרוא קריאת שמע לכתחילה. כאן נלמד מה יעשה מי שטעה או שמסופק בקריאה שקרא.

סעיף א

^אקראה למפרע (א), לא יצא (ב). ^בבמה דברים אמורים, בסדר הפסוקים. אבל אם הקדים פרשה לחברתה, אף על פי שאינו רשאי – יצא, לפי שאינה סמוכה לה בתורה (ג).
^אברכות טו ע"א. ^בר"מ פרק ב' מהלכות קריאת שמע.

סעיף ב

^בקרא פרשה וטעה בה; ^אאם יודע היכן טעה, כגון שקרא כולה אלא ^בברכות טו ע"א. ^אהרא"ש בשם התוספתא ורבינו יונה ותוספות.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) למפרע – קריאה שלא על פי הסדר, למשל: לקרוא את הפסוק השני לפני הפסוק הראשון.

(ב) לא יצא – כי סדר הפסוקים חשוב ביותר¹.

(ג) בתורה – ויוצא ידי חובה, כיוון שאינו משנה את משמעות הפרשיות. אמנם לכתחילה הסדר חשוב, ויש להקדים קבלת עול מלכות שמים לקבלת עול מצוות, ועול מצוות לזכרון כל המצוות, ואם טעה – הסדר אינו מעכב².

1. דרשו חז"ל בברכות יג ע"ב: "תניא אידך: והיו – שלא יקרא למפרע" (ועיין "מדרש תנאים" לדברים ו', ו: "והיו – בהוייתן יהיו. שלא יקרא למפרע"). אמנם לדעת המחבר רק קריאת הפסוק הראשון היא מן התורה, וקריאת שאר הפרשיות מדברי חכמים; אולם חכמים למדו מהפסוק שסדר הפסוקים חשוב, וממילא כשתיקנו לומר את הפרשיות הנוספות תיקנו שחייבים לאמרו לפי הסדר. ובה מתורצת קושיית הביאור הלכה ד"ה "במה דברים אמורים".

2. ואף שראינו שבכתיבת תפילין ומזוזות סדר הפרשיות מעכב (סימן ל"ב סעיף כג), בתפילין ובמזוזות חיובן של כל הפרשיות הוא מן התורה, בניגוד לקריאת שמע, שחיוב שאר הפרשיות בה

שדילג פסוק אחד באמצע – חוזר לראש אותו הפסוק, וגומר הפרשה (ד).¹ וואם אינו יודע היכן טעה – חוזר לראש הפרשה.
¹שם בגמרא ט"ז.

סעיף ג

¹טעה בין פרשה לפרשה, שהוא יודע שסיים פרשה ואינו יודע אם ראשונה אם שנייה – חוזר לפרשה ראשונה (ה), ויתחיל 'זהיה אם שמוע' (ו).
¹ברכות טז ע"א [לפרוש רש"י].

סעיף ד

¹היה עומד ב'זכתבתם', ואינו יודע אם ב'זכתבתם' שבפרשה ראשונה אם ב'זכתבתם' שבפרשה שנייה (ז) – חוזר ל'זכתבתם' שבראשונה. והני מילי (ח) שלא התחיל 'למען ירבו ימיכם', אבל אם התחיל 'למען ירבו ימיכם' – אין צריך לחזור, דסירכיה
¹ברכות טז ע"א [לפרוש הרשב"א].

שולחן ערוך כפשוטו

(ד) וגומר הפרשה – והדבר נחשב כקריאה לפי הסדר.
 (ה) לפרשה ראשונה – לסוף הפרשה הראשונה.
 (ו) זהיה אם שמוע – ואף שקריאת הפרשיות היא מדרבנן לא נפסוק כאן ש"ספק דרבנן להקל", כי אם קיום המצווה כתיקונה אינו כרוך בטרחה או בהפסד, ואין בו חשש ברכה לבטלה – יש להחמיר.
 (ז) שבפרשה ראשונה – הפסוק "וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך" מופיע בצורה זהה בשתי פרשיות שמע: בראשונה בסופה, ובשנייה לפני הפסוק "למען ירבו ימיכם".
 (ח) והני מילי – כלומר: ודין זה אמור במקרה ש...

הוא מדרבנן. ועיין ביאור הלכה ד"ה "אף על פי", שהסביר הבדל זה בדרך אחרת.

נקט ואתא (ט).

שולחן ערוך כפשוטו

(ט) דסירכיה נקט ואתא - תרגום: שקרא לפי הרגלו. היינו שכיוון שהמשיך את המשפט הבא המצוי בפרשה השנייה, אנו מניחים ששם הוא נמצא, בסופה של הפרשה השנייה. ואז גם אין לו לחשוש שמא דילג על פסוקים נוספים מקריאת שמע, כי אנו מניחים שקרא לפי הרגלו על פי הסדר³.

3. כמבואר בבית יוסף.

סימן ס"ה

קראה לסירוגין, והנכנס לבית הכנסת ומצא ציבור קוראין קריאת שמע, ובו ג' סעיפים.

שלוש הפרשיות של שמע מהוות כיחידה אחת את מצות קריאת שמע, שחלקה מן התורה וחלקה מדברי חכמים. לכתחילה יש לקרוא את כל הפרשיות ברצף; סימן זה עוסק באדם שמסיבה כלשהי אינו קורא קריאת שמע ברצף, או שקוראה רק כדי להשתתף עם הציבור הקורא קריאת שמע בבית הכנסת.

סעיף א

^אקראה סירוגין, דהיינו שהתחיל לקרות והפסיק בין בשתיקה בין בדיבור, וחזר וגמרה, אפילו שהיה כדי לגמור את כולה (א) – יצא, אפילו היה הפסק מחמת אונס (ב). הגה: ויש אומרים דאם היה אנוס, והפסיק ושהה כדי לגמור את כולה, חוזר לראש (תוספות, והרא"ש פרק מי שמתו, ^אברכות כ"ד ע"ב לדעת הרי"ף והרמב"ם).

שולחן ערוך כפשוטו

(א) את כולה – סעיף זה עוסק במקרה שלא קרא את שמע ברצף, אלא הפסיק באמצע (בשתיקה או בדיבור), בין אם הפסקה הייתה קצרה, ובין אם הייתה ארוכה עד כדי שיכול בזמן הפסקה לקרוא את כל קריאת שמע.
(ב) מחמת אונס – המחבר פוסק בצורה חד משמעית שהמפסיק בקריאת שמע אינו צריך לחזור על מה שקרא, בין אם הפסקה הייתה קצרה ובין אם הייתה ארוכה. וכן אינו מבחין בין הפסקה שנעשתה ברצון הקורא, ובין הפסקה "מחמת אונס", כלומר אילוץ הלכתי המונע ממנו להמשיך את הקריאה (למשל צורך ללכת לשירותים)¹.

1. המחבר מקל בכך בכל המצוות, מלבד בתפילת העמידה, שבה הוא מחמיר בהפסקה ארוכה (כפי שיתבאר בהלכות תפילה, סימן ק"ד סעיפים ה-ו), אולם גם שם הוא אינו מבחין בסיבות הפסקה. מקור המחלוקת הוא בפרשנות מקורות שונים בגמרא, שלכאורה סותרים זה את זה

והטור). והכי נהוג (ג), ומשערין ענין השהייה לפי הקורא ולא לפי רוב בני אדם (ד) (רשב"א ר"פ היה קורא). וכן הוא לקמן סימן ק"ד (ה).

שולחן ערוך כפשוטו

(ג) והכי נהוג – הרמ"א חולק על המחבר ופוסק שאם הקורא הפסיק לקרוא את שמע מסיבה של אונס², וההפסק היה ארוך – לא יצא ידי חובה, וחוזר לראש. ולהלכה כך ינהגו האשכנזים הפוסקים כרמ"א, והספרדים הפוסקים כמחבר אינם צריכים לחזור לתחילת הקריאה. שהייה ארוכה היא משך הזמן שבו אפשר לקרוא את כל שלוש הפרשיות של קריאת שמע (מכיוון שקריאת שמע היא יחידה אחת). ברכות קריאת שמע לעומת זאת הן יחידות נפרדות, ולכן אם הפסיק באמצע ברכת "יוצר אור" מחמת אונס למשך זמן שיכול לקרוא בו את כל הברכה – לדעת הרמ"א יחזור על ברכה זו מתחילתה. וכן אם הפסיק באונס באמצע ברכת "אהבת עולם" – יתחיל מתחילת ברכה זו. וכן הדין בברכות שלאחר קריאת שמע. ואם הפסיק בין "ברוך שאמר" לישתבח, נראה שאין צריך לחזור מ"ברוך שאמר"³.

(ד) רוב בני האדם – לדעת הרמ"א, ששהייה ארוכה פוסלת את הקריאה (אם נעשתה באונס), שיעור השהייה הפוסלת הוא משך הזמן שבו אותו אדם קורא את שמע מתחילתה ועד לסופה, ואפילו אם ההפסקה הייתה לקראת סוף הקריאה.

(ה) סימן ק"ד – סעיף ו'. שם, כאמור, המחבר מודה שבתפילת העמידה אם הפסיק כדי לגמור את כולה – חוזר לראש.

בשאלה אם צריך לחזור מההתחלה או ממקום שפסק: המחבר בפרשנותו מבחין בין תפילת העמידה לבין קריאת שמע וברכותיה, ואילו הרמ"א מוסיף הבחנה אחרת, שאם ההפסק הוא משום אונס יש לחזור מההתחלה גם בקריאת שמע ובשאר ברכות.

2. הפסק מחמת אונס נחשב חמור יותר מהפסק רצוני. ואף שנראה לכאורה ההפך, שהלא המפסיק מרצון נחשב פושע, בכל זאת מחמירים בהפסקה מאונס משום שהיא נחשבת להפסקה גמורה, כיוון שאין אפשרות לקרוא את שמע בזמן האונס.

3. ואף שנראה מהמחבר בסימן נ"א סעיף ד שאין לדבר מ"ברוך שאמר" עד סוף תפילת העמידה, ולא חילק בין לפני ישתבח לאחרי ישתבח, הרי לדעת המחבר המפסיק אינו צריך להתחיל מההתחלה אפילו בקריאת שמע. וייתכן שהרמ"א מודה שאם הפסיק בפסוקי דזמרה אין חיוב להתחיל שוב מ"ברוך שאמר", היות שמקור ברכות "ברוך שאמר" ו"ישתבח" אינו מן הגמרא.

סעיף ב

^בקרא קריאת שמע ונכנס לבית הכנסת ומצא צבור שקורין קריאת שמע, צריך לקרות עמהם פסוק ראשון, שלא יראה כאילו אינו רוצה לקבל עול מלכות שמים עם חבריו (ו). ^ווהוא הדין אם הוא בבית הכנסת ואומר דברי תחנונים או פסוקים, במקום שרשאי לפסוק. אבל אם הוא עסוק במקום שאינו רשאי לפסוק, כגון מברוך שאמר ואילך – לא יפסיק, אלא יאמר התיבות שהוא אומר בשעה שהציבור אומרים פסוק ראשון, בניגון הצבור, שיהיה נראה כאילו קורא עמהם (ז).

^ההרא"ש שם בשם בה"ג. ^יתרומת הדשן סימן ג'.

סעיף ג

^אקרא קריאת שמע ונכנס לבית הכנסת ומצא צבור שקורין קריאת שמע, טוב שיקרא עמהם כל הקריאת שמע, ויקבל שכר כקורא ^ארוקח סימן ש"כ.

 שולחן ערוך כפשוטו

(ו) עם חבריו – המחבר פתח כאן במקרה ש"קרא קריאת שמע", וכוונתו שכך הדין אפילו אם כבר קרא קריאת שמע (וכל שכן אם לא קרא), וקריאתו הנוספת היא כדי שלא לפרוש מן הציבור.

(ז) כאילו קורא עימהם – הכול כדי שלא יראה כפורש מן הציבור⁴. כמה יפה הלכה זו, ואנו צריכים ללמוד ממנה שאין לפרוש מהציבור גם במקומות אחרים: על בני התורה להיות מעורים עם הציבור, להקשיב יחד עם הכלל לדרשת הרב בבית הכנסת, וכן על זו הדרך.

4. המ"ב ס"ק יא, וכן ערוך השולחן סעיף ו', פסקו שמברוך שאמר עד ישתבח יש להפסיק לאמירת פסוק ראשון של שמע. אולם נראה שאין זו דעת הרמ"א, שהשווה את דין פסוקי דזמרה לדין קריאת שמע וברכותיה. ועיין סימן נ"א הערה 7.

בתורה (ח). הגה: אבל אינו חייב רק בפסוק ראשון, כמו שנתבאר (ט) (כ"י).

שולחן ערוך כפשוטו

(ח) כקורא בתורה – סעיף זה ממשיך את הסעיף הקודם, וכאן העתיק המחבר את דברי הרוקח (אחד מגדולי הראשונים), המוסיף שטוב יעשה אם יקרא שנית את כל קריאת שמע, ולא יסתפק בפסוק הראשון. כיוון שבקריאת שמע כלולה גם מצות לימוד תורה, טוב להשתתף בה עם הציבור, ולקיים בכך גם מצות לימוד תורה שבקריאת הפרשיות (כפי שנאמר לגבי קריאה שלא בזמנה, שהוא "כאדם הקורא בתורה"). ולכן אם אדם כבר מצוי בלימוד תורה כאשר הציבור מגיע ל"שמע" – לא יתבטל מלימודו, אלא יעצור לומר פסוק ראשון בלבד.

(ט) כמו שנתבאר – בסעיף הקודם על ידי המחבר. הרמ"א כאן מבאר את המחבר, שיש חיוב לומר את הפסוק הראשון בלבד, אולם טוב לומר את כל שלוש הפרשיות.

סימן ס"ו

דין הפסק בקריאת שמע וברכותיה, ובו י' סעיפים.

ראינו שיש לקרוא את שמע וברכותיה ברצף, וכי אין להפסיק בהן; בסימן זה מבואר שלפעמים מותר להפסיק. להיתר זה מובא לימוד בתלמוד הירושלמי: "ודברת במ - מכאן שיש לך רשות לדבר במ"¹. בסימן זה נלמד לאיזה צורך מותר להפסיק.

סעיף א

^א בין הפרקים (א) שואל בשלום אדם נכבד, ומשיב שלום לכל אדם (ב). ובאמצע (ג) שואל בשלום מי שהוא ירא ממנו, כגון אביו או רבו, או מי שהוא גדול ממנו בחכמה (ד), וכל שכן מלך או ^א ברכות י"ג ע"א וכו' יהודה. ¹ לפירוש הגאונים והרא"ש.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) בין הפרקים - כלומר בין קטע לקטע. מקומות אלו מפורטים בסעיף ה'.
 (ב) לכל אדם - אי אמירת שלום לאדם נכבד יש בה חוסר כבוד כלפיו, ולכן התירו אפילו לשאול בשלומו לכתחילה². אבל בסתם אדם הפגיעה היא רק אם לא עונים לו, ולכן בזה התירו רק לענות.
 (ג) באמצע - באמצע הפרשייה או הברכה, כפי שיפורט בהמשך.
 (ד) בחכמה - בכל אלו יש חובת כבוד ויראה מהתורה, ואין להשהות את אמירת השלום להם. ובשאר אדם ימשיך תפילתו עד סוף הפרשייה, ורק אז יגיד שלום.

1. ברכות פ"ב סוף ה"א. לכאורה דרשה זו הפוכה מפשט הכתוב, שהלא "ודברת במ" הוא החיוב לומר את קריאת שמע, ולא דברים אחרים. ונראה שדרשה זו היא מהפסוק בכללותו: "ודברת במ בשבתך בביתך ובלכתך בדרך", כלומר בכל מערך החיים. קריאה שמע אינה צריכה לפגוע יתר על המידה בחיים הנורמליים, כאמירת שלום בין אדם לחברו.

2. אולם ראה דברינו בסימן נ"א ס"ק ז, ושם כתבנו שהדבר נכון רק כשהאנשים מקפידים על אמירת שלום, ולכן דין זה אינו מציאותי כל כך כיום.

אנס (ה); ומשיב שלום לאדם נכבד. יואפילו באמצע הפסוק (ו),
 י'חוץ מפסוק 'שמע ישראל' ה'ו'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד',
 שלא יפסיק בהם כלל (ז), אם לא מפני מי שירא שמא יהרגנו (ח).
 יירושלמי ד' ע"ב. י'כן מצא הב"י כתוב. י'בית יוסף.

סעיף ב

אם שכח להניח ציצית ותפילין, יכול להפסיק בין הפרקים להניחם,
 י'שבלי הלקט.

שולחן ערוך כפשוטו

(ה) או אנס - אנס הוא אדם אלים. זהו כמובן סוג אחר של יראה, שחושש
 שמא יכעס האנס על כך שאינו אומר שלום.
 (ו) באמצע הפסוק - כלומר שאין הבדל בין אמצע הפסוק לסופו, ושניהם
 במעמד זהה של "אמצע הפרק".
 (ז) כלל - ראינו בסימנים הקודמים שלדעת המחבר הפסוק הראשון של פרשת
 "שמע" חיובו מהתורה, ובו עיקר קבלת עול מלכות שמים, ולכן מובן שהאיסור
 להפסיק בו הוא חמור יותר³. המשפט "ברוך שם כבוד מלכותו..." הוא מדרבנן
 לכל הדעות, אלא שהוא נגזר אחרי הפסוק "שמע ישראל", ונחשב לעניין זה
 כחלק ממנו. הסיבה לכך היא שיש בו הצהרת אמונה בנצחיות הבורא, והרי
 הוא כעין הסבר למילה "אחד"; ולכן גם בו אין להפסיק כלל. וכיוון שהוא
 משפט קצר, בשעת הצורך יאמר אותו בזריזות, ויענה אחריו לדברים המותרים
 באמצע פרק.
 (ח) שמא יהרגנו - שאין דבר העומד בפני פיקוח נפש⁴.

3. וגם הסוברים ששאר הפרשיות גם הן מהתורה, מודים שפסוק זה מיוחד בכך שמבוטא בו יסוד
 האמונה, וההפסקה בו חמורה יותר.

4. ונראה שלא דווקא שמא יהרגנו, אלא גם אם חושש שיזיקנו נזק רב, כפי שההיתר לאכול ביום
 כיפור הוא לאו דווקא בחשש שמא ימות, אלא גם שמא יכביד חוליו (כפי שמבואר בסימן תרי"ח,
 ראה שם בבית יוסף). ובמיוחד כאן, שאיסור ההפסקה הוא מדרבנן, ולא ראינו שאדם חייב להסתכן
 כדי שלא לעבור על איסור דרבנן. ועיין יו"ד קנ"ה, ג ברמ"א שמותר להתרפא באיסור הנאה דרבנן
 אפילו לחולה שאין בו סכנה. ולשאלה אם חייבים להוציא כסף רב כדי שלא להפסיק, עיין פתחי

ויברך עליהם (ט). הגה: ויש אומרים שלא יברך עליהם עד אחר התפלה (ב"י), והכי נהוג לענין טלית (י).

שולחן ערוך כפשוטו

(ט) ויברך עליהם - על התפילין יברך כל אחד כמנהגו: ספרדים ברכה אחת, ואשכנזים שתי ברכות ואמירת בשכמל"ו⁵; שהואיל ויש לקרוא קריאת שמע ולהתפלל עם תפילין (כפי שראינו בסימן כ"ה סעיף ד), הרי זו הפסקה לצורך התפילה. המשנה ברורה כתב שאם נזדמנו לו תפילין כשקורא את שמע לא ימתין עד סוף הפרק להניחם, "כי כל תיבה ותיבה של ק"ש מצווה שיהיה עליו תפילין"⁶. ולהלכה נראה שבני אשכנז יניחו מיד, וימתינו עם ברכתם עד סוף הפרק⁷, והספרדים ימתינו עם הנחתם עד סוף הפרק⁸.

(י) לענין טלית - ההבדל בין מצות תפילין למצות ציצית הוא שעל האדם מוטל חיוב להניח תפילין, וחיוב זה גורר גם את הברכה עליהן. לכן אם נזדמנו לו תפילין רק באמצע קריאת שמע או בברכותיה - יניחן ויברך עליהן בין הפרקים. אולם במצות ציצית אין אדם חייב אלא אם כן לובש בגד של ארבע כנפות, ולכן אף שראוי להתפלל עם טלית, לדעת הרמ"א ברכת מצווה זו אינה מתירה להפסיק בקריאת שמע⁹.

להלכה, האשכנזים נוהגים כפסק הרמ"א, שמותר להפסיק בקריאת שמע

תשובה (י"ד סימן קנז ס"ק ד') המביא מחלוקת אם חייבים להוציא ממון רב כדי להינצל מעבירה על איסור דרבנן.

5. כפי שראינו בסימן כ"ה סוף סעיף ה' (לגבי בין הפרקים. וראה בהמשך הערה 25 לענין ברכת התפילין באמצע הפרק).

6. במשנה ברורה ס"ק ט"ו, בשם הפרי מגדים (משבצות זהב ס"ק ב). לדבריהם צריך גם לברך מיד. וכך משמע קצת בדברי הרמ"א בסעיף ח', שמניח תפילין באמצע ברכת גאל ישראל. ואין זו ראייה גמורה, כי שם אינו יכול להמתין עד סוף הברכה, שהלא אין להפסיק כלל בין גאולה לתפילה.

7. שכך מפורש בדברי השולחן ערוך, והרמ"א לא חלק עליו. וכן נראה מנושאי הכלים שלא העירו. ובעצה זו יהיה עטור בתפילין מיד, וגם לא יפסיק באמצע.

8. כף החיים אות ט"ו.

9. על פי ט"ז כאן (ס"ק ב, הובא גם במשנה ברורה ס"ק ט"ז). ולדעת המחבר יש לומר שכיוון שיש מצווה להתעטף בציצית בזמן התפילה - הדבר אינו שונה ממצות תפילין. וגם המחבר מודה לעצם חילוק זה בין תפילין לטלית, בנוגע לבישתם בין גאולה לתפילה (כפי שיתבאר בהמשך בסעיף ח').

סעיף ג

לְקַדֵּישׁ וּלְקַדוּשָׁה וּלְבָרְכוּ, מִפְּסִיק אֲפִילוּ בְּאַמְצַע הַפְּסוּק (יא). וְכֵן
 ס"מ"ק וּרְבֵנוּ יוֹנָה וְהַרְא"ש וְרוב הַמְפָרְשִׁים.

שולחן ערוך כפשוטו

וּבְרִכּוֹתֶיהָ בְּאַמְצַע הַפְּרָק רַק לְבִרְכַת תְּפִילִין, וְאִילוּ עַל הַטְּלִית יִבְרַךְ לְאַחַר
 תְּפִילַת הָעֵמִידָה. הַסְּפָרְדִים לְעוֹמְתָם נוֹהֲגִים כְּדַבְרֵי הַמַּחְבֵּר, שֶׁמִּפְּסִיקִים בֵּין
 הַפְּרָקִים גַּם לְבִרְכַת טְלִית¹⁰.

(יא) אֲפִילוּ בְּאַמְצַע הַפְּסוּק – אֵין מִפְּסִיקִים בְּתַפִּילָה כְּדִי לְעֲנוֹת "אִמֵּן" עַל סֵתָם
 בְּרַכָּה, שְׂכִיווֹן שֶׁעֲסוּק בְּשִׁבְחוֹ שֶׁל מְקוֹם, לֹא יִפְסִיק לְשִׁבַח אַחֵר. וּמִלְמַדְנוּ כֹּאֵן
 הַמַּחְבֵּר שֶׁמִּפְּסִיקִים לְבָרְכוּ, לְקַדֵּישׁ וּלְקַדוּשָׁה, שֶׁקְדוּשַׁתָּם גְּדוּלָה וְהֵם אֵינֵם
 נֹאמְרִים אֵלָא בְּמִנְיִין, וְלֹא יִפְרוֹשׁ בָּהֶם מִהַצִּיבּוֹר.

בְּקַדֵּישׁ עוֹנָה לְחֻמְשַׁת ה"אֲמִנִים" שֶׁבְּחֻלְקוֹ הָרֵאשׁוֹן (הַנִּקְרָא "חֲצִי קַדִּישׁ")¹¹,
 מִפְּנֵי שֶׁזֶה עֵיקַר הַקַּדִּישׁ. וְלִנְסוּחַ אֲשֶׁכֶּנּוּ עוֹנִים רַק "אִמֵּן יֵהָא שְׁמִיָּה רַבָּה" עַד
 "עֲלֵמִיא", וְאִמֵּן שֶׁלְאַחַר "דְּאִמִּירֵן בְּעֵלְמָא" (מ"ב ס"ק ז). בְּקַדוּשָׁה מִפְּסִיק רַק
 לְפְסוּקֵי הַקְדוּשָׁה: "קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ" ו"בְּרוּךְ כְּבוֹד". נְחֻלְקוּ אַחֲרוֹנִים הָאֵם יִפְסִיק גַּם
 לְפְסוּק "יִמְלוֹךְ", וְנִרְאָה שֶׁבְּקִרְיַת שְׁמַע וּבְרִכּוֹתֶיהָ לֹא יִפְסִיק לְפְסוּק זֶה, אִולם
 בְּפְסוּקֵי דְזִמְרָה יִפְסִיק, כִּי פְסוּק זֶה הוּא חֵלֶק מִהַפְּסוּקִים הַמְזֻמְרִים לָהּ, וְאֵינּוּ
 נֹחֲשֵׁב לְהַפְסֵק. וְאֵינּוּ אֹמְרֵם אֵת פְּיוּטֵי הַקְדוּשָׁה הַמְקַשְׂרִים בֵּין הַפְּסוּקִים
 (כ"נְקַדִּישׁךְ" ו"לְעוֹמְתָם" וְכִיו"ב).

אִם נִזְדַּמְנָה לוֹ בְּרַכָּה עוֹבֵרָת, כְּבִרְכַת הָרַעֲמִים, שֶׁלֹּא יוּכַל לְבִרְכָה אַחֵר כֵּךְ –
 נִרְאָה שֶׁלֹּא יִבְרַךְ¹². וּבְרִכַת "אֲשֶׁר יִצַּר" לֹא יִבְרַךְ, אֵלָא יִמְתִּין עַד אַחֵר תְּפִילַת

10. אִמֵּנִים בְּכַף הַחַיִּים (אוֹת יד) הַכְרִיעַ כְּדַבְרֵי הַרְמ"א, מִשּׁוֹם שֶׁאֵין הַפְּסֵד בְּדַחִיית הַבְּרַכָּה עַל
 הַטְּלִית. אִולם כְּמַחְבֵּר כְּתַב הַרְבַּ "יִלְקוּט יוֹסֵף" (עַמ' קִיח). וְנִרְאִים דְּבָרָיו, כִּי כֹאֵן אֵין חֲשֵׁשׁ בְּרַכָּה
 לְבִטְלָה, שֶׁהֵלָא גַּם אִם אֵנּוּ פּוֹסְקִים שֶׁאֵין לְהַפְּסִיק – אִם הַפְּסִיק בְּרִכְתּוֹ בְּרַכָּה, וְיִמְשִׁיךְ קְרִיאתוֹ.

11. רֵאָה פִּירוּטָם בְּדַבְרֵינוּ בְּסִימָן נ"ו ס"ק ט. וְהַסְּפָרְדִים עוֹנִים כְּדַרְכָּם, וְלֹא מִשְׁמִיטִים הַמִּילָה
 "יִתְבָּרַךְ" כְּמִנְהַג הָאֲשֶׁכֶּנּוּזִים.

12. בְּשִׂאלָה זֶה נִתְחַבְּטוּ הָאֲחֲרוֹנִים, זֶה אֹמֵר בְּכָה זֶה אֹמֵר בְּכָה. רֵאָה דְּבָרֵינוּ בְּכַרְךְ הַקּוּדֵם סִימָן
 נ"א ס"ק ו' וְהַעֲרָה 7 שֵׁם, שְׁדַעַת הַמַּג"א לְבָרַךְ וְדַעַת כַּף הַחַיִּים שֶׁאֵין לְבָרַךְ. וְהַכְרַעְנוּ שֵׁם שֶׁאֵין
 לְבָרַךְ, כְּדַעַת כַּף הַחַיִּים וְאֲחֲרוֹנִים רַבִּים, מִשּׁוֹם שֶׁנִּרְאָה שְׁדַעַת הַמַּחְבֵּר וְהַרְמ"א הֵיא שֶׁאֵין לְהַפְּסִיק
 אֵלָא לְדַבֵּר שֶׁבְּקַדוּשָׁה. כַּעַת רֵאִיתִי בְּשׁו"ת יִבְיעַ אֹמֵר חֵלֶק ח' (או"ח סִימָן ו' סוּף אוֹת ג) רֵאִיָּה
 שֶׁעַל פִּיָּה סוֹבֵר הַמַּחְבֵּר שְׁחִיִּיב לְהַפְּסִיק, מִפְּסִיקְתּוֹ בְּסַעֲיַף הַקּוּדֵם שֶׁיֵּשׁ לְהַפְּסִיק לְבָרַךְ עַל הַטְּלִית,

למודים, אבל לא יאמר אלא תיבת 'מודים' בלבד (יב). הגה: וכן בברכו לא יאמר 'יתברך וישתבח' כו' (יג) (כ"י בשם אבודרהם). וי"א דאמן שעונין אחר ברכת האל הקדוש ואחר שומע תפלה יש לו דין קדושה, ויוכל לענות אותם בקריאת שמע (טור בשם סמ"ק), וכן עיקר (יד). ולכל הני מילי פוסקים, מכל שכן באומר תחנונים (טו) (תשובת הרשב"א).

שולחן ערוך כפשוטו

העמידה¹³.

(יב) תיבת 'מודים' בלבד - ואף שוחה באמירתה, משום שאין לו לפרוש מן הציבור בעת שכולם שוחים ומודים לה'. הסכמת האחרונים (משנה ברורה, כף החיים והבן איש חי) בעניין זה היא לומר את שלוש המילים "מודים אנחנו לך", ולדעתם אין כאן רק חשש פרישה מהציבור, אלא ישנה חשיבות בעצם אמירת מילים אלה.

(יג) 'יתברך וישתבח' וכו' - אמירה זו התבארה בדברי הרמ"א בסימן נ"ז. וגם לשיטת הרמ"א תוספת זו אינה מעיקר הענייה לברכו.

(יד) וכן עיקר - כי ברכת "האל הקדוש" חותמת את שלוש הברכות הראשונות, שהן כיחידה אחת, ושל "שומע תפילה" חותמת את הברכות האמצעיות. לכן עניות אלו חשובות יותר, ולדעת הרמ"א מותרות באמצע הפרק. ואין זו דעת המחבר.

(טו) באומר תחנונים - מדובר בתחנונים הנאמרים בסוף תפילת העמידה קודם שעוקר רגליו, שמעמדם מורכב: מחד גיסא הוא עדיין עומד לפני ה', שהרי לא עקר רגליו, ומאידך גיסא הם אינם מעיקר תפילת העמידה. ומבאר הרמ"א שדין ההפסקה בהם כדין ההפסקה בקריאת שמע וברכותיה.

אף שאין חובה גמורה להיות לבוש בטלית בעת התפילה (כפי שכתבנו בס"ק י'); וקל וחומר לברכה עוברת. אמנם גם ראייה זו אפשר לדחות, ששמא שונה טלית, שהיא צורך התפילה. לכן למעשה מידי ספק לא יצאנו, ובמקום מחלוקת "שב ואל תעשה עדיף". וה' יצילני משגיאות.

13. מ"ב סוף ס"ק כג.

סעיף ד

כהן שהיה קורא קריאת שמע וקראוהו לקרות בתורה (טז) – ניש מי שאומר שמפסיק (יז), ויש מי שאומר שאינו מפסיק (יח), והלכה כדבריו (יט).

^נ בעל המנהיג. ^פ הרשב"א בתשובה.

שולחן ערוך כפשוטו

(טז) לקרות בתורה – כלומר לעלות לתורה. ולא דווקא כהן, הוא הדין לישראל¹⁴.

(יז) שמפסיק – משום שאם מפסיקים לכבוד הבריות, כל שכן שצריך להפסיק לכבוד התורה. ואם לא יעלה יראה כאילו מזלזל בה.

(יח) שאינו מפסיק – משום שאחר יכול לעלות, ולכן אין כאן חשש לכבוד התורה. וכאמור, לשיטה זו אפילו אם אין שם כהן אלא הוא – לא יעלה¹⁵.

(יט) והלכה כדבריו – וכך נוהגים הספרדים. מכך שהרמ"א לא העיר כלום משמע שגם הוא סובר שלא יעלה, אולם למעשה הסכמת הפוסקים האחרונים האשכנזים שיפסיק ויעלה¹⁶. ויש שרוצים להתיר דווקא בבין הפרקים, אולם המשנה ברורה כתב שהמנהג להפסיק אפילו באמצע הפרק. לכתחילה ישתדלו להיזהר ולא לקוראו, מכיוון שסוף דעת המחבר והרמ"א היא שלא יעלה. ואם בכל זאת קראוהו ועלה, ישתדל להגיע לבין הפרקים עד שיעלה, ורק יקשיב לקורא ולא יאמר עמו. ולגבי הקורא בתורה כתב המשנה ברורה (ס"ק כ"ו): "אם ספר התורה מונח על השולחן ואין להם מי שיוכל לקרות בה... יכול להפסיק מפני כבוד התורה"¹⁷.

14. ונקט "כהן" לחדש שלדעה השנייה אינו מפסיק אפילו אם אין שם כהן אחר. ראה משנה ברורה ס"ק כ"ה.

15. שכיוון שעסוק במצווה אחרת, אין כאן את החובה הרגילה לקרותו ראשון (הגלמדת מ"וקידשת"). וכן אין חשש שיחשיבו אותו כפסול, כיוון שניכר שעסוק בקריאת שמע.

16. זו הסכמת הט"ז, המג"א, המשנה ברורה וערוך השולחן.

17. וכן פסק הילקוט יוסף (ח"ב עמוד מ"ה).

סעיף ה

ו'אלו הן בין הפרקים: בין ברכה ראשונה לשניה; בין שניה לשמוע; בין שמע לזהיה אם שמוע; בין זהיה אם שמוע לויאמר. אבל בין ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק (כ), 'שלא להפסיק בין ה' לאמת (כא), אלא יאמר: 'אני ה' א-להיכם אמת', ואז יפסיק כדין באמצע הפרק.

ל'ברכות י"ג ע"א. י'שם י"ד ע"א.

סעיף ו

ל'אם פסק מפני היראה או הכבוד אחר שאמר 'אמת' (כב), או שסיים קודם החזון וסמך 'ה' א-להיכם' עם 'אמת' וממתין שיתחיל החזון ושיאמר עמו - אינו צריך לחזור ולומר פעם אחרת 'אמת' (כג).

ל'ברכות י"ד ע"ב וכר"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(כ) לא יפסיק - לפני המילה "אמת" לא יפסיק כלל, אפילו לדברים המותרים בתוך הפרק.

(כא) בין ה' לאמת - הפרשה האחרונה של קריאת שמע מסתיימת במילים "אני ה' א-להיכם", והברכה הסמוכה לאחריה מתחילה במילה "אמת". ואף שהמילים באות מתפילות שונות, הראשונה היא חלק מקריאת שמע והשנייה מברכותיה, הן מהוות יחד צירוף מספר ירמיהו (י', י), שנאמר בו ברצף "ה' א-להים אמת"; וקבעו חכמים שיש לצרף את המילה "אמת" לסוף קריאת שמע, ולומר בסופה "ה' א-להיכם אמת", וזאת משום שחותמו של הקב"ה אמת, וראוי בפרשיות העוסקות ביסודות האמונה לסיים ולהכריז בקול שהקב"ה הוא האמת המוחלטת בעולם.

(כב) שאמר 'אמת' - דבר המותר לעשות, כפי שראינו בסעיף הקודם.

(כג) פעם אחרת 'אמת' - כיוון שהמילה "אמת" פותחת את הברכה שלאחר קריאת שמע, היה מקום לחשוב שאם הפסיק או שהה אחריה, אפילו בהיתר, עליו לחזור על המילה "אמת", כדי לצרף אותה גם להמשך. אולם השולחן

סעיף ז

מ"אינו אומר אחר גאל ישראל, משום דהוי הפסק (נד). הגה: ויש אומרים דעונין אמן, וכך נוהגין לענות אחר השליח ציבור אמן (כה). אבל אם לדעת ר"מ בפרק א' מהלכות ברכות, ועל פי הזהר.

שולחן ערוך כפשוטו

ערוך פוסק שאין לחזור עליה, ואין לומר את המילה "אמת" פעמיים¹⁸.
(נד) הפסק – לשיטת המחבר יש לענות אמן בסוף כל מקבץ של ברכות, אפילו כשמתפלל ביחידות¹⁹; כאן, באופן מיוחד, פוסק המחבר שלאחר ברכות קריאת שמע של שחרית אין לומר אמן, מפני שיש לסמוך גאולה לתפילה²⁰.
 דין סמיכת הגאולה לתפילה יתבאר בסעיף הבא.
(כה) אמן – לדעה זו אין בכך הפסק, כיוון שה"אמן" נחשב כחלק מהברכה. וצריך להיזהר לסיים קצת לפני שליח הציבור כדי שלא ייחשב כעונה אחרי ברכת עצמו. מצד שני אין למהר לסיים הרבה לפני החזן, משום שאז חייב להתחיל מיד את תפילת העמידה²¹. ומציע המשנה ברורה שיסיים "גאל ישראל" יחד עם שליח הציבור, ואז לא יצטרך לענות אמן²².

18. מנהג רוב הספרדים הוא שהחזן מסיים "אני ה' אלהיכם", והקהל עונה "אמת", וחוזר החזן ואומר "ה' אלהיכם אמת". וגם למנהג זה אין לומר את המילה "אמת" פעמיים (וראה כף החיים ס"א, יב).

19. כפי שיבואר בתחילת סימן רט"ו. וראה סימן נ"א סעיף ג (על ברכת "ישתבח"), ובדברינו שם.

20. כתב הבית יוסף שעל פי הזהר גם אמירת "אמן" מהווה הפסק בין גאולה לתפילה.

21. כתבנו "קצת", כי מיד אחרי שמסיים "גאל ישראל" צריך להתחיל את העמידה. וכתבו האחרונים שאין לקיים את העצה של המג"א שימתין ב"צור ישראל", כי אז אינו יכול לענות אמן. והסיכום לנוהגים כדעת הרמ"א: אם סיים הרבה לפני שליח הציבור – יתחיל בעמידה, ולא יענה אמן. אם סיים קצת לפני שליח הציבור – יענה אמן. ואם סיים יחד עם השליח הציבור – לא יענה אמן.

22. המגן אברהם (ס"ק י"א). והביאו משנה ברורה ס"ק ל"ה) מציע "לכוון לסיים עם הש"ץ", כדי לפטור את עצמו מהמחלוקת. ונראה שאין זו דעת הרמ"א, שכתב במפורש שנוהגים לענות אמן. יש שליחי ציבור הנוהגים לסיים את הברכה בשקט, כדי לפטור את הציבור מדילמה זו. בעצה זו צידד הרב נבנצל בהערותיו על המשנה ברורה, וכתב שאינו מבין את רבו הרב שלמה זלמן אוירבך, שהתנגד לה. ואני בעניי דווקא מבין את דעת הגרש"ז אוירבך זצ"ל, שאין לחזן להעלים את גאולת ישראל, ואין לעשות מעשה להיפטר מן האמן, אחרי שהרמ"א פסק שיש לאמרו (ועיין בספר "פסקי הלכות" הערה 86, שמביא פוסקים רבים המתנגדים להצעה זו). ורק הפוסקים על פי

התפלל לבד אין עונין אמן, כדלקמן סימן רט"ו (כו) (טור).

סעיף ה

יצריך לסמוך גאולה לתפילה, ולא יפסיק לאחר שאמר 'גאל ישראל' (כז); ⁸רק אם אירעו אונם שלא הניח תפילין ונזדמנו לו בין גאולה לתפלה מניח אז (כח). ⁹ולא יברך עליהם עד אחר שיתפלל; ⁹אבל טלית לא יניח אז (כט). ואם עד שלא אמר 'גאל ישראל' ברכות ט' ע"ב. ¹⁰שם י"ד ע"ב. ¹¹שם בתוספות בשם ר' משה מקוצי. ¹²בית יוסף.

שולחן ערוך כפשוטו

(כו) סימן רט"ו - ושם מבאר הרמ"א שאין לענות אמן על ברכות עצמו. (כז) גאל ישראל - אמרו חכמים שמצווה לסמוך גאולה לתפילה, היינו שמיד לאחר הברכה שלאחר קריאת שמע, החותמת "ברוך אתה ה' גאל ישראל", יש להתחיל בתפילת העמידה, ואין להפסיק ביניהן כלל. סמיכות זו מבטאת שגם לאחר שהקב"ה גואל אותנו, אנו איננו שוכחים שאנו תלויים בו בכל רגע, ולכן מיד אנו מבקשים עזרתו ומתפללים.

(כח) מניח אז - החובה היא להניח תפילין לכל הפחות לקריאת שמע ולתפילה (כפי שראינו בסימן כ"ה סעיף ד), ולכן ההנחה היא צורך התפילה, ואינה הפסק. אך לא יברך עד אחר שיתפלל, כי הרי "ברכות אינן מעכבות"²³. וזו ראייה נוספת לחשיבות הנחת התפילין בזמן תפילת העמידה²⁴.

(כט) לא יניח אז - כיוון שכפי שראינו (בס"ק י'), חובת הציצית (בניגוד לתפילין) קיימת רק כשלוש בגד של ארבע כנפות. ואף שלכתחילה יש

המחבר לא יענו כאן אמן. ואי אפשר לצאת ידי כל הדעות, ומדוע נפסיד עניית אמן שיש עלינו לענות לדעת חלק מן הפוסקים? וכאמור יש סברה בדבר, והיא שאמן זה הוא חלק מהברכה (כפי שמובא בגמרא לגבי אמירת ברכת "השכיבנו", הנחשבת כ"גאולה אריכתא", כך גם האמן הוא חלק מברכת הגאולה).

23. כך בירושלמי (ברכות פ"ב ריש ה"א) לעניין ברכות קריאת שמע, ומשם למדו הפוסקים שכל ברכות המצוות אינן מעכבות את עשיית המצווה, וגם אם לא בירך - יצא ידי חובה. וכן משמע מהבבלי ברכות דף טו ע"א: "וברכה דרבנן, ולא בברכה תליא מילתא".

24. וכפי שראינו בסימן כ"ה סעיף ח', יש שלמדו מכך שתפילה בתפילין חשובה מאשר תפילה במניין (מ"ב ס"ק לח בשם המ"א ס"ק יב; וכף החיים אות לד).

נזדמנו לו טלית ותפילין – מניחם, ולא יברך עליהם עד אחר תפילה (ל). הגה: ויש אומרים שקודם גאל ישראל יברך על התפילין, והכי נהוג (לא) (תוספות, ומרדכי, והגהות מיימוני פ"ג מהלכות קריאת שמע).

סעיף ט

²³ אין לענות קדיש וקדושה בין גאולה לתפילה. ²⁴ וכיצד עושה, ממתין ב'שירה חדשה' כדי לענות (לב).
²⁵ תוספות שם בדף י"ג ע"ב, והמרדכי שם. ²⁶ מהרי"ק בסימן מ"ב בשם רבנו תם.

שולחן ערוך כפשוטו

להתעטף בטלית לתפילה – אין זה חיוב גמור, ולכן אין להפסיק בין גאולה לתפילה לעיטוף בטלית.

(ל) עד אחר התפילה – כלומר שיניח טלית ותפילין באמצע ברכת קריאת שמע, ולאחר תפילת העמידה ימשמש בהן ויברך עליהן.

(לא) והכי נהוג – לשיטה זו, כיוון שחובה להניח תפילין בעבור תפילת העמידה, הרי שהברכה המלווה את ההנחה היא חלק מהחובה, ומותרת באמצע הפרק (וכאמור, טלית אינה חובה גמורה, ולכן עליה לא יברך). ראינו סברה זו ברמ"א גם לגבי עניית אמן אחר גאל ישראל, שלשיטתו דברים אלו נחשבים כצורכי התפילה, ואינם הפסק.²⁵

(לב) כדי לענות – סעיף זה עוסק באדם שהגיע באיחור לתפילה, או שמתפלל לאט יותר מהציבור, ורואה שאם יתחיל את תפילת העמידה לא יספיק לענות לקדיש או לקדושה. במקרה כזה לא ימתין בסוף הברכה, שהלא אין להפסיק בין גאולה לתפילה, אלא ימתין לפני כן, באמצע ברכת הגאולה. וכיוון שהחתימה צריכה להיות המשך של הברכה, כותב המחבר שלכתחילה לא יפסיק ממש לפני החתימה, אלא מעט קודם, לפני המילים "שירה חדשה". ואם

25. המשנה ברורה (ס"ק מ"ז) כותב שבמקרה זה יברך רק ברכה אחת, כמנהג הספרדים (כפי שראינו בסימן כ"ה סוף סעיף ה'), ולא יאמר "ברוך שם כבוד מלכותו". ערוך השולחן (סעיף ט"ז) כתב שהמנהג שלא לברך כלל, כדעת המחבר. אולם דעת הרמ"א בדרכי משה היא חד משמעית, שצריך לברך, ומקורו בטור, בתוספות ובעוד ראשונים. ומלשונו: "ואיך נניח דברי הפוסקים שכתבו בהדיא לברך אתפילין, ונתפוס דחיית הר"ם". וכן הט"ז והמג"א לא העירו כלום, ומשמע שמסכימים עם פסק הרמ"א כפשוטו, שמניח תפילין בברכותיהן כדרכו. ונראה להלכה שהסומך על פשטות דברי הרמ"א לא הפסיד.

סעיף י

יכל מי שלא אמר 'אמת ויציב' שחרית (לג), ו'אמת ואמונה' ערבית (לד), לא יצא ידי חובת המצוה כתקנה (לה). הגה: מי שהוא אנוס ודחוק ואין לו פנאי להתפלל מיד אחר קריאת שמע, יקרא קריאת שמע עד 'אמת', וימתין לומר שאר הברכות עד שיתפלל, שאז יאמר ויציב ונכון יברכות י"ב ע"א ש"לפירוש הטור.

שולחן ערוך כפשוטו

המתין לפני החתימה, מציעים האחרונים שלאחר הקדיש או הקדושה יחזור ויתחיל מ"שירה חדשה"²⁶.

(לג) שחרית – בברכה זו אנו מצהירים על אמונתנו בגאולת ישראל ממצרים, ועל כך שהקב"ה הוא הגואל אותנו מכל הצרות בכל הזמנים. אמונה זו יציבה, משום שהיא מבוססת על עובדות העבר, ועל כן היא פותחת במילים "אמת ויציב".

(לד) ערבית – גם בתפילת ערבית ברכה זו עוסקת בגאולת ישראל ממצרים ובהכרה שבכל ההיסטוריה הקב"ה מגן על ישראל. הלילה נמשל לתקופת הגלות והצרות, ולכן הברכה שלאחר קריאת שמע של ערבית פותחת במילה "אמונה", להדגשת אמונתנו בהמשך הגאולה גם בזמן הצרות.

באמירת ברכות אלו אנו מקיימים את המצווה לזכור את יציאת מצרים ביום ובלילה. ואף שכבר הזכרנו בקצרה את המילים "אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים" בפרשת ציצית, יש להדגיש את הקשר ההדוק והנצחי שבין ה' לעמו. **(לה) כתקנה** – קריאת שלוש הפרשיות היא עיקר מצות קריאת שמע. חכמים הוסיפו ותיקנו גם ברכות לפני ולאחריה, והקורא ללא הברכות לא קיים מצות חכמים כתקנה²⁷.

26. משנה ברורה ס"ק נ"ב בשם מאמר מרדכי.

27. אולם מדאורייתא יצא ידי חובתו. ראה סימן ס' סעיף ב, וראה למעלה הערה 23. וצריך לעיין מדוע אמרו זאת על הברכה האחרונה ולא על הברכות הראשונות, שהלא גם בהן מי שלא אמרן יצא, אף שלא התפלל כתקנת חכמים. וייתכן שאי אמירת ברכת "גאל ישראל" חמורה יותר, והדבר פוגם לא רק בברכה שלא נאמרה, אלא אף במצות קריאת שמע עצמה, כי ברכה זו היא הרחבה של זכרון יציאת מצרים, הנאמר בקיצור בפרשת ציצית.

וכו' ויתפלל, כדי שיסמוך גאולה לתפילה (לו) (ב"י בשם רוקח סי' שכ"א).

שולחן ערוך כפשוטו

(לו) גאולה לתפילה – לכתחילה יש להתפלל ברצף מ"ברוך שאמר" עד סוף התחנונים²⁸. ובוודאי שמתחילת ברכות קריאת שמע עד לאחר העמידה אין להפסיק, ויש לסמוך גאולה לתפילה. אולם יש לדון מה יעשה אנוס שאינו מספיק לומר את הכול ברצף, היכן עדיף שיפסיק: האם לאחר ברכת "גאל ישראל", ויתפלל בנפרד קריאת שמע וברכותיה ובנפרד את העמידה, או שיפסיק לאחר קריאת שמע, ואחר כך ימשיך מ"אמת ויציב", כדי לא להפסיק בין גאולה לתפילה. הרמ"א פסק שיש לנהוג כאפשרות השנייה, כיוון שסמיכות גאולה לתפילה חשובה יותר. המפרשים תמהו על פסק זה של הרמ"א, מכיוון שאם אין לו זמן, העצה היא שיקרא תחילה קריאת שמע לבדה, ואם יהיה לו פנאי בהמשך – יקרא שוב קריאת שמע, הפעם עם הברכות, ויתפלל (כפי שהתבאר בסימן ס' סעיף ב). לכן למעשה דחו אותם אחרונים את דברי הרמ"א מהלכה²⁹.

28. כפי שהתבאר בסימן נ"א סעיף ד. ונראה שגם "קדושה דסדרא" ("אשרי" ו"ובא לציון") שייכת לעיקר התפילה, שהלא אנו אומרים אותה לפני קדיש "תתקבל צלותהון", שנאמר כסיום לתפילת העמידה.

29. כך כתבו הגר"א והמגן אברהם. הפרי מגדים (אשל אברהם ס"ק טו) מסביר שהדיון כאן הוא באנוס שאירע אחרי שקרא את שמע, ואמנם יש לו עדיין פנאי לסיים את ברכת הגאולה, אולם לא את העמידה. להלכה דברי הפרי מגדים ברורים, אולם קשה לומר שזו כוונת הרמ"א, ואכן הגר"א והמג"א לא הבינו כך את הרמ"א, והקשו על הפמ"ג.

המגן אברהם הביא ראייה מסימן ס' סעיף ב שמי שאין לו פנאי יקרא קריאת שמע בלבד, ומאוחר יותר כשיתפנה יקרא קריאת שמע בברכותיה יחד עם תפילת העמידה, ודחה את דברי הרמ"א כאן. ולעניות דעתי נראה ששם מדבר השו"ע על מי שכבר קרא קריאת שמע בלא ברכותיה מסיבה זו או אחרת, והוא פוסק שהדבר אינו מונע ממנו לחזור על ברכות קריאת שמע; לעומתו הרמ"א כאן עוסק בשאלה כיצד ינהג מראש מי שאין זמנו בידו. הרמ"א מבסס את דבריו על כך שאף שבדיעבד מותר לומר ברכות קריאת שמע עד סוף שעה רביעית, לכתחילה יש לאמרן בעונת קריאת שמע, שהיא עד סוף שעה שלישית; אולם זמן תפילת העמידה לכתחילה הוא עד סוף שעה רביעית, ואפשר ממילא שהתפילה תתאחר. מכאן פוסק הרמ"א שיש להשתדל לברך כמה שיותר ברכות בזמן קריאת שמע, אבל יש גם לסמוך גאולה לתפילה, ולכן מכריע שיאמר בעונתן את שתי הברכות הראשונות ואת קריאת שמע, ואילו את הברכה האחרונה יסמוך לתפילת העמידה כשיתפנה לפני סוף שעה רביעית. להלכה נראה לנהוג כהסכמת האחרונים, שלא יברך כלל את הברכות עד שיוכל לומר אותן יחד עם קריאת שמע ותפילת העמידה.

סימן ס"ז

דין ספק אם קרא קריאת שמע, ובו סעיף אחד.

סעיף א

ספק אם קרא קריאת שמע – חוזר וקורא (א), ומברך לפנייה ולאחריה (ב).¹ אבל אם יודע שקראה, אלא שמסופק אם ברך לפנייה ולאחריה – אינו חוזר ומברך (ג).

²ברכות כ"א ע"א וכו' אליעזר. הרי"ף, והרמב"ם בפרק ב' מהלכות קריאת שמע, י"ג שם.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) חוזר וקורא – כבר ראינו שקריאת שמע היא מצווה מן התורה, וכשאדם מסופק האם קיים מצווה מהתורה – הרי הוא חוזר ומקיימה. וכל שלוש הפרשיות נגזרות אחרי הפסוק הראשון, שהוא עיקר החיוב מן התורה, ולכן יקרא את כולן.

(ב) לפנייה ולאחריה – בשאר המצוות, המסופק אם קיים מצווה ולכן מקיימה שנית מספק לא יברך עליה, משום "ספק ברכות להקל". לעומתן ברכות קריאת שמע, על אף שהן מדברי חכמים, הרי הן נגזרות אחרי קריאת שמע משום שאין אלו כשאר ברכות המצוות (ואף לשונן אינה "אשר קדשנו במצוותיו"), אלא מדובר בברכות שהן חלק מהתפילה, שחכמים תיקנו שילוו את קריאת שמע. לכן כשעליו לחזור ולומר קריאת שמע – יקרא את כל היחידה כתיקונה.¹

(ג) אינו חוזר ומברך – כיוון שחיוב הברכות הוא מדרבנן, וכשמסופק אם קיים חובה מדרבנן – אינו חוזר אם יש חשש ברכה לבטלה. וכתבו הפוסקים² שחיוב

1. כך ביאר הרשב"א (בשו"ת ח"א סימן ש"כ) בדברי הרמב"ם (הלכות קריאת שמע ב', יג), וכן כתב הבית יוסף. ובפירושו זה מתורץ מדוע הדין כאן שונה משאר המצוות מהתורה, שבהן המסופק אם קיים – יחזור על המצווה בלי ברכה. שכאן הקריאה וברכותיה הן עניין אחד, ויסודות האמונה נמצאים בכל חלקי המצווה, ולכן הכול נחשב ליחידה אחת. ועל אף האמור, אם ברור לו שאמר את הברכות – אינו חוזר עליהן (עיין ערוך השולחן כאן).

2. מ"ב ס"ק ד'.

הזכרת יציאת מצרים הוא מהתורה, ולכן אם מסופק אם הזכיר יציאת מצרים³ – יקרא שוב את פרשת ציצית, או את ברכת "אמת ויציב" בלא החתימה.

3. כלומר שחושש שדילג גם על פרשת ציצית וגם על ברכת "גואל ישראל".

סימן ס"ח

דין הפסק בפיוטים, ובו סעיף אחד.

הפיוטים הם שירים שכתבו חכמים גדולים בזמן הגאונים והראשונים במטרה לייפות את התפילה ולחזק את האמונה על ידי שירה דתית. בסימן זה דנים המחבר והרמ"א האם מותר לאמרם בברכות קריאת שמע.

סעיף א

^איש מקומות שמפסיקים בברכות קריאת שמע לומר פיוטים, ונכון למנוע מלאמרם, משום דהוי הפסק (א). הגה: ויש אומרים דאין איסור^אתשובת הרמ"ה, ור"מ בפרק א' מהלכות קריאת שמע, והטור בשם אביו הרא"ש.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) משום דהוי הפסק – הוספה לתפילה נחשבת להפסק. ואף שהפיוטים הם מעניין התפילה, אין זה הנוסח שקבעו חכמים¹, וכידוע אין לשנות ממטבע שטבעו חכמים. המחבר נקט לשון "נכון למנוע מלאמרם" ולא כתב שאסור לאמרם, כי יש הנוהגים לאמרם, ויש להם על מי לסמוך. יש החוששים להפסק בתפילה, ולכן מחמירים ואוסרים לחזור בשירה על קטע אחד כמה פעמים². ונראה שאין למחות בנוהגים כך, כי אפילו לדברי האומרים שאין לומר פיוטים, הרי זה בגלל שזו תוספת על מה שתיקנו חכמים; אבל שירה כזו אינה מוסיפה מילים חדשות, אלא חוזרת עליהן מתוך התלהבות ודבקות, ויש מקום ללמד על הנוהגים כך זכות³. ובדיעבד ודאי שיצא, שהלא אפילו אם שינה מילה בתוך הברכה – יצא בדיעבד⁴.

1. ועוד, שאמירתם מאריכה את התפילה, ועלולה לגרום לאנשים לדבר. וכפי שראינו (בסימן נ"ג סעיף יא) שאין לשליח ציבור להאריך בניגונים יתר על המידה משום טורח הציבור.

2. עיין, למשל, אגרות משה או"ח ח"ב סימן כב, ויביע אומר ח"ו סימן ז' מאות ד.

3. ואמנם יש פוסקים שאסרו (ראה בהערה הקודמת). וגם לדברינו יש להקפיד לשמור על משמעות המשפט, ולכן אין לשיר קטעי תפילה המפסיקים היכן שאין להפסיק או מחברים היכן שצריך להפסיק.

4. מ"ב ס"ק א'.

בדבר (הרא"ש ס"פ אין עומדין והרשב"א והטור), וכן נוהגין בכל המקומות לאמרם (ב), והמיקל ואינו אומרם לא הפסיד (ג). ומכל מקום לא יעסוק בשום דבר (ד), אפילו בדברי תורה אסור להפסיק ולעסוק כל זמן שהצבור אומר פיוטים (ה), כל שכן שאסור לדבר שום שיחה בטילה (מהרי"ל וד"מ). ומכל מקום מי שלומד על ידי הרהור, שרואה בספר ומהרהר - לית ביה איסורא, דהרהור לאו כדיבור דמי, אלא שמתוך כך יבואו לדבר ויבואו לידי הפסק. ועל כן אין לאדם לפרוש עצמו מהציבור במקום שנהגו לאמרם, ויאמר אותם עמהם (ו). ועיין לקמן סימן צ' (סעיף י').

שולחן ערוך כפשוטו

(ב) לאומרם - כך נהגו גדולי עולם בקהילות רבות, מתוך הבנה שהפיוטים נחשבים כחלק מהברכה. להלכה, לספרדים אין לומר את הפיוטים, ולאשכנזים אין איסור בדבר. יש קהילות ספרדיות רבות שנוהגות לאמרם, וכל אחד יכבד את מנהג המקום, ואין סיבה לבטל מנהג זה היכן שנהגו, שהלא גם המחבר לא שלל אותו מכל וכול, וגדול כוח המנהג. במקום חדש שאין בו מסורת מיוחדת ומתפלליו באים מקהילות שונות, היכן שנוהגים על פי נוסח עדות המזרח לא יאמרו את הפיוטים, ואם מדובר במקום שרובו אשכנזי מותר לאמרם.

(ג) לא הפסיד - כלומר שאדם הנמצא במקום שהציבור אומרם, אך הוא אינו רוצה לאמרם מחשש להפסק, יכול שלא לאמרם ואין בכך משום פרישה מן הציבור.

(ד) בשום דבר - אלא יהרהר בדברי תורה, וזאת כדי שלא ייראה שהוא פורש מהציבור.

(ה) אומר פיוטים - כוונתו להפסקה בדיבור. אבל בהרהור מותר, כפי שיבאר בהמשך.

(ו) עימהם - הרמ"א פסק תחילה שמעיקר הדין מותר למי שאינו רוצה לומר את הפיוטים להרהר בדברי תורה. אולם בסוף דבריו הוסיף שלמעשה אין לנהוג כך, שמא יהיה ניכר שהוא פורש מן הציבור, ודבר זה חמור מאמירת פיוטים באמצע ברכות קריאת שמע. ונראה שדין זה קיים גם בפסוקי דזמרה: מעיקר הדין אין להפסיק בפיוטים בין "ברוך שאמר" ל"ישתבח", אלא שהנוהגים לאמרם יש להם על מי לסמוך; וכל אחד ינהג כמנהג קהילתו.

סימן ס"ט

הפורם על שמע, ובו ב' סעיפים.

ישנן שתי סיבות להתפלל בציבור: א. משום שהתפילה בציבור נשמעת. וטעם זה מכוון במיוחד לתפילת העמידה, שאותה יש לומר יחד עם הציבור. ב. בשביל הדברים הנאמרים רק בציבור: "ברכו", אמן, קדיש וקדושה. סימן זה עוסק בקיום הטעם השני: באלו תנאים ניתן במניין של עשרה אנשים, שחלקם כבר התפללו, לומר "ברכו", קדיש וקדושה ולענות להם.

סעיף א

^אאם יש בני אדם שהתפללו כל אחד בפני עצמו ביחיד, ולא שמעו לא קדיש ולא קדושה, עומד אחד מהם ואומר קדיש וברכו וברכה ראשונה יוצר אור ולא יותר, וזה נקרא 'פורם על שמע', לשון התיכה [כמו] פרוסה, שאין אומרים אלא קצת ממנה (א).
^אמגילה כ"ג ע"ב לפירוש הר"ן שם.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) קצת ממנה - הדוגמה הראשונה היא במקרה שהתאספו בבית הכנסת עשרה אנשים שכל אחד מהם כבר התפלל ביחידות, וכבר יצאו ידי חובת תפילה, אולם ברצונם לענות לברכו, לקדיש ולקדושה. המחבר כותב שיתחילו בחצי הקדיש שלאחר ישתבח (אולם ראינו בהלכות הקדיש¹ שהקדיש נאמר דווקא על התפילה שלפניו; לכן נראה שצריך לומר שלושה פסוקים לפני אמירת הקדיש), ואומרים 'ברכו' וברכה ראשונה של קריאת שמע. ראינו בעבר שישנה מחלוקת האם יחיד יכול לומר את פסוקי הקדושה שבברכה זו (בסימן נ"ט סעיף ג); לפיכך, את אמירת ברכת "יוצר אור" בפריסה על שמע יש להסביר לפי כל אחת מהדעות²:
לסוברים שיחיד אינו אומר את פסוקי הקדושה שבברכה זו, אזי אותם יחידים

1. ראה סימן נ"ד סעיף ג' בדברי הרמ"א, ובדברינו בסימן נ"ה ס"ק א.

2. מוסבר על פי הבית יוסף.

הגה: ועכשיו לא נהגו לומר כל ברכת יוצר אור, אלא אומרים קדיש וברכו, והם עונים אחריו 'ברוך ה' וכו' (ב). יש אומרים שפורסין בקריאת שמע של ערבית כמו בשחרית (ג) (כל בו, וב"י בשם הר"ן), ולא נהגו כן משום דליכא קדיש קודם ברכו של ערבית (ד). ולאחר שסיימו ברכת יוצר אור, אומר אבות וגבורות וקדושה ו'אתה קדוש', וזה נקרא 'עובר לפני התיבה' (ה).³ ואין עושין דברים אלו בפחות מעשרה, משום דהוי³ שם במשנה.

שולחן ערוך כפשוטו

דילגו על כך בתפילתם הקודמת, ועליהם כעת לומר ברכה זו בשלמותה. לעומתם הסוברים שיחיד אומר את פסוקי הקדושה בברכת 'יוצר', יסבירו שתיקנו לומר ברכה זו מפני שאחרי שאמרו 'ברכו' יש לומר שבח חשוב לה, כדי שאמירת ברכו לא תיראה כשקרית³. המשך דברי המחבר מובאים אחר דברי הרמ"א - אחר ברכת "יוצר אור" ממשיכים בתפילת העמידה ובקדושה⁴, עד "האל-הקדוש".

(ב) 'ברוך ה' וכו' - כלומר שנוהגים שלא "לפרוס על שמע" באופן מלא, כדברי המחבר, אלא מסתפקים בקדיש ובברכו⁵.

(ג) כמו בשחרית - לשיטת הרמ"א, שמדובר רק על הוספת קדיש וברכו בסוף התפילה, מוסיפים זאת גם בערבית, כדי להוציא ידי חובה את המאחרים.

(ד) של ערבית - ולכן אין צורך להשלימו. למנהג הספרדים הנוהגים לומר קדיש לפני התפילה, חוזרים ואומרים בערבית קדיש וברכו בסופה, לטובת המאחרים. ואף אצל האשכנזים יש שנהגו לומר קדיש וברכו לאחר תפילת ערבית.

(ה) עובר לפני התיבה - כפי שראינו בס"ק א'. כיום נוהגים גם הספרדים

3. ואף שבעלייה לתורה מסתפקים אחר "ברכו בעניית "ברוך ה' המבורך", שונה הדבר ב"ברכו" של תפילה, ששם בדרך כלל יש מהלך ארוך של תשבחות לה' יתברך, מה שאין כן בפורס על שמע.

4. ואין מסתפקים בקדושה שבברכת "יוצר", שרק מתארת את המלאכים המקדשים את השם.

5. לנוסח אשכנז, האומרים "עלינו לשבח" לפני שיר של יום, מוסיפים זאת בסוף התפילה ממש (מלבד בימים שקוראים בהם בתורה, כיוון שהמאחרים כבר ענו ל"ברכו" שבקריאת התורה). ולנוסח ספרד ועדות המזרח, האומרים "עלינו לשבח" בסוף, מוסיפים "ברכו" לפני "עלינו לשבח".

דברים שבקדושה. יוצריך לחזור אחר שישה שלא שמעו, דהיינו רוב העשרה. ⁷ואם אינם נמצאים, אפילו בשביל אחד שלא שמע – אומרים (ו). ואפילו מי ששמע יכול לפרום על שמע ולעבור לפני התיבה בשביל אותו שלא שמע, ⁸מכל מקום אם אותו שלא שמע בקי לפרום על שמע ולעבור לפני התיבה – מוטב שיפרום ויעבור לפני התיבה הוא, משיפרום ויעבור לפני התיבה אחר שכבר שמע (ז). הגה: ומי שעובר לפני התיבה ואמר שלוש הברכות הראשונות – ישלים ימסכת סופרים, ורמב"ם בפרק א' מהלכות תפילה. ⁹תלמידי רש"י בשמו, והאגור בשם סמ"ק, ורוקח, ומסכת סופרים. ¹⁰בית יוסף.

שולחן ערוך כפשוטו

לחשוש לדעה שהביא הרמ"א, ולא לומר שוב את ברכת 'יוצר אור', אלא להוסיף בסוף התפילה רק קדיש וברכו. ואם יש מי שלא התפלל במניין ורוצה להשלים גם קדושה – מתפלל ביחידות כרגיל עד תפילת העמידה, ואז אומר בקול את שלוש הברכות הראשונות בנוכחות עשרה, וכך יכול לומר קדושה. ואם עדיין נשארו עשרה בבית הכנסת – יכול לומר גם את שאר הקדישים. והוא הדין בתפילת ערבית.⁶ ואם יש רוב מניין שלא התפלל, אפשר להתפלל תפילה רגילה, כלומר תפילה בלחש ולאחריה חזרת הש"ץ.⁷

(ו) אומרים – כלומר שאין לומר קדיש, קדושה וברכו שלא בנוכחות עשרה; ואמנם לכתחילה עדיף שמתוך העשרה יהיו רוב שלא יצאו ידי חובתם, אולם בדיעבד די אפילו באחד שעדיין לא שמע קדיש וקדושה, ומשלימים לו תשעה שכבר שמעו.

(ז) אחר שכבר שמע – המחבר הביא כמה דעות שנאמרו בראשונים לעניין הפריסה על שמע. וכבר אמרנו שכיום נהוג לומר רק ברכו וקדיש בסוף התפילה, שאותם אומרים בכל מקרה, אפילו אם אין מאחרים.⁸

6. מ"ב ס"ק ו. אמנם לשיטת המ"ב יכול לומר "קדיש תתקבל" רק אם יש רוב מניין שלא התפלל.

7. מ"ב ס"ק ח.

8. למרות האמור לעיל יש מקומות שנוהגים לומר את הקדיש הזה רק אם יש שם יתום או אדם אחר המחויב לומר קדיש על נפטר. ויש הנוהגים שאם אין יתום, שליח ציבור אומר קדיש זה וברכו.

כל התפלה ולא יפסיק, אף על פי שכבר התפלל (ח), אבל האחרים יכולין להפסיק אחר כך (ט). וכל שכן שאם לא התפלל הפורס והעובר לפני התיבה תחלה, שישלים תפלתו (י), אף על פי שיצטרך לקרות אחר כך קריאת שמע ולא יסמוך גאולה לתפלה (יא) (ב"י בשם מהר"י אבוהב). ואסור להפסיק בדברים אלו בין גאולה לתפלה או בקריאת שמע וברכותיה, ולכן אסור לשליח ציבור להפסיק בין קריאת שמע לתפלה או בקריאת שמע וברכותיה כדי לפרוס על שמע לאותן הבאים לבית הכנסת לאחר שהתפללו הקהל קדיש וברכו והתחיל בברכת יוצר אור. אבל בברכת ערבית שהיא רשות, יכול להפסיק להוציא אחרים ידי חובתם (יב). ומכל מקום איש אחר יכול לפרוס על שמע (יג) או להתפלל בעשרה כל התפלה (יד), אפילו באותו בית הכנסת שכבר התפללו,

שולחן ערוך כפשוטו

(ח) שכבר התפלל – שכיוון שאמר את הברכות הראשונות – עליו לומר את כל התפילה, שכולה חטיבה אחת. כיום אין נוהגים שיאמר זאת מי שכבר התפלל.

(ט) להפסיק אחר כך – האחרים יכולים לצאת לאחר ששמעו את שלוש הברכות הראשונות של העמידה, ואינם צריכים להמתין שהפורס על שמע יגמור את תפילת העמידה.

(י) שישלים תפלתו – שהלא עדיין לא יצא ידי חובת תפילת העמידה. וזאת על אף שטרם קרא את שמע, כפי שממשיך הרמ"א.

(יא) גאולה לתפילה – גם זה אינו נהוג כיום. וכיום המאחר בשחרית מקצר בתפילתו⁹, וכשמגיע לעמידה יאמר בקול רם את שלוש הברכות הראשונות, ואם יש לו עשרה עונים – יוכל לומר קדושה.

(יב) ידי חובתם – וכיום אין נוהגים להפסיק באמצע ערבית כדי לומר קדיש וברכו, וסומכים על הקדיש וברכו שייאמרו בסוף התפילה.

(יג) לפרוס על שמע – ולשיטת הרמ"א הכוונה לאמירת קדיש וברכו, בנוכחות עשרה.

(יד) כל התפילה – היינו שאדם שלא התפלל יכול לפתוח מניין נוסף.

9. יכול לדלג בפסוקי דזמרה כפי שפורט בסימן נ"ב: לדעת הרמ"א יאמר לפחות "ברוך שאמר", "אשרי" ו"ישתבח"; ולדעת המחבר גם "הללו א-ל בקדשו".

להוציא אחרים ידי חובתם (טו). רק שלא יעמוד החזן השני במקום שעמד הראשון, דזהו נראה גנאי לראשונים, דהוי כאילו לא יצאו בראשונה ידי חובתם (תשובת מהר"י מינץ סי' ט"ו). ונראה לי דוקא שעדיין הראשונים בבית הכנסת אלא שהשלימו סדרן, אבל אם יצאו הראשונים יוכל לעמוד החזן אף במקום שעמד הראשון (טז).

סעיף ב

י'סומא (יז), אף על פי שלא ראה מאורות מימיו, פורם על שמע ומברך 'יוצר המאורות', 'שהוא נהנה במאורות שרואין אחרים שיורוהו הדרך אשר ילך בה (יח).

י'מגילה כ"ד ע"א וכתנא קמא. י'שם בגמרא ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(טו) **ידי חובתם** - ולא מענישים את המאחרים בכך שלא יוכלו להתפלל במניין.

(טז) **במקום שעמד הראשון** - תחילה הביא הרמ"א את איסור האחרונים לקיים מניין שני באותו מקום של המניין הראשון, ולאחר מכן הסביר שמדובר דווקא בזמן שהראשונים עדיין בבית הכנסת. וכיום לא חוששים לגנאי זה, מאחר שנהגו במקומות רבים לפתוח מניינים נוספים, וממילא אין בכך אמירה כלשהי על הראשונים. וכן נוהגים להתיר בקריאת התורה להוציא שוב את הספר ולקרוא למאחרים, ואין חוששים לגנאי או לפסול¹⁰. אמנם אם החבורה הראשונה נשארת ללמוד, כדאי ללכת לאולם אחר או לעמוד בפניה, כדי שלא להפריע ללומדים.

(יז) **סומא** - אדם עיוור חייב בכל המצוות, אלא שיש מספר מצוות נקודתיות שהוא אינו יכול לקיים, כמו קריאת התורה, שאינו יכול להוציא בה אחרים משום שאינו קורא מתוך הספר¹¹. ואומר לנו המחבר שהעיוור יכול לברך יוצר המאורות, וכן להוציא בה אחרים, אף שאינו רואה.

(יח) **אשר ילך בה** - ולשיטת הרמ"א שראינו לעיל, שהפורס על שמע אינו מברך "יוצר המאורות", קל וחומר שעיוור יכול לפרוס על שמע.

10. ראה משנה ברורה ס"ק י"ח.

11. שו"ע סימן קל"ט סוף סעיף ג.

סימן ע'

הפטורים מקריאת שמע, ובו ה' סעיפים.

בסימן זה אנו למדים על דינם של נשים, קטנים והעוסקים במצווה אחרת לגבי מצות קריאת שמע.

סעיף א

^אנשים ועבדים פטורים מקריאת שמע, מפני שהיא מצות עשה שהזמן גרמא (א), ^בונכון הוא ללמדן שיקבלו עליהן עול מלכות שמים. הגה: ושיקראו לפחות פסוק ראשון (ב) (כ"י בשם אהל מועד).
^אברכות כ ע"א. ^באהל מועד.

סעיף ב

קטנים פטורים; ^אלרבנו תם כשלא הגיעו לחינוך (ג), ^אולרש"י אפילו ^אברכות כ' בתוספות. ^אשם בפירוש רש"י.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) **שהזמן גרמא** - מצות עשה שהזמן גרמה היא מצווה שיש לקיימה ביום מסוים או בשעה מסוימת (כגון נטילת לולב, תקיעת שופר, תפילין וציצית). הכלל הוא שנשים פטורות ממצוות עשה אלו. גם קריאת שמע היא מצות עשה שהזמן גרמה, שהלא קריאת שמע של שחרית זמנה בשלוש השעות הראשונות של היום, וקריאת שמע של ערבית זמנה בלילה.
(ב) **פסוק ראשון** - כיוון שעיקר קבלת מלכות שמים הוא בפסוק "שמע ישראל". ואף שנשים פטורות מהקריאה, הן אינן פטורות מקבלת עול מלכות שמים. ולקבלת עול מלכות שמים זו אין זמן מסוים.¹
(ג) **לחינוך** - המשנה בברכות (פ"ג מ"ג) פוטרת קטנים מקריאת שמע. להבנת רבנו תם פטור זה קיים רק לפני גיל חינוך, גיל שבו הם אינם מבינים מהי קבלת עול מלכות שמים. משהגיעו לגיל חינוך ישנו חיוב כללי מדרבנן לחנך

1. ולגבי דין נשים בפסוקי דזמרה, ברכות קריאת שמע ועמידה, עיין דברינו בסימן ק"ו סעיף א.

הגיעו לחינוך, מפני שאינו מצוי אצלו בזמן קריאת שמע בערב וישן הוא בבוקר (ד). וראוי לנהוג כרבנו תם (ה).

סעיף ג

ה'הכונם את הבתולה פטור מקריאת שמע שלושה ימים אם לא עשה מעשה, מפני שהוא טרוד טרדת מצוה (ו). 'והני מילי בזמן הראשונים, אבל עכשיו, שגם שאר בני אדם אינם מכוונים כראוי, גם הכונם את הבתולה קורא. הגה: ועיין לקמן סי' צ"ט אם שיכור יקרא קריאת שמע.

ה'משנה ברכות דף ט"ז. 'תוספות שם בסוף הפרק והר"ם מרוטנבורג.

שולחן ערוך כפשוטו

את הקטנים לקיום המצוות, ולכן יש לחנך את הקטנים לקרוא שמע ולקבל עול מלכות שמים.

(ד) **וישן הוא בבוקר** – רש"י מסכים שיש חיוב כללי לחנך את הקטנים למצוות, אולם הוא מסביר את הפטור במשנה גם כאשר הילד הגיע לגיל חינוך, בגלל מניעה מעשית לחנכו בזמן קריאת שמע.

(ה) **כרבנו תם** – כלומר לדאוג לכך שילדים מגיל חינוך יקראו שמע. ואם האב אינו נמצא בבית, כמציאות שמתאר רש"י, תדאג האם שהבן יקרא קריאת שמע, או שהאב ילמד את בנו בזמן אחר ויחנכו שיאמר קריאת שמע בעצמו בזמנה.

השולחן ערוך אינו כותב מה הוא גיל חינוך, משום שהדבר תלוי הן בילד והן במצווה, ואי אפשר לקבוע גיל אחיד לדבר².

(ו) **טרדת מצווה** – דין זה, הנזכר במשנה, הוא פלא גדול. הוא מבוסס על כלל חשוב "העוסק במצווה פטור מן המצווה"³, ומרחיבו לא רק לעוסק במצווה, אלא גם לטרוד במצווה. ולכאורה הדבר אינו מובן, שהלא הכוונה מעכבת רק בפסוק הראשון, ומדוע אין החתן יכול לכוון ליבו בפרק זמן קצר כזה? ועוד,

2. עיין משנה סוכה פ"ג מט"ו: "קטן היודע לנענע חייב בלולב".

3. כלל זה יבואר בסעיף הבא.

מע"ף ד

היה עוסק בצרכי רבים והגיע זמן קריאת שמע – לא יפסיק, אלא יגמור עסקיהם, ויקרא אם נשאר עת לקרות (ז).
 ירושלמי שם ח' ע"ד לפרוש ר"מ בפרק ב' מהלכות קריאת שמע.

שולחן ערוך כפשוטו

שלא מצאנו בחז"ל דוגמאות אחרות לטרדה, ודין זה מופיע בפירוש רק בחתן⁴. ונראה לי שחכמינו ז"ל רצו ללמד לנו ערך גדול. הנה מצות קריאת שמע היא מצווה גדולה וחשובה, וכוללת בתוכה קבלת עול מלכות שמים; וחששו חכמים שמרוב דבקותו בה' יתקשה האדם לראות בזיווג מצווה, אלא יראה בכך דבר גשמי וירוד. לכן אמרו חכמים דווקא על דבר זה: החתונה היא מצווה גדולה שיש לקיים, גדולה כל כך שאף טרדתה פוטרת מקריאת שמע.
 (ז) **עת לקרות** – משום ש"העוסק במצווה פטור מן המצווה". ולמדו זאת חכמים מן הפסוק: "בשבתך בביתך – פרט לעוסק במצווה"⁵, כלומר שהחיוב הוא בזמן שעוסק בענייניו ביתו, ולא בזמן שעוסק בחפצי שמים. המשנה ברורה כותב (ס"ק י"ט) שיאמר לכל הפחות את הפסוק הראשון של קריאת שמע, שהוא דאורייתא לכל הדעות, ובזמן הקצר שאומרו אין הפרעה לעיסוק בצרכי ציבור⁶.

4. בגמרא (ברכות דף י"א ע"א) הקשו מדוע בטרדה זו פטור, ואם למשל טבעה ספינתו בים אינו פטור. ותרצו "התם טריד טרדה של מצוה". אולם עדיין קשה: אם כל הבעיה היא שאינו יכול לכוון, מה ההבדל בין טרדה של מצווה לשאינה של מצווה, הלא סוף סוף אינו יכול לכוון! לכן הסברנו שהדין הוא דווקא בחתן, ולא בטרוד במצווה אחרת.

5. סוכה דף כ"ה ע"א.

6. אולם אין בכך חובה, שהלא מהתורה חל עליו פטור "העוסק במצווה", שהעוסק במצווה אחת אינו מחויב במצווה אחרת. ואף אם עבר זמן הקריאה, טוב שיקרא את שלוש הפרשיות של קריאת שמע, כי לדעת הרמב"ם אפשר אפילו לברך עליהן כל היום. ובקריאה זו יקבל עול מלכות שמים, וגם יקיים את מצות זכירת יציאת מצרים. אמנם השולחן ערוך לא חייב לעשות כך, כי אותו העוסק במצווה היה פטור בעיקר זמן הקריאה. המשנה ברורה (ס"ק כ) כתב שאסור לו לאכול עד שיניח תפילין, ונראה שבכוונה לא הביא השולחן ערוך דין זה, כדי שלא יימנעו אנשים מלקיים את המצווה.

סעיף ה

היה עוסק (ח) באכילה, או שהיה במרחץ, או שהיה עוסק בתספורת, או שהיה מהפך בעורות, או שהיו עוסקים בדין –⁷ "להרמב"ם גומר ואחר כך קורא קריאת שמע (ט), ואם היה⁸ שם ברמב"ם.

שולחן ערוך כפשוטו

(ח) היה עוסק – מדובר בעיסוקים שהתחילם לפני שהגיע זמן קריאת שמע;⁷ אבל אם התחיל בהם לאחר זמן קריאת שמע, הרי התחילם באיסור, וחייב להפסיק כדי לקרוא.⁸

(ט) קורא קריאת שמע – היות שהתחיל את מעשיו לפני זמן המצווה הוא יכול לסיים את מלאכתו, אף על פי שמצות קריאת שמע חיובה מן התורה.⁹ ולעניין אכילה, כל זה שייך דווקא בקריאת שמע של ערב, אבל בבוקר פסק המחבר בהלכות תפילה (פ"ט, ה) שיש להפסיק לאכול בעלות השחר, ואין לאכול קודם שיתפלל שחרית אף אם התחיל בהיתר.¹⁰

7. כלשון המחבר (על פי לשון הרמב"ם): "היה עוסק באכילה", היינו שהיה עוסק לפני זמן החיוב. וראה הערה 9. ויש מחמירים ואומרים שמוותר להתחיל בעיסוקים אלו רק למעלה מחצי שעה לפני תחילת זמן קריאת שמע, אולם אין אזכור לחומרה זו בדברי המחבר כאן.

8. בסימן רל"ב סעיף ב המחבר החמיר ואסר להיכנס לסעודה חצי שעה לפני מנחה. אלא ששם מדובר בסעודה גדולה, ואילו כאן מדובר בכל אכילה ובכל עסק, שאינם נאסרים אלא בשעה שהגיע זמן המצווה. ובנוסף, במנחה יש חשש שאם לא יתפלל לפני שנכנס לסעודה ישכח להתפלל. ולפי זה תובן גם פסיקת המחבר שאין להתחיל לאכול חצי שעה לפני הלילה עד שיתפלל ערבית (סימן רל"ה סעיף ב), משום שגם בערבית אם יתחיל לאכול בלילה יש חשש שיירדם ולא יתפלל; אולם בבוקר אין זה שכיח שאדם יאריך בסעודתו וישכח לקרוא קריאת שמע, ולכן בבוקר אסרו רק כשכבר הגיע זמן הקריאה (על פי מג"א כאן ס"ק ו).

9. דע שרבו הפירושים בסעיף זה, והסברנו את המחבר שהביא את דברי הרמב"ם כפי שפרשם הר"ן, ובבית יוסף הביאו וכתב עליו שם: "ובודאי שלשון הרמב"ם כך מוכח".

10. החמירו בתפילה יותר מאשר בקריאת שמע, משום שהגמרא סמכה את האיסור לאכול לפני התפילה על הפסוק "לא תאכלו על הדם", ודרשה אותו שאין לאכול לפני התפילה.

יש להבין מדוע דן כאן המחבר באכילה קודם קריאת שמע, אך התעלם כאן מהעובדה שלמעשה אינו יכול לאכול בגלל האיסור לאכול לפני התפילה. ונראה לתרץ בשתי דרכים: א. המחבר מביא שם עוד שיטה שאינה מבחינה בין תפילה לקריאת שמע, ולפיה אין צריך להפסיק בעיסוקו גם לתפילה. והיינו יכולים לחשוב שלשיטה זו אף שאינו חייב להתפלל, בכל זאת עליו לעצור ולקרוא

מתיירא שמא יעבור זמן קריאה ופסק וקרא, הרי זה משובח (י);
 וילראב"ד מפסיק וקורא אף על פי שיש שהות לקרות (יא) ועיין
 לקמן סי' רל"ה (יב).

^ט שם בהשגת הראב"ד, ופלוגתייהו בהא דשבת ט' ע"ב וסוכה ל"א ע"א.

שולחן ערוך כפשוטו

(י) הרי זה משובח – וזאת אם חושש שמא יעבור הזמן. אבל אם בטוח שיעבור הזמן – חייב להפסיק לקריאת כל הפרשיות, אף שחיובן מדרבנן.
(יא) שהות לקרות – חומרה זו של הראב"ד היא דווקא בקריאת שמע, שהיא מצווה מהתורה. אבל למצווה מדרבנן, כגון תפילה, אינו חייב להפסיק אם יש שהות לקיים את המצווה לאחר שיסיים את עסקיו. ונראה שנכון לחוש לשיטת הראב"ד, כפי שכתבו אחרונים רבים, מפני שיכול ללא טרחה להפסיק לזמן מועט ולומר פרשה ראשונה של קריאת שמע; ומה טוב לתת זכות קדימה למצווה. אולם אם מסיבה זו אחרת הדבר אינו אפשרי, אפשר לסמוך על הדעה הראשונה.

(יב) סימן רל"ה – סעיף ב. ושם התבאר שאסור להתחיל לאכול חצי שעה לפני זמן קריאת שמע של ערבית¹¹. ונראה שכוונת הרמ"א בהערתו היא לומר שאין הבדל בין שחרית לערבית, ובניגוד לדעת המחבר, לדעתו אם התחיל לאכול בתוך חצי שעה לפני עלות השחר – צריך להפסיק ולקרוא קריאת שמע¹².

קריאת שמע. ב. עוד מביא המחבר שלרעב ולצמא מותר לאכול אפילו כשהגיע זמן תפילה; ומלמדנו כאן המחבר שאם לא התחיל לאכול – חייב לקרוא שמע קודם, גם אם ידחה את התפילה. ואם התחיל כבר לאכול – אינו חייב לעצור כדי לקרוא קריאת שמע.

11. כפי שראינו למעלה בהערה 8.

12. וכך נבין מדוע מחמיר בכך הרמ"א לעניין נטילת לולב (תרנ"ב, ב). ובזה מתורצת קושיית המג"א ס"ק ו.

סימן ע"א

אונן והעוסקים במת פטורים מקריאת שמע, ובו ז' סעיפים.

אדם שנפטר עליו אחד מקרוביו מדרגה ראשונה, חלים עליו דיני "אונן" משעת הפטירה עד שעת הקבורה¹. לאונן אסור לאכול בשר, לשתות יין ולקיים יחסי אישות, וכן פטור הוא מכל מצוות העשה, וביניהן מצוות קריאת שמע ותפילה. סימן זה עוסק בדין האונן ושאר העוסקים במת לעניין מצות קריאת שמע.

סעיף א

^אמי שמת לו מת שהוא חייב להתאבל עליו (א), אפילו אינו מוטל עליו לקברו (ב), פטור מקריאת שמע ומתפילה (ג).² ואפילו אם^א ברכות י"ח ע"א. ²תוספות ורבינו יונה והרא"ש, מהירושלמי ה' ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) **חייב להתאבל עליו** – שהם שבעת הקרובים מדרגה ראשונה: אביו, אמו, אשתו (ולאישה: בעלה), אחיו, אחותו, בנו ובתו.
 (ב) **לקברו** – כגון אחותו הנשואה, או אם בני משפחה אחרים מטפלים בקבורה.
 (ג) **ומתפילה** – אם האחריות לקוברו עליו הוא פטור משום שעוסק במצווה². ואם לאו, הפטור הוא משום כבוד המת – האדם מצווה לעצור את חייו הרגילים כאשר נפטר לו קרוב. פטור זה הוא מכל מצוות העשה, וכולל גם את ברכות הנהנין ובכל זאת ייטול ידיו (בלי ברכה), הן נטילת שחרית (משום רוח רעה) והן לפני אכילת פת, משום שאין לאכול ללא נטילה³.
 לאחר הקבורה מתחייב מיד האונן בכל המצוות, והכלל הוא שמצווה שעדיין לא עבר זמנה – יקיימה כעת, ומצווה שעבר זמנה – לא ישלימה. השלמת

1. דין "אונן" מהתורה חל ביום הפטירה (ללא קשר לקבורה), ואסור באכילת בשר קרבנות ומעשר שני. סעיף זה עוסק באונן מדרבנן, המתקיים עד הקבורה, אף אם אינה ביום הפטירה.

2. מפני שהעוסק במצווה פטור מקריאת שמע, כפי שראינו בסימן הקודם סעיף ד'.

3. עיקר הדיון בפטור המצוות באונן הוא ביורה דעה סימן שמ"א, וכאן הוזכר רק אגב הלכות קריאת שמע.

רוצה להחמיר על עצמו ולקרוא, אינו רשאי (ד).¹ ואם יש לו מי שישתדל בשבילו בצרכי קבורה, ורצה להחמיר על עצמו ולקרוא, אין מוחין בידו (ה). ועיין ביורה דעה סימן שמ"א (ו).
 ר"אבי"ה.

שולחן ערוך כפשוטו

התפילה תלויה לפיכך בחלקיה השונים: ברכות השחר – זמנן כל היום, לכן יאמרם לאחר הקבורה;⁴ קריאת שמע וברכותיה – ישלימם אם הסתיימה הקבורה עד סוף שעה רביעית; תפילת עמידה של שחרית – ישלים עד חצות היום.⁵ ואם התחייב בברכת המזון או בברכת "אשר יצר" כאשר היה אונן, לא יברך אחרי הקבורה ולא יברך "אשר יצר".⁶

(ד) אינו רשאי – משום שבנוסף לפטור משום "העוסק במצווה פטור מן המצווה", ישנה חובה לכבד את המת, ואין להמשיך את החיים כאילו לא קרה כלום.⁷

(ה) אין מוחין בידו – ישנם ראשונים הסוברים שפטור אונן ממצוות חל רק במקרה שעליו לעסוק בקבורת המת; לכן כתב המחבר שהקורא את שמע כאשר יש אחרים המתעסקים בקבורה – אין מוחים בידו.
(ו) סימן שמ"א – שם מבוארים דיני אונן ביתר הרחבה.⁸

4. זו סוגיה מורכבת שרבו בה הדעות. ומסקנת המ"ב כאן (ס"ק ד) שלא יברך. ראה בסימן מ"ו הערה 13. ולדעת הכול יש לברך אחר הקבורה על הציצית ואת ברכות התורה, וכן ברכות שלא עשני גוי, עבד ואישה.

5. אם עומד סמוך לסוף שעה רביעית, ואין לו זמן להתפלל את התפילה כולה, ידלג על פסוקי דזמרה, אולם מברכות קריאת שמע יתפלל כרגיל, אף שלתפילת העמידה יגיע אחרי זמנה (על פי משנה ברורה ס"ק ד).

6. מכיוון שהיה פטור בזמן האכילה ובזמן עשיית צרכיו, החיוב אינו מתעורר אחר כך. כך נראה מפשטות דברי המחבר, שאחרת דין מצוי שכזה היה צריך לכותבו. וכך פסק ערוך השולחן סימן שמ"א הלכה ט, וכן פסק הרב עובדיה יוסף ב"חזון עובדיה" (אבלות חלק א' דיני אונן סעיף טו). לעומתם המ"ב (בביאור הלכה ד"ה "מי שמת לו מת") וכף החיים (אות יא) פסקו שצריך לברך אם טרם התעכל המזון במעיו, וספק ברכות להקל.

7. ואף שראינו שאם העוסק במצווה יכול לקיים שתיהן מבלי שתפגע מצוותו עליו לקיים את שתיהן, כאן תיקנו חכמים שלא יקיים כלל את המצוות. והביא המשנה ברורה (ס"ק ה) טעם לדבר בשם ר' עקיבא איגר: "מפני כבודו של מת, שלא יאמרו מת זה קל הוא בעינו של אונן ואין חרד על מיתתו".

סעיף ב

¹במה דברים אמורים, בחול; אבל בשבת חייב כל היום (ז) ²העד הערב (ח), אם מחשיך על התחום להתעסק בצרכי קבורה (ט). אבל אם אינו מחשיך על התחום, חייב גם לעת ערב (י). ³ויום טוב ⁴ברכות י"ח ע"א, ובמועד קטן כ"ג ע"ב. ⁵השם בתוספות, והרא"ש שם במועד קטן. ⁶שם ברא"ש.

שולחן ערוך כפשוטו

(ז) חייב כל היום – בשבת אסור להתעסק בקבורת המת, ולכן אין בה פטור "העוסק במצווה". וגם לא פטרו משום "כבוד המת", כי כבודו אינו דוחה את כבוד השבת. ונהגו בשבת כזו לומר קדיש⁹. אמנם "דברים שבצנעה נוהג", ואסור האונן לשמש מיטתו.

(ח) עד הערב – כלומר שהאונן מתנהג כרגיל עד סוף אחר הצהריים סמוך ליציאת השבת, אולם כבר קודם יציאת השבת מותר לו "להחשיך על התחום", כפי שהולך ומבאר.

(ט) להתעסק בצרכי קבורה – אמרה המשנה (שבת פכ"ד מ"ד): "מחשיכין על התחום... על עסקי המת, להביא לו ארון ותכריכין". מכאן שיותר בשבת אחר הצהריים, סמוך לערב, ללכת עד תחום שבת כדי לדאוג לצרכי הקבורה, כדי שיהיה אפשר לקבור את המת מיד במוצאי שבת. ומשמע שאף שטרם יצאה השבת – ברגע שמתחיל לדאוג לקבורה חלים דיני האונן עליו.

(י) חייב גם לעת ערב – ונראה שכיום, שאמצעי התקשורת והתחבורה זמינים, אין מי שמתחיל ללכת לצרכי הקבורה לפני סוף השבת, והאנינות נוהגת רק

8. כך נראה מלשון הרמ"א בדרכי משה (הארוך סוף ד"ה "ואפילו"), שכתב: "ושאר דינים אלו עיין ביורה דעה סימן שמ"א". הט"ז (ס"ק ג) והמ"ב (ס"ק ז) דייקו שבא הרמ"א במילים אלו לחדש הלכה, וכוונתו לומר ששם פסק שאינו רשאי להחמיר על עצמו. ולא זכיתי להבין דבריהם, כי דברי המחבר שם דומים מאוד לדבריו כאן (ואף שם הביא רק בשם "יש אומרים" שאינו רשאי להחמיר). ובדרכי משה הארוך כאן הביא את דברי הבית יוסף, שאין למחות במי שרוצה להחמיר על עצמו, ולא חלק עליו.

9. כדברי המשנה ברורה כאן (ס"ק ז). וכדעת הט"ז ביורה דעה סימן שע"ו ס"ק ד, כפי שכתב שם לעניין זה: "דאין אמירת קדיש תלוי באבילות כלל". ולא כדברי הש"ך בנקודות הכסף שם, שלדבריו אין לומר קדיש קודם הקבורה. עיין יביע אומר חלק ו יו"ד סימן ל"ג, ציץ אליעזר חלק ה (רמת רחל) סימן מ"ז.

שני דינו כחול (יא) (ועיין סימן תקמ"ח סעיף ה') (יב). ויום טוב ראשון, אם רוצה לקבורו בו ביום על ידי גוים, דינו כחול (יג); ואם אינו רוצה לקבורו בו ביום, דינו כשבת (יד).

סעיף ג

אֵהמשמר את המת, אפילו אינו מתו, פטור (טו).

¹ברכות י"ח ע"א.

שולחן ערוך כפשוטו

מצאת השבת. בהלכות אנינות הוסיף המחבר ופסק כי אין להקדים ולקרוא קריאת שמע, להתפלל ולהבדיל על הכוס מבעוד יום¹⁰.

(יא) כחול – כיוון שמותר לקבור בו כרגיל (ראה סימן תקכ"ו סעיף ד), חלים בו דיני אנינות. ופטור האונן מכל המצוות, כולל מצות שמחת יום טוב.

(יב) תקמ"ח סעיף ה' – ושם מפורש שאנינות חלה ביום טוב רק אם אכן קובר בו את מתו. וכיום ברוב המקומות אין קוברים את המתים לא ביום טוב ראשון ולא ביום טוב שני, ולכן אין אנינות ביום טוב, וחייב במצוות היום¹¹.

(יג) דינו כחול – וחלים עליו דיני אנינות. אולם כאמור, כיום לא נוהגים כך ברוב המקומות.

(יד) דינו כשבת – שאין בו דין אונן.

(טו) פטור – שימור המת נועד למנוע זלזול בגופו, והוא ממצוות כבוד המת.

10. כך מפורש ביו"ד סימן שמ"א סעיף ב, וזה לשונו: "מי שמת לו מת בשבת, יאכל במוצאי שבת בלא הבדלה, ולא יתפלל, ולא בבקר קודם קבורה...". והרמ"א שם אינו חולק. המקור הוא בדברי הטור, שהעיד שאביו לא הבדיל לפני צאת השבת. והלכה למעשה פסקו כך המ"ב ס"ק י, ערוך השולחן הלכה ג וכף החיים אות יג. לעומתם ישנם רבים החולקים, ובראשם הט"ז ס"ק ד. הרב עובדיה יוסף ב"חזון עובדיה" (דיני אונן אות כא) מביא להקת אחרונים הסוברים שיש לקרוא קריאת שמע, להתפלל ולהבדיל מבעוד יום. ולא זכיתי להבין דבריו, שהרי בדרך כלל פוסק הגר"ע יוסף ספק ברכות להקל" גם נגד השו"ע, וכאן מחייב לברך כנגד פשט דברי מרן (ומפרש שדברי מרן אמורים כשלא התפלל מבעוד יום, וזהו פירוש דחוק בדברי המחבר). לכן נראה שיותר נכון להימנע מלעשות כן. סברת המחייבים להתפלל היא שהיות שעדיין אינו אונן, הרי הוא חייב בתפילה. והרבה טעמים ניתנו כנגדם, ונראה להוסיף על החולקים שלמרות שעל ידי התפילה וההבדלה הוא אינו מוציא את השבת, מבחינת תחושת המבדיל השבת כבר יצאה, ועלול לחשוב על מתו, ונמצאת השבת מתגנה. ואולי זו כוונת המפרשים.

11. הארכנו בדבר בהלכות יום טוב, בהקדמתנו לסימן תקכ"ו (עמוד 181).

מע"ף ד

^חהיו שנים משמרים – זה משמר וזה קורא, ואחר כך משמר זה וקורא זה (טז).
^נברכות י"ח ע"א.

מע"ף ה

^טהחופר קבר למת, פטור (יז).
^יברכות י"ד ע"ב.

מע"ף ו

היו שנים או יותר חופרים – כל הצריכים לצרכי החפירה בבת אחת, פטורים. ואם יש נוספים – נשמטים וקורים, וחוזרים אלו ומתעסקים, והאחרים נשמטים וקורים (יח). ועיין ביורה דעה סימן שס"ה (יט).
 לפירוש הרמב"ן בספר תורת אדם.

 שולחן ערוך כפשוטו

המשמר פטור מקריאת שמע משום "העוסק במצווה פטור מן המצווה".
(טז) וקורא זה – אדם אחד בלבד נצרך לשימור המת, ולכן רק לאחד יש דין של "העוסק במצווה". ולימדונו חכמים שיכולים שני אנשים להתחלף ביניהם, וכך שניהם יזכו לקרוא את שמע. מכאן למדנו שאין להרחיב יתר על המידה את פטור "העוסק במצווה".
(יז) פטור – מפני שגם הוא עוסק במצוות קבורת המת, וזאת אפילו אם מקבל שכר על כך.
(יח) נשמטים וקורים – מכיוון שרק מי שנצרך למצווה פטור מדין "העוסק במצווה".
(יט) סימן שס"ה – שם, בהלכות אבלות, מובא דין זה. ומוסיף שם המחבר: "אבל אם היה מקום ששניים יכולים להתעסק בו כאחד, פטורים". ומכאן שאין למעט בעשיית המצווה שעוסק בה כדי לקיים מצווה אחרת.

סעיף ז

אסור לקרות קריאת שמע תוך ארבע אמות של מת, או בבית הקברות (כ).⁷ ואם קרא, לא יצא (כא).

⁷ברכות י"ח ע"א, וסוטה מ"ג ע"ב. ⁷רמב"ם בפרק ג' מהלכות קריאת שמע.

שולחן ערוך כפשוטו

(כ) או בבית הקברות - למדו חכמים מהפסוק בספר משלי "לועג לרש חרף עושהו" שאין לקיים מצוות בפני מי שאינו יכול לקיימן, ובכלל זה בנוכחות המת, משום שזה נראה כהתרסה בפניו. ראה בהרחבה דברינו בהקדמה לסימן כ"ג.

(כא) לא יצא - וצריך לחזור ולקרוא קריאת שמע¹², כי חכמים קנסוהו על כך שעבר על תקנתם. וכתבו פוסקים רבים שלא לחזור ולומר את הברכות, משום "ספק ברכות להקל"¹³.

אדם הנמצא בסביבת הקברות והוא צמא - ישתה מים ויברך, ואין בכך משום "לועג לרש"¹⁴.

12. כך דייק הבית יוסף מדברי הרמב"ם.

13. משום שהראב"ד חלק על דברי הרמב"ם כאן.

14. כך משמע מהמשנה ברורה, שאוסר דווקא לומר קדיש ושאר דברי קדושה, אבל אינו אוסר לברך על מים. וכך המנהג (אמנם הרב נבנצל בהערותיו למשנה ברורה כאן כתב שאין לברך, אך לא נראה כן משאר הפוסקים). ודע שאסור לאכול ולשתות בבית העלמין, וההיתר הוא דווקא למים, ששתייתם נצרכת (וראה בשו"ת יביע אומר ח"ד, יו"ד סימן ל"ה אות ז). ונוהגים לומר קדיש בבית הקברות לכבודו של מת.

סימן ע"ב דין מלווי המת, ובו ה' סעיפים.

למדנו בסימן הקודם ש"העוסק במצווה פטור מן המצווה". סימן זה עוסק ביישום הכלל בלויית המת.

סעיף א

^אנושאי המיטה וחילופיהן וחילופי חילופיהן, בין אותם שהם לפני המיטה ^בבין אותם שהם לאחריה, מאחר שלמיטה צורך בהם, פטורים. ושאר המלוין את המת, שאין למיטה צורך בהם, חייבים (א).

^אברכות י"ז ע"ב. ^בלפירוש הרמב"ם שם והטור.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) חייבים - סעיף זה מבוסס כאמור על הכלל "העוסק במצווה פטור מן המצווה". מתחדש לנו כאן סייג חשוב: פטור "העוסק במצווה" קיים רק בעבור אלו שהמצווה נצרכת להם; אולם אלו שהמצווה הייתה נעשית גם בלעדיהם, אף שנחשבים כמקיימים מצווה - אינם נפטרים ממצווה שזמנה עוברת. ולכן דווקא הנצרך לנשיאת המיטה פטור מקריאת שמע. מלווה הנצרך למיטה לא יעשה חשבון שאולי יספיק לומר קריאת שמע לפני שיגיע תורו; אין לעשות בעת זו חישובים, אלא להיות מרוכז במצווה שהוא מקיים. אמנם, גם אלו שאינם נצרכים לשאת את המיטה פטורים מתפילה, כמפורש בתחילת סימן ק"ו, משום שמכל מקום כל הנמצאים משתתפים במצות לויית המת, גם אלו שאין למיטה צורך בהם. ההבדל בין קריאת שמע לתפילה הוא שבקריאת שמע רק הפסוק הראשון, שהוא דאורייתא, דורש עצירה וריכוז גדול; מה שאין כן בתפילת העמידה, שדורשת מהמתפלל להתעלם לגמרי מן העולם הסובב אותו ולהשתדל לכוון מתחילתה ועד סופה, ולכן אי אפשר לאומרה בהליכה.

סעיף ב

י' אין מוציאים את המת סמוך לקריאת שמע כל שאין שהות להוציאו ולקברו קודם שיגיע זמן קריאת שמע (ב). ואם התחילו להוציאו, אין מפסיקין כדי לקרות (ג).

י"ש בגמרא י"ט ע"א. רבינו יונה והרא"ש על פי הירושלמי.

סעיף ג

י"ה העם העוסקים בהספד, בזמן שהמת מוטל לפניהם – נשמטים אחד אחד וקורין ומתפללין (ד). אין המת מוטל לפניהם – הם קורין ומתפללין (ה), והאונן יושב ודומם (ו).

י"ב ברכות י"ט ע"א. רבינו יונה שם.

 שולחן ערוך כפשוטו

(ב) **זמן קריאת שמע** – אנו רואים כאן הסתייגות נוספת מדין "העוסק במצווה פטור מן המצווה", והוא שאם אפשר, יש לארגן מראש את הלוויה בצורה כזו שלא תפגע בקריאת שמע ובתפילה. וכתבו כמה אחרונים¹ שעבור קריאת שמע של ערבית לא דוחים את הלוויה, שמא לא יספיק לקוברו באותו יום, ונמצא עובר על "בל תלין".

(ג) **כדי לקרות** – וינהגו כפי שהתבאר בסעיף הקודם.

(ד) **וקורין ומתפללין** – ראינו² שאין לקרוא קריאת שמע בפני המת. אולם אם ייצאו כולם מההספד כדי לקרוא תהיה גם כן פגיעה בכבוד המת; לכן הנוכחים בהספד ייצאו אחד אחד ויקראו.

(ה) **קורין ומתפללים** – ועוצרים את ההספדים לצורך כך; ואין בכך משום פגיעה בכבוד הנפטר.

(ו) **יושב ודומם** – משום שהאונן אינו קורא את שמע. ובכך הוא דומה לאהרון, שקיבל את הדין כששמע שנפטר בניו, ונאמר עליו לשבחו: "וידום אהרן".

1. מג"א ס"ק ב; מ"ב ס"ק ו ועוד.

2. סימן ע' סעיף ז.

סעיף ד

קברו את המת וחזרו האבלים לקבל תנחומין, וכל העם הולכין אחריהם ממקום הקבר למקום שעומדים שם האבלים לעשות שורה לקבל תנחומין (ז), אם יכולים העם להתחיל ולגמור אפילו פסוק אחד קודם שיגיעו לשורה, יתחילו (ח). ואם לאו, לא יתחילו (ט). הגה: אם יש שהות ביום לקרות אחר כך (י) (כ"י בשם הרמב"ם).
 אברכות י"ז ע"ב וי"ט ע"א. מהר"י אבוהב.

שולחן ערוך כפשוטו

(ז) שורה לקבל תנחומין – אחרי הלוויה נוהגים לנחם את האבלים בשורה. יש שנהגו שהאבלים יושבים ושורה של אנשים עוברים לפניהם ומנחמים אותם, ויש שנהגו שהמלווים נעמדים בשתי שורות זו מול זו, והאבלים עוברים ביניהם, וכל העומדים מאחלים להם נחמה.
 (ח) יתחילו – גם ניחום זה הוא עיסוק במצווה, והנוכח בו פטור מקריאת שמע. אבל אם יכול לקרוא קריאת שמע לפני שמגיע לשורה – יקרא³, כי עדיין אינו עוסק במצות הניחומים.
 (ט) לא יתחילו – היה מקום לומר שקריאת שמע קודמת, מכיוון שעדיין לא התחילו לנחם, וממילא עוד אינם בגדר "העוסק במצווה". אולם להלכה אנו רואים בלווייה ובניחום רצף אחד של מצוות, והן אינן נדחות מפני קריאת שמע אם הקריאה תבטל את מצות ניחום האבלים בשורה.
 (י) לקרות אחר כך – הרמ"א חולק כאן על המחבר, ולדעתו מצות הניחום אינה דוחה במקרה זה את מצות קריאת שמע, מאחר שסוף סוף התחייב במצות קריאת שמע לפני שהתחייב בניחום האבלים.

3. ראה בביאור הלכה ד"ה "וכל העם", שהקשה שנראה מלשון השו"ע שהקריאה היא בזמן ההליכה, אולם ראינו (בסימן ס"ג סעיף ג) שבפסוק הראשון אסור להלך [הערת העורך: אפשר לתרץ בפשטות שבמילים "אם יכול להתחיל ולגמור" כוונת המחבר היא אם יכול לעמוד ולקרוא. ועוד, שאולי יש לחלק בין לווייה לבין ההולך לצרכיו].

סעיף ה

^טהעומדים בשורה לנחמו, הפנימים, שרואים פני האבל – פטורים.
 והחיצונים, שאינם רואים פני האבל – חייבים (יא).
^פברכות י"ז ע"ב וי"ט ע"ב וכתנא קמא.

שולחן ערוך כפשוטו

(יא) חייבים – כאשר יש מנחמים רבים נוהגים לעמוד בשורות רבות זו אחר זו. במקרה כזה רק הפנימיים, הרואים את האבלים ואומרים להם מילות נחמה, נחשבים לעוסקים במצווה, והאחרים רק טפלים למצווה, וחייבים בקריאת שמע.

סימן ע"ג

הישן עם אשתו ובניו איך יתנהג, ובו ד' סעיפים.

אסור להתפלל כאשר רואים או נוגעים בערווה; דין זה נלמד מהפסוק "ולא יראה בך ערות דבר"¹. מכאן ועד לסימן ע"ה דן המחבר באיסור זה. סימן זה עוסק בקיום הלכה זו במציאות של ימיהם, כשעל פי רוב בני המשפחה ישנו יחד באותו החדר, ולפעמים אף באותה מיטה. לעיתים נהגו אף לישון בעירום, בכיסוי סדין בלבד. כיום מציאות זו אינה מקובלת ואף אינה ראויה, מפני שיש לנו מספיק בגדים ומצעים. ומי שאינו מתכסה בעת שישי עם אחרים – חשוד הוא.

סעיף א

^אשנים שהיו ישנים בטלית אחת ובשר שניהם נוגעים זה בזה, לא יקרא קריאת שמע, אלא אם כן היתה טלית מפסקת ביניהם^ב ממותניהם ולמטה (א).

^אברכות כ"ד ע"א וכרב יוסף. ^בהרמב"ם בפרק ג' מהלכות קריאת שמע.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) ממותניהם ולמטה – גם אם האדם הקורא קריאת שמע אינו רואה את הערווה, אסור לו לקרוא קריאת שמע במקרה שהגופות העירומים נוגעים זה בזה במקום הערווה או במקום העגבות, משום שנגיעת הגוף עלולה לגרום להרהור, והתורה אמרה "והיה מחניך קדוש"². בתחילת הסימן הבא יבואר שמה שהותר בסימן זה לקרוא בהפסק טלית, הרי זה בתנאי ש"אין ליבו רואה את הערווה", כלומר שישים את ידיו או את בגדו על הבטן כדי לחצוץ בין הערווה ללבו.

1. ראה בברכות דף כה ע"ב: "ערוה בעששית אסור לקרות קריאת שמע כנגדה, 'ולא יראה בך ערות דבר' אמר רחמנא, והא קמיתחזיא".

2. על פי הרשב"א ברכות כד ע"א ד"ה "והא איכא עגבות". ונראה שמסביר את הפסוק על הקורא שמע, שעוסק בדברים שבקדושה.

סעיף ב

י"א אם היה ישן עם אשתו, קורא בחזרת פנים לצד אחר, ואפילו בלא הפסקת טלית, משום דחשיבא כגופו (ב). ¹ויש מי שאוסר (ג), ונכון לחוש לדבריו.

²ברכות כ"ד ע"א וכרב יוסף, הרי"ף והרמב"ם. ³הרא"ש בשם ר"י.

סעיף ג

י"א אם היה ישן עם בנו בעודם קטנים, מותר לקרות בחזרת פנים בלא הפסקת טלית (ד). ואם הם גדולים, צריך להפסקת טלית.

⁴ברכות כ"ד ע"א.

סעיף ד

י"עד כמה הם חשובים קטנים; התינוק עד שיהיו לו י"ב שנים, והתינוקת עד שיהיו לה י"א שנים. ואפילו הביאו שתי שערות, מותר. ובשנת י"ג לתינוק וי"ב לתינוקת, אם הביאו שתי שערות אסור בלא הפסק, ואם לא הביאו שתי שערות מותר. ⁵ומשנת י"ג ואילך לתינוק וי"ב לתינוקת, אפילו לא הביאו שתי שערות, אסור (ה).

⁶ברכות כ"ד ע"א וכלישנא בתרא, הרי"ף והרמב"ם והרא"ש. ⁷ר' יונה והרא"ש. ⁸ר' יונה והרא"ש, ורמב"ם שם.

 שולחן ערוך כפשוטו

(ב) דחשיבא כגופו - לשיטה זו, כאשר מדובר באשתו אין קפידה בנגיעת הגוף.
 (ג) שאוסר - ולשיטה זו גם באשתו יש חשש הרהור אפילו כשהחזיר פניו, ואין לקרוא שמע אם אין בד או בגד מפסיק ביניהם.
 (ד) בלא הפסקת טלית - כשהבנים קטנים אין חשש הרהור, ובכל זאת אין לקרוא שמע בנגיעת בשר אלא אם יסתובב וגבו מופנה אל הילדים.
 (ה) אסור - לסיכום: עד גיל 12 לבנים (ו-11 לבנות) בכל מקרה אין חשש הרהור; מעל גיל 13 (ולבנות מעל 12) יש חשש הרהור; ובין 12 ל-13 לבנים

(ובין 11 ל-12 לבנות) יש חשש רק אם הביאו שתי שערות, שזהו הסימן לבגרות מינית.

סימן ע"ד

שלא לברך כשאבריו רואים את הערוה, ובו ר' סעיפים.

מן התורה אסור לברך כשעיניו רואות ערווה: בין ערות איש, בין ערות אישה ובין ערות עצמו, שנאמר "ולא יראה בך ערות דבר" (דברים כ"ג, טו). והוסיפו חכמים גדר נוסף, שלא רק ראיית העיניים מפריעה לברכה, אלא גם "ראיית הלב", ומכאן שבזמן שמברך יש צורך בחציצה בין החזה של האדם לערוותו. במציאות שלנו דין זה יכול להתקיים, למשל, באדם הלבוש חלוק בלי תחתונים. ונראה שטעם גזירה זו הוא לחצוץ בין החלק העליון של האדם, המייצג את הרוחניות, לבין הערווה, המייצגת את היצר. החציצה הזאת מלמדת אותנו שהחלק העליון שלנו צריך לרכוב על היצר ולהנהיג אותו, ולא להיות מונהג על ידו.

סעיף א

^אהיה ישן ערום בטליתו, צריך לחוץ בטלית על לבו ואז יקרא, משום דלבו רואה את הערוה אסור (א). הגה: והוא הדין אם לבו רואה ערות חברו אסור (ב) (טור).

^אברכות כ"ד ע"ב וכיש אומרים, הרי"ף והרמב"ם ושאר פוסקים.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) אסור – דין זה נאמר לא רק לגבי קריאת שמע, אלא לכל הברכות. לכן מי שלבוש בחלוק בלבד, או ערום המכוסה רק בסדין, אינו יכול לברך שום ברכה עד שיחצוץ או שיכסה את חזהו בבגד. בניגוד לאיסור "ולא יראה בך ערות דבר", שתלוי בראיית העיניים, דין "לבו רואה את הערוה" אינו תלוי אפוא בראייה, ובמקרים כאלו הוא חמור יותר. וכאמור, נראה שאיסורו מדרבנן.¹

(ב) ערות חברו אסור – קצת קשה לצייר מציאות שבה הברכה תיאסר משום שלבו רואה את ערות חברו, על אף שעיניו אינן רואות זאת. הב"ח הדגים זאת במקרה של שני גברים הנמצאים במים (בדומה למקרה בסעיף הבא), ובעוד הקורא קריאת שמע לבוש בבגד-ים, חברו ערום. כך עיניו אינן רואות את

1. כך כתב הביאור הלכה בהקדמה לסימן זה, אות ב.

מע"ף ב

²הרוחץ ערום במים צלולים ורוצה לשתות, יכסה בכגד ממטה ללבו, כדי שלא יהא לכו רואה את הערוה כשיברך (ג). ³יודוקא בכגד, אבל בידים לא הוי כיסוי (ד). הגה: והוא הדין אם מכסה ראשו ⁴הרא"ש בשם רבנו תם, מהא דברכות כ"ד ע"ב וכ"ה ע"ב וכיש אומרים. ⁵תרומת הדשן סימן י' בשם אור זרוע.

שולחן ערוך כפשוטו

הערוה, משום שהמים חוצצים, אבל חזהו מצוי אל מול ערות חבירו.² ואולי אפשר עוד להסביר שמדובר כאן כשהוא ללא חולצה ולפניו אדם ערום, אלא שענינו עצומות.³ ונראה שהמחבר לא פסק להלכה כלל את דין "ליבו רואה ערות חבירו"⁴.

(ג) כשיברך - כיוון שהמים אמנם מהווים חציצה מעיניו, אולם יש צורך גם בחציצה בין ליבו לערוה. מכאן אנו לומדים שמותר לברך כשלובשים רק בגד ים או מכנסיים קצרים (אולם לא להתפלל, מאחר שלתפילה יש דינים מיוחדים, כפי שנראה בהמשך). ואם תשאל איך ייתכן שנברך את השם בכיסוי כל כך מועט, התשובה היא שאנו בקשר עם ה' בכל העתים, הן בזמן שלבושים והן בזמנים אחרים, כגון אנשים העובדים בחוץ ובחום, וכן בזמן משחק וכדומה. ואם ההלכה הייתה דורשת להתלבש כדי לברך על כוס מים, אנשים היו שותים ללא ברכה; לכן ראו חז"ל בחכמתם שלא להחמיר יותר מדי.

(ד) לא הוי כיסוי - כלומר שהנחת הידיים על החזה אינה מספקת לחציצה בין הלב והערוה, מפני שהיד והחזה שייכים לאותו הגוף. אולם נראה בסעיף הבא שאם הוא אינו מסתפק בכיסוי הלב בידו, אלא ממש חוצץ בינו לחזה בשתי זרועותיו - יכול לברך.

2. מ"ב (ס"ק ו) הביא מקרה זה בשם הב"ח. ובשם הפמ"ג הביא מקרה דומה, שבו הם אינם עומדים במים אלא מתכסים בשמיכה אחת.

3. היתר עצימת העיניים מפורש בסוף הסימן הבא. וכן מותר בחושך, כמפורש שם.

4. משום שהטור הביאם, והמחבר השמיטם. ונראה שהואיל והב"י כתב (בסוף הסימן הבא) שאם עיניו סגורות אין איסור לומר פסוק בפני ערות חבירו, כל שכן שלא שייך דין "לבו רואה את ערות חבירו".

בידיו לא מיקרי כסוי הראש (ה). ועיין לקמן סי' צ"א (תרומת הדשן בשם או"ז).
 ו' ואם היו המים עכורים, שאין איבריו נראין בהם, מותר לקרות
 והוא בתוכן (ו), והוא שלא יהא ריחן רע (ז). הגה: ואם אין לבו בתוך
 המים רק למעלה מן המים, אף בצלולים שרי (ח) (ד"צ).
 ט' שם בגמרא כ"ה. "שם כב ע"ב במשנה.

סעיף ג

ואם האדם מחבק גופו בזרועותיו, דיינינן ליה כהפסקה (ט).
 רבנו יונה בשם רבני צרפת.

סעיף ד

יש מי שאומר שהנשים יכולות לברך ולהתפלל כשהן לבושות
 החלוק, אף על פי שאינן מפסיקות למטה מהלב (י). הגה: ואם הן
 בספר ארחות חיים.

שולחן ערוך כפשוטו

(ה) **כיסוי הראש** – כאן גם כיסוי בשתי זרועותיו אינו מועיל, משום שלכיסוי
 הראש אין די בחציצה, אלא יש צורך בכיסוי של ממש.
 (ו) **והוא בתוכן** – כיוון שהמים העכורים יוצרים חציצה בין ליבו לבין הערווה.
 (ז) **ריחן רע** – כי אז אסור לברך מפאת הריח הרע, כפי שיתבאר בסימן פ"ו.
 (ח) **אף בצלולים שרי** – שאז ליבו וערוותו נחשבים כמצויים בשתי רשויות.
 (ט) **כהפסקה** – כפי שביארנו בסעיף הקודם, שימת היד אינה מהווה חציצה,
 אולם חיבוק בזרועותיו די להיחשב כחציצה לצורך זה.
 (י) **למטה מהלב** – דין זה מבוסס על העובדה שערוותן של הנשים נמצאת
 במקום נמוך, ולא שייך בהן "הלב רואה את הערווה", אלא די שערוותן
 מכוסה⁵. המחבר מסכים לדברי הרמ"א, שההיתר הוא דווקא אם לובשת חלוק
 או יושבת, אחרת אסורה לברך ערומה.

⁵ וכן כתב ביו"ד סימן ר', שאישה הטובלת מברכת כשלבושה בחלוק, ולא הזהיר שצריכה להפסיק
 בין לבה לערווה. אולם כתב שם שיכולה לברך כשעומדת במים רק בתנאי שתעכיר המים, והסביר
 בבית יוסף בשם הראב"ד כדי שלא יהיה לבה רואה את הערווה. והאריכו בכך המפרשים (עיין ש"ך

ערומות, צריך שתהא ערוה שלהן טוחות בקרקע או שיושבות על שאר דבר, דאז אין לבן רואה ערוה שלהן (יא). מה שאין כך באיש (יב) (ב"י בשם א"ח. ועיין לקמן סי' ר"ו סעיף ג').

סעיף ה

נ"שאר אבריו רואים את הערוה – מותר. אבל אם איזה מאבריו נוגע בין בערותו בין בערות חברו – אסור לקרות קריאת שמע או להתפלל (יג). ויריכותיו שהערוה שוכבת עליהן, צריך להפסיקן בבגד או להרחיקן בענין שלא יגע בהגיד בהם (יד).

נ"שם בגמרא כ"ה ע"ב. לפרוש הר"ר יונה והרא"ש ואורחות חיים בשם הראב"ד. רבינו ירוחם. בית יוסף.

שולחן ערוך כפשוטו

(יא) ערוה שלהן – ניסוחו של הרמ"א קשה, שהלא ראינו שבנשים אין דין "ליבן רואה ערוותן". לכן יש לפרש דבריו, שכוונתו שאז אינה יכולה לברך משום שהיא ערומה⁶.

(יב) שאין כך באיש – שאסור אפילו אם יושב.

(יג) או להתפלל – מפני שנגיעה בערוה חמורה מראייה. ונראה שיש שתי מניעות לברך בנגיעה בערוה: האחת משום "לא יראה בך ערות דבר", כבראייה; והשנייה היא שמא יבוא לידי הרהור, כפי שהסברנו בסימן הקודם.

(יד) שלא יגע הגיד בהם – לכן הלובש תחתונים רחבים צריך להיזהר שאיברו לא ייגע בירכיו בעת שמברך.

ס"ק א, וט"ז ס"ק ב, ערוך השולחן סעיף טז, טהרת הבית חלק ג' עמוד רכא), וכתבו שמעיקר הדין אינה צריכה להעכיר את המים, ודברים אלה נאמרו לרווחא דמילתא, כי מים צלולים אינם כיוסוי מלא. וכף החיים (ס"ק טו"ב) ואחרונים נוספים הסבירו שהמחבר לא פסק כפי מה שהביא כאן בשם "יש מי שאומר", אלא כדבריו ביו"ד לגבי הטובלת. ולשיטתם אישה אסורה לברך אם לבושה רק בחלוק, כיוון שלבה רואה את ערוותה. אלא שקשה לדבריהם שגם בהלכות נידה התיר המחבר לברך בחלוק, ולא דרש להפסיק בין הלב לערוה.

6. ראה במגן אברהם ס"ק ח ששינה את הגרסה; וכן בט"ז ס"ק ד', שמסכים עם פסק המג"א ללא שינוי גרסה.

סעיף ו

להיתה טלית חגורה על מתניו לכסותו ממתניו ולמטה, אף על פי שממתניו ולמעלה הוא ערום, מותר לקרות קריאת שמע (טו). אבל להתפלל אסור עד שיכסה לבו (טז).

לברכות כ"ד ע"ב וכ"ה ע"א.

שולחן ערוך כפשוטו

(טו) קריאת שמע - כי ערוותו מכוסה, ואין לבו רואה את הערווה.
(טז) עד שיכסה ליבו - כלומר עד שילבש בגד עליון מינימלי, כדוגמת גופיה. ההבדל בין קריאת שמע לעמידה הוא שקריאת שמע היא קבלת עול מלכות שמים בכל פעולות היומיומיות של האדם, והרי בפעולותיו השונות לובש האדם בגדים שונים, ובכל המצבים עליו להיות מחובר לה' ולחיות על פי ההלכה. לעומתה התפילה היא זמן מיוחד של קשר בין האדם לא-לוהיו, וצריך להתלבש בה בצורה ראויה, כפי שנראה בע"ה בהלכות תפילה (סימן צ').

סימן ע"ה

שלא לקרא שמע כנגד הערוה, ובו ו' סעיפים.

סימן זה עוסק באיסורים של חשש הרהור בזמן קריאת שמע. להבנת הנושא נקדים שאסור לאדם לגרום לעצמו הרהור מיני בכל עת, ולכן אסור להסתכל באישה כדי ליהנות מראייתה, והדבר אסור בכל חלקי גופה, בין אם הם גלויים בדרך כלל ובין אם הם מכוסים. איסור זה נלמד מהפסוק "לא תקרבו לגלות ערוה" (ויקרא י"ח, כ);¹ היינו שלא רק קיום היחסים נאסר, אלא גם "קרבה", כחיבוק ונישוק למשל (לחלק מן הראשונים זהו איסור דאורייתא, ולחלק מדרבנן). איסור ההסתכלות הוא הרחבת חכמים לאיסור זה, והחמירו בו מאוד, עד שאמרו (שבת ס"ד ע"ב): "כל המסתכל באצבע קטנה של אישה – כאילו מסתכל במקום התורפה". אדם כזה אינו מכבד את האישה, ובמקום לראות בה אדם רואה בה חפץ להנאתו.

ראינו בסימנים הקודמים שבנוסף לאיסור הכללי, הקיים בכל עת, אסור מהתורה לקרוא קריאת שמע כשרואה ערוה, אפילו אם אינו מסתכל בה כדי ליהנות, שנאמר "ולא יראה בך ערות דבר"². חכמים הוסיפו שבזמן קריאת שמע לא יראה כלל מקומות בגוף האישה היכולים לגרום לו להרהור, ואף אם אינו מכוון ליהנות מראייה זו. ואף שהיה מקום לגזור בכל עת, משום שתמיד אין להרהר, לא ראו חכמים להחמיר עד כדי כך, שהרי העולם חציו גברים וחציו נשים, ואין מקום להפרדה מוחלטת ביניהם.

1. וכן מהפסוק הדומה שנאמר על הנידה (שם פס' יט). וראה למשל ספרא אחרי מות פרשה ט פרק י"ג: "אין לי אלא שלא יגלה, מניין שלא תקרב, תלמוד לומר: 'לא תקרב'".

2. ודרשו (ירושלמי תרומות פ"א ה"ד): "ולא יראה בך ערות דבר – ערות דיבור". וכן ברש"י (שבת רש"י דף קנ ע"א), ועוד.

סעיף א

^אטפח מגולה באשה במקום שדרכה לכסותו (א), אפילו היא אשתו, אסור לקרות קריאת שמע כנגדה (ב). הגה: ויש אומרים דוקא באשתו, אבל באשה אחרת אפילו פחות מטפח הוי ערוה (ג) (הגהות מיימוני פ"ג). ונראה מדברי הרא"ש דטפח באשה ערוה אפילו לאשה אחרת, רק שבעצמה יכולה לקרות אף על פי שהיא ערומה (ד), כדלעיל סי' ע"ד.

^אברכות כ"ד ע"א.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) **שדרכה לכסותו** – כגון רגליה מעל הברך, וזרועותיה מעל המרפק.³
(ב) כנגדה – גם כשאינו מסתכל כדי ליהנות, כיוון שחוששים שראייה זו תביאנו שלא ברצוננו לידי הרהור, ורוצים חכמים למנוע זאת בשעה שאדם קורא קריאת שמע. ואם קרא שמע כשראה את הערוה, צריך לחזור ולקרוא.⁴ האחרונים דנו האם חוזר רק בראיית ערוה ממש (שאז האיסור הוא מהתורה), או גם בראיית טפח מגולה.⁵ ונראה שיחזור רק בראיית ערוה ממש.⁶

(ג) הוי ערוה – כיוון שיש בכך חשש הרהור. והמחבר חולק על חומרה זו.
(ד) שהיא ערומה – לדעת הרמ"א גם באישה שייך חשש הרהור, ולכן גם לאישה אסור לקרוא קריאת שמע בפני מקום מגולה של אישה אחרת, או בפני ערוות איש. ויש חולקים על דין זה, וסוברים שלא שייך חשש הרהור באישה.⁷ וכתב הגר"א שגם הרמ"א אינו מחמיר על הנשים, וצריך לשנות את הגרסה בדבריו, ובמקום "אפילו לאשה אחרת" יש לגרוס אפילו לאחרים, וכוונת הרמ"א

3. השולחן ערוך לא קבע מה יש לכסות, אלא תלה זאת ב"דרך המקום". הדוגמאות שהבאנו הן על פי המשנה ברורה בדבר "זרועותיה ושוקה" (ס"ק ב'). ויש מחמירים יותר.

4. על פי סימן ע"ו סעיף ח.

5. ראה משנה ברורה ס"ק ד', כף החיים בסימן זה אות ל"ח, ובסימן ע"ג אות ח'. ובבה"ל ריש סי' ע"ד כתב על ערוות עצמו: "ואם קרא וערוותו מגולה צריך לחזור ולקרות". וכן על נגיעה, ראה סי' ע"ג ס"ק ד'.

6. כך מסקנת המשנה ברורה ס"ק ד'.

7. כך דעת הרשב"א, וכתב במשנה ברורה (ס"ק ח') שכך גם הסכמת האחרונים.

מע"ף ב

בשער של אשה שדרכה לכסותו, אסור לקרות כנגדו (ה). הגה: אפילו אשתו (ו). **א**בל בתולות שדרכן לילך פרועות הראש, מותר. הגה: והוא הדין השערות של נשים שרגילין לצאת מחוץ לצמתן (ז) (כ"י בשם הרשב"א), וכל שכן פאה נכרית, אפילו דרכה לכסות (ח) (הגהות אלפסי החדשים). **ב**ברכות כ"ד ע"א. **ה**רא"ש והמרדכי והגהות מיימוניות.

שולחן ערוך כפשוטו

לומר שהרא"ש חולק על הדברים שהביא במשפט הקודם, ולשיטתו ראיית פחות מטפח בעת קריאת שמע מותרת גם לגברים אחרים, ולא לבעלה בלבד.⁸ **(ה) אסור לקרות כנגדו** – כיוון שגם בשער ישנו חשש הרהור. יש מקלים בכך בזמננו,⁹ כיוון שנשים רבות אינן מקפידות על דין זה, וגם משום שהרווקות אינן מכסות את ראשן, ולכן אין כל כך חשש הרהור. ומשום כך, אם קרא כנגד שער מגולה אינו צריך לחזור ולקרוא. **(ו) אפילו אשתו** – מאחר שאף שבביתה אינה צריכה לכסות ראשה, וממילא בעלה רגיל בשערה, בכל זאת יש חשש הרהור, והדבר אסור בזמן קריאת שמע. ונראה שהמחבר אינו מסכים לחומרה זו.¹⁰ **(ז) מחוץ לצמתן** – הנשים אינן חייבות לכסות את כל השער, ולכן אין בכך חשש שיבוא לידי הרהור. **(ח) אפילו דרכה לכסות** – משמע מדברי הרמ"א כאן שמותר לאישה לצאת בפאה נכרית. ואולם רבים יצאו נגד דין זה ואסרו את הדבר¹¹, במיוחד בזמננו,

8. ונראה שבשעת הצורך אפשר לסמוך על המקלים לנשים באיסור זה שהוא מדרבנן. וכן צריך להבחין בין ערוה ממש, ובין המקומות שבדרך כלל מכוסים; שבערוה ממש יש יותר לחשוש, אך אין להחמיר לנשים בטפח מגולה.

9. ערוך השולחן ע"ה, ז; בן איש חי שנה א פרשת בא אות יב; והסכים עמו הרב עובדיה יוסף, הליכות עולם חלק א' עמוד קכ"ב.

10. בבית יוסף אף הביא בשם הרמב"ם ששער אישה כלל אינו ערוה, ובפנים אסר בשער אשת רעהו כחומרה.

11. עיין מ"ב ס"ק ט"ו המסתייג מהיתר זה, ועיין יביע אומר ח"ה אבן העזר סימן ה, הכותב בסיכום דבריו: "והעיקר כדברי רוב ככל האחרונים הנ"ל לאסור בזה, ומצווה רבה לפרסם האיסור ברבים ... ומצווה להודיען שזוהי פרצה חמורה בגדר הצניעות של בנות ישראל הכשרות".

סעיף ג

^טיש ליזהר משמיעת קול זמר אישה בשעת קריאת שמע (ט). הגה: ואפילו באשתו (י). אבל קול הרגיל בו אינו ערוה (יא) (כ"י בשם אהל מועד והגהות מיימוני).

^ימרדכי בשם רבנו האי ושאר פוסקים.

סעיף ד

^האסור לקרות כנגד ערוה, אפילו של גוי. וכן כנגד ערות קמץ ^הברכות כ"ה ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

שישנן פאות נכריות שאין ניתן להבחין בינן לבין השער עצמו. אמנם, מאחר שהדבר לא נאסר מדין התלמוד, אין בכוחנו ליצור איסורים ולאסור בצורה גורפת. ולגבי אמירת קריאת שמע כנגד פאה – ודאי שאפשר להקל, מאחר שאפשר לצרף את שיטות הרי"ף והרמב"ם, שלא הביאו להלכה את האיסור לקרוא שמע בפני שער מגולה.

(ט) בשעת קריאת שמע – שמיעת קול זמר של אישה אסורה בזמן קריאת שמע¹². המחבר כתב זאת בלשון "יש ליזהר" משום שלדעת ראשונים רבים אין איסור בשמיעה בזמן קריאת שמע, אלא האיסור הוא רק בהקשבה. ובדיעבד נראה שאינו צריך לחזור ולקרוא¹³.

(י) ואפילו באשתו – המחבר חולק על כך, וסבור שאין חשש הרהור בשמיעת קול זמר של אשתו.

(יא) אינו ערוה – כוונת הרמ"א היא לקול דיבור, שאינו "קול זמר", והוא אינו ערוה אפילו לעניין קריאת שמע. עולה מכאן שאף שאסור ללכת ולשמוע אישה ששרה, אין איסור לשמוע אישה המעבירה הרצאה.

12. שלא בזמן קריאת שמע האיסור הוא רק אם מקשיב כדי ליהנות. ראה בספרי "בעקבות המחבר" את הפרק "בעניין קול באישה", החל מעמוד ס'.

13. כף החיים אות כז. והמ"ב (ס"ק טז) כתב שיחזור ויקרא בלי הברכות.

אסור (יב). הגה: ויש מתירין נגד ערות קטן, כל זמן שאינו ראוי לביאה (יג) (ר' ירוחם ור' יונה סוף פרק מי שמתו, ומהר"א מפראג), וכך עיקר. ועיין ביו"ד סימן רס"ה (סעיף ח).

סעיף ה

ערוה בעששית (יד) ורואה אותה דרך דפנותיה, אסור לקרות כנגדה, דכתיב: 'ולא יראה בך ערות דבר' (דברים כג, טו) והא מתחזיא (טו).
ברכות כ"ה ע"ב.

סעיף ו

היתה ערוה כנגדו והחזיר פניו ממונה, או שעצם עיניו, או שהוא
רמב"ם.

שולחן ערוך כפשוטו

(יב) אסור – מכיוון שהאיסור הוא משום שהערווה עלולה להביא להרהור, אין חשיבות לשאלה אם הערווה היא של יהודי או של אינו יהודי, של גדול או של קטן.

(יג) שאינו ראוי לביאה – כי ערווה בגיל הזה אינה גורמת להרהור לרוב בני האדם. הבית יוסף כתב שלכתחילה יש לחשוש לשיטה האוסרת, ולכן בברית מילה טוב לכסות את מקום הברית בזמן הברכה אם הדבר מתאפשר. אולם הרמ"א בדרכי משה כתב שאין כלל איסור בקטן שאינו ראוי לביאה (ילד עד גיל תשע וילדה עד שלוש).

(יד) בעששית – היא כלי מזכוכית.

(טו) והא מתחזיא – כיוון שאיסור קריאת שמע בפני ערווה הוא משום שהראייה מביאה לידי הרהור, אין זה משנה אם היא מאחורי זכוכית¹⁴. ונראה שבכלל זה קריאת שמע כנגד תמונות שאינן צנועות.

¹⁴. בניגוד לצואה, כפי שיתבאר בתחילת הסימן הבא.

בלילה, או שהוא סומא – מותר לקרות, דבראייה תלה רחמנא, והא לא חזי לה (טז).

שולחן ערוך כפשוטו

(טז) והא לא חזי לה – תרגום: שבראייה תלתה זאת התורה, והוא אינו רואה. בכך שהדין תלוי בראייה ישנה חומרא וקולא. החומרא: האיסור הוא אפילו אם הערווה ברשות אחרת, כל עוד רואה אותה; והקולא: אם אינו רואה את הערווה, אף שהיא כנגדו, מותר. על פי זה מותר ללמוד במקומות שיש נשים שאינן לבושות בצניעות, כגון באוטובוס, היות שענינו מופנות לסידור ולספר. ועל פי זה התירו לרב המחתיך זוג, ויש בציבור גם נשים לא צנועות, שיברך כשאינו רואה אותן, אף שהן בסביבתו. וכן מותר ללמוד ולברך בנוכחות אישה המניקה¹⁵.

נוסיף שהאיסור הוא דווקא האמירה, שנאמר: "לא יראה בך ערות דבר"¹⁶, אבל להרהר בדברי תורה מותר, גם כשרואה ערווה. לכן כתבו הפוסקים שאדם שמתרחץ בחדר אמבטיה שאין בו בית כיסא מותר לו להרהר בדברי תורה, ואף לשמוע קלטות של דברי תורה ומוסר¹⁷.

15. המשנה ברורה הביא שיטות החולקות על דברי המחבר וסוברות שהאיסור לקרוא כנגד הערווה הוא גם אם אינו רואה אותה; אולם נראה בברור שאפשר לסמוך על דין המוסכם על המחבר והרמ"א. וכן כתב הרב עובדיה יוסף בהליכות עולם חלק א' עמוד קכ"ב.

16. ראה הערה 2.

17. כך משמע ממ"ב ס"ק כט, וכך הביא בהגהות איש מצליח בשם ילקוט יוסף עמוד קכ"ו.

סימן ע"ו

להיזהר מצואה בשעת קריאת שמע, ובו ה' פעיפים.

בדיני קדושת המחנה שבפרשת כי תצא אומרת התורה (דברים כ"ג, יג-טו): "ויד תהיה לך מחוץ למחנה ויצאת שמה חוץ ... וכסית את צאתך ... והיה מחניך קדוש ולא יראה בך ערות דבר". מכאן שיש איסור לומר דברים שבקדושה במקום שיש בו צואה¹. בניגוד לערווה, שבה האיסור תלוי בראייתה, בצואה האיסור קשור למקום: אסור מהתורה לומר דבר של קדושה במקום שיש בו צואה אפילו אם אינו רואה אותה; ואם הצואה אינה באותו מקום – מותר אף אם רואה אותה. פרטי איסור זה יתבארו מסימן זה ועד לסימן פ"ז.

פעוף א

^אצואה בעששית, מותר לקרות כנגדה אף על פי שרואה אותה דרך דפנותיה, משום דבכסוי תלה רחמנא, דכתיב: 'זשבת וכסית את צאתך', והא מתכסיא (א).

^אברכות כה ע"ב.

פעוף ב

^בצואה בגומא – מניח סנדלו עליה וקורא, דחשיבא כמכוסה, וכיון שאין ריח רע מגיע לו (ב) מותר; והוא שלא יהא סנדלו

^בברכות כה ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) והא מתכסיא – עששית היא כלי זכוכית; "והא מתכסיא" תרגומו "והרי היא מכוסה". ההיתר הוא בתנאי שאין ריח המגיע אליו מן הצואה.
(ב) מגיע לו – אולם אם ריח הצואה מגיע אליו נקרא הדבר "ריח שיש לו עיקר". ודין ריח כזה כצואה, ואסור מהתורה לקרוא לידו קריאת שמע.

1. כך למד רבא בברכות דף כה ע"א. וראה גם ספרי פרשת כי תצא פסקא רנ"ח.

נוגע בה (ג).

סעיף ג

העבירו צואה לפניו, אסור לקרות כנגדה (ד). ופי חזיר כצואה עוברת דמי (ה), אפילו עולה מן הנהר אין הרחיצה מועלת לו, דהוי כגרף של רעי (ו).

¹ברכות כה ע"ב.

סעיף ד

היתה צואה על בשרו ומכוסה בבגדיו, או שהכנים ידיו בבית הכסא דרך חור ואינו מריח ריח רע – ייש מתירים לקרות (ז), ויש אוסרים (ח). ויש אומרים שלא התיר המתיר בצואה על בשרו, ¹ברכות כה ע"ב לפירוש הרא"ש. ²הרי"ף והרא"ש ורבנו יונה, וכרב הונא. ³רבנו חננאל ואור זרוע וכרב חסדא. ⁴הרא"ש ורבנו יונה שם בשם יש אומרים.

שולחן ערוך כפשוטו

(ג) נוגע בה – משום שאם סנדלו נוגע בצואה יש חשש שתדבק לסוליה, וכשירים את רגלו הצואה לא תיחשב למכוסה.²
 (ד) כנגדה – כלומר שאף שאינה נחה ברשותו, אלא רק עוברת ברשותו – האיסור במקומו עומד.
 (ה) דמי – מפני שהחזיר מלוכלך מאוד.
 (ו) כגרף של רעי – הוא כלי הצואה (העביט), שריחו רע אף אם רוחצים אותו.³
 (ז) יש מתירין לקרות – כיוון שהצואה שעל בשרו מכוסה, הרי מתקיים בה "וכיסית את צאתך". והמכניס ידו הרי הצואה ברשות אחרת, ובמקומו אין צואה, והוא בגדר של "מחניך קדוש".
 (ח) ויש אוסרים – לשיטתם הילול ה' נעשה בכל הגוף, ולכן אסור לדבר דברי קדושה אף אם רק חלק מגופו במקום הצואה.⁴

2. כך יש לפרש כדי שלא יסתור את דעת ה"יש אוסרי" שבסעיף ד'. וראה מג"א ס"ק ו'.

3. דין עביט מבואר בסימן פ"ז.

אלא במקום שהיא נכסה מאליה בלא מלבוש, כגון אצילי ידיו (ט).
ונכון לעשות כדברי המחמיר (י). הגה: ושכבת זרע על בשרו דינו
כצואה (יא) (מהרי"ל הלכות יו"כ).

סעיף ה

^חצואה בפי טבעת, אפילו היא מכוסה, אסור לקרות לדברי הכל;
אפילו אינה נראית כשהוא עומד ונראית כשהוא יושב (יב).
^היומא ל' ע"א.

שולחן ערוך כפשוטו

(ט) כגון אצילי ידיו – זו שיטה שלישית, הסוברת שבכל הגוף הלכה כמחמירים,
מלבד מקומות בגוף המכוסים מאליהם, שבהם הצואה נחשבת כבלועה.
(י) כדברי המחמיר – כשיטת ה"יש אוסרים". אמנם, בשעת הצורך אפשר
לסמוך על השיטה האומרת שאפילו צואה על גופו מותר, אם היא מכוסה
בבגדו⁵.

(יא) כצואה – ואף שאין לה ריח, היא נחשבת ללכלוך המצוי על גופו⁶. ונראה
שהמחבר לא החמיר בכך, ולדעתו ב"צאתך", כלולה צואה בלבד. וגם לרמ"א
האיסור הוא רק כשהיא מצויה על גופו, ולא על בגדיו.

(יב) כשהוא יושב – כי מקום זה מלוכלך מאד. ואם קרא ומצא אחר כך שהוא
מלוכלך, אם ברור לו שכבר היה מלוכלך בעת הקריאה יש לחזור ולקרוא
קריאת שמע⁷.

4. זו שיטת רב חסדא, ולמד זאת מהפסוק "כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך". המקל הוא רב
הונא, שלמד מהפסוק "כל הנשמה תהלל יה" שהילול ה' אינו בכל הגוף, אלא רק דרך איברי
הנשימה, כלומר הפה והאף.

5. מ"ב ס"ק יד. ולכן נקט המחבר לשון "ונכון לעשות כדברי המחמיר". עיין כף החיים אות יט
שסתם לאסור גם בשעת הדחק, ואמנם ראיתי בהערות איש מצליח על מ"ב ס"ק יד שכתב
כדברינו.

6. לכן לכתחילה יש להחמיר אף אם מכוסה בבגדים, כפי שראינו לעניין צואה.

7. מ"ב ס"ק יז. ועל ברכות ותפילה לא יחזור, מפני שאיסור צואה בפי הטבעת הוא מדרבנן (עיין
חיי אדם סימן ג), ובאיסור דרבנן אין צריך לחזור ולברך, כמפורש בסעיף ח. יש חולקים בדין זה,
ודברינו על פי המ"ב ס"ק יז וכף החיים אות כד, וספק ברכות להקל.

סעיף ו

וְהָיָה לִפְנֵי מַעַט צוּאָה, יִכּוֹל לִבְטֹלָה בְרוּק שִׁירוּק בַּהּ וַיִּקְרָא כַּנִּגְדָּה, וְהוּא שִׁיחָא הַרוּק עֵבֶת (יג). וְאִין הַבִּיטוּל מוֹעִיל אֵלָא לְפִי שַׁעָה, אֲבָל אִם לֹא יִקְרָא מִיַּד וְהַרוּק נִימוּחַ וְנִבְלַע בַּהּ – לֹא בִטְלָה. וְבִרְכוּת כ"ה ע"ב. יְרוּשְׁלַמִּי ו' ע"ב, הַבִּיאוּ הַרְא"שׁ וְהַרְשִׁב"א בְּשֵׁם הַרְאֵב"ד.

סעיף ז

סִפְּק אִם צוּאָה בְּבֵית – מוֹתֵר לְקִרְוֹת, דְּחֻזְקַת בֵּית שְׂאִין בּוֹ צוּאָה (יד). סִפְּק אִם צוּאָה בְּאִשְׁפָּה – אִסּוּר, מִשּׁוּם דְּחֻזְקַת אִשְׁפָּה שִׁישׁ בַּהּ צוּאָה (טו). אֲבָל סִפְּק מִי רִגְלִים, אִפִּילוּ בְּאִשְׁפָּה – מוֹתֵר, מִשּׁוּם דְּלֹא אִסְרָה תוֹרָה לְקִרְוֹת כַּנִּגְדָּה מִי רִגְלִים אֵלָא כַּנִּגְדָּה עִמּוּד שֶׁל קִילוּחַ, וְאַחַר שֶׁנִּפְּלָה לֹא מִיִּתְסֵר אֵלָא מִדְּרַבְּנָן, וּבִסְפִיקָן לֹא גִזְרוּ (טז). וְבִרְכוּת כ"ה ע"א וְכִלְשָׁנָא בִּתְרָא.

סעיף ח

קָרָא בְּמִקּוֹם שְׂרָאוּי לְהַסְתַּפֵּק בְּצוּאָה, וּמִצָּאָה אַחַר כֵּךְ – צִרִיךְ שֵׁם כ"ב ע"ב לְפִירוּשׁ הַתּוֹסֵפוֹת וּרְבִנּוּ יוֹנָה וְהַרְא"שׁ.

שולחן ערוך כפשוטו

(יג) עבה – מפני שכך הצואה נחשבת למכוסה.

(יד) שאין בו צואה – והתורה אינה דורשת לחשוש לכל מיני חששות כאשר אין בסיס לכך.

(טו) שיש בה צואה – ואף שאינו בטוח שיש בה צואה, החשש הוא משמעותי, ויש להחמיר בזה כדין כל ספק דאורייתא. גם בימינו חשש זה קיים, במיוחד באשפות שמכניסים בהן טיטולים צואים, ולכן צריך לדאוג שפח האשפה יהיה מכוסה, ושלא יצא ממנו ריח. וכן על יד חולים המרותקים למיטה ועושים צרכיהם בכלי במקומם – יש לדאוג לכסות את הכלי, ושלא יעלה ממנו ריח.

(טז) לא גזרו – דין מי רגליים יתבאר בהרחבה בסעיף הבא.

לחזור ולקרות (יז). אבל אם אין המקום ראוי להסתפק בו, אין צריך לחזור ולקרות (יח).⁸ ומי רגלים, אפילו מצאן במקום שראוי להסתפק, אין צריך לחזור ולקרות (יט).
⁸תוספות [עירובין ס"ד ע"א].

שולחן ערוך כפשוטו

(יז) צריך לחזור ולקרות - ראינו בהקדמה לסימן שהאיסור לקרוא שמע במקום שיש בו צואה הוא מן התורה. ואם עבר וקרא היכן שיש צואה, גזרו חכמים שאין קריאתו קריאה, וסמכו דבריהם על הפסוק (משלי כ"א, כז): "זבח רשעים תועבה"; וצריך לחזור ולקרוא.⁸

(יח) אין צריך לחזור ולקרות - כיוון שאם לא פשע, לא ביטלו חכמים את המצווה שקיים, ואינו צריך לחזור.

(יט) אין צריך לחזור ולקרות - יבואר בסימן הבא שאיסור זה הוא דרבנן, ועל כן חכמים לא גזרו לבטל מצוותו.

8. אף שאיסור הקריאה הוא מן התורה, קריאתו אינה מתבטלת אלא מגזירת חכמים. ואנו רואים בכמה מקומות בש"ס שהעובר על אופן קיום המצווה ביטלו חכמים את מצוותו, אפילו אם עבר על פרט מדרבנן. עיין לדוגמא ברכות טו ע"א, תוס' ד"ה "אי" (וראה בדברינו בספר "בעקבות המחבר" עמוד מ"ד, בעיקר בהערה 12). וכל שכן כאן, שעבר על דין תורה.

סימן ע"ז

שלא לקרות כנגד מי רגלים, ובו ב' פעיפים.

האיסור מהתורה לקרוא קריאת שמע במקום שיש בו צואה כולל גם איסור לומר דבר שבקדושה בפני שתן בעת קילוחו. חכמים דרשו זאת מהפסוק "ויד תהיה לך מחוץ למחנה ויצאת שמה חוץ" (דברים כ"ג, יג), שלמדו ממנו (ברכות דף כ"ה ע"א) שיש לצאת חוץ למחנה שכינה כדי להטיל מימיו. האיסור מהתורה הוא דווקא בעת הקילוח, ואחרי שנחת על הארץ או לתוך כלי האיסור הוא מדרבנן; וזאת מפני שהתורה החמירה יותר בצואה, שזוהמתה מרובה.

פעיף א

^אאסור לקרות כנגד מי רגלים (א), עד שיטיל לתוכן רביעית מים ואז מותר (ב). ולא שנא על גבי קרקע, לא שנא בכלי, ^בובלבד שלא יהא עביט המיוחד להם (ג) (ודין עביט עיין לקמן סימן פ"ז). ^גלא שנא היו הם בכלי תחלה ונותן עליהן מים, לא שנא היו המים בכלי תחלה (ד).
^אברכות כ"ב ע"ב, וכ"ה ע"ב, וכרבי זכאי. ^בטור והרשב"א. ^גשם בגמרא.

פעיף ב

^ארביעית שאמרו, למי רגלים של פעם אחת; ולשל שני פעמים,
^אהרמב"ם בפרק ג' מהלכות קריאת שמע.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) כנגד מי רגליים – בין בקילוח, בין על הארץ ובין בכלי.
(ב) ואז מותר – שיעור רביעית הוא 86 מ"ל, וכמות זו מספיקה לביטול מי רגליים של הטלת מים אחת ללא קשר לכמותם, שהתירו חכמים את הדבר בפעולה סמלית זו, היות שיסוד האיסור מדרבנן.
(ג) המיוחד להם – כלי כזה נחשב כבית הכיסא, ואסור מהתורה לקרוא שמע נגדו, כפי שיתבאר בהרחבה בסימן פ"ז.
(ד) בכלי תחילה – ומותר גם באופן זה, ואין אומרים שהואיל והשתן ניתן על המים ישתנה הדין לחומרא.

שתי רביעיות; ולשל שלש, שלש. הגה: וכן לעולם (ה).

שולחן ערוך כפשוטו

(ה) וכן לעולם - חכמים תיקנו שכמות המים שיש לשפוך היא רביעית לכל פעם שאדם השתין באותו מקום או באותו כלי. עולה מסימן זה שאם ילד הטיל מימיו על הרצפה, אסור ללמוד ולעסוק בדברים שבקדושה באותו מקום עד שינקו זאת, או עד שלפחות ישפכו על השתן מים. אולם תינוק שעדיין אינו אוכל, אלא רק יונק, השתן שלו אינו אוסר (כפי שיבואר בסימן פ"א סעיף א).

סימן ע"ח

מי שמני רגליו שותתים בשעת קריאה, ובו סעיף אחד.

איסור "והיה מחניך קדוש" כולל קריאת שמע ואמירת דבר שבקדושה בעת שהאדם משתין. סימן זה עוסק בשאלה כיצד יקרא שמע חולה שאין לו שליטה על יציאותיו, ושותת ממנו שתן בלא רצונו¹.

סעיף א

^אהיה קורא והתחילו מי רגליו שותתין על ברכיו – פוסק עד שיכלו המים, וחוזר לקרות; ^באפילו אם נפלו על בגדיו ויש בהם טופח על מנת להטפוח (א), כיון שהם מכוסים בבגדיו (ב). ^גואם נפלו מי רגלים בארץ, מרחיק מהם ארבע אמות (ג). הגה: [או כשיעור ^אברכות כ"ב ע"ב. ^בתוספות שם ורבנו יונה והרא"ש. ^גהגהות מימוניות בפרק ד' מהלכות תפילה.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) **טופח על מנת להטפוח** – כמות כזו שאם יגע במקום הרטוב ואחר כך יגע במקום אחר – המקום השני יירטב. ואף שרטוב כל כך – מותר לקרוא. אבל אם נשפכו מי הרגלים לארץ, אסור לדעת המחבר לקרוא אפילו אם אין זה טופח על מנת להטפוח (כפי שיתבאר בסימן פ"ב סעיף ב).

(ב) **מכוסים בבגדיו** – וכשמכוסה יכול להמשיך בתפילתו, ואינו חייב להחליף את בגדיו.

(ג) **ארבע אמות** – סוגיית המרחק מהצואה תידון בהרחבה בסימן ע"ט. בשתן ההרחקה היא ארבע אמות, ומעבר לכך אין לחשוש; מה שאין כן בצואה, כפי שיתבאר שם.

1. ובצנתר שתן הדין קל יותר, כפי שראינו בסימן מ"ג ס"ק ב, ובהערה 1 שם.

שיתבאר לקמן סימן פ"ב² או ממתין עד שיבלעו בקרקע (ד) (ר' יונה פ"ג דברכות).
 וְאֵפִילוּ שֶׁהָיָה כְּדֵי לְגַמּוֹר אֶת כּוֹלָהּ, אֵינּוּ צָרִיךְ לְחַזֵּר אֲלֵא לְמָקוֹם
 שֶׁפָּסַק (ה). הגה: ויש אומרים דאם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש,
 וכן עיקר (ו), וכמו שכתבתי לעיל סימן ס"ה (ומשערין לפי הקורא).
¹ שם בגמרא לדעת הרי"ף והרמב"ם בפרק ב' מהלכות קריאת שמע.

 שולחן ערוך כפשוטו

(ד) **שיבלעו בקרקע** - בסימן פ"ב סעיף ב' יתבאר שהמחבר והרמ"א נחלקו אם מותר לקרוא כשהמקום רטוב אבל השתן אינו נראה ממש. וכן יתבאר שם שאם נבלע השתן בקרקע אינו אוסר, אף אם הכתם ניכר.
 (ה) **למקום שפסק** - ראינו בתחילת סימן ס"ה שלשיטת המחבר אם הפסיק באמצע מצווה, אפילו לזמן ממושך - כשחוזר למצווה אינו צריך להתחילה מחדש (מלבד בתפילת העמידה, כפי שמבואר בסימן ק"ד סעיף ה').
 (ו) **וכן עיקר** - כפי שראינו בסימן ס"ה, הרמ"א חולק על המחבר וסובר שיחזור לראש, אם בשהייתו נתקיימו שני תנאים: שההפסקה הייתה מחויבת על פי ההלכה, ושנמשכה מספיק זמן כדי לקיים את המצווה מתחילתה עד סופה. לדעת הרמ"א המצווה היא יחידה אחת, וכשהפסק ארוך ומחויב, אי אפשר לחבר את שני החלקים של המצווה. לדעת המחבר, לעומתו, כל חלק במצווה יכול לעמוד בפני עצמו.

2. תוספת זו מובאת בחלק מהדפוסים. ראה מג"א ס"ק ב' וב"שו"ע השלם" הערה ב'. ולכאורה תוספת זו אין מקומה כאן, משום שאין מבואר בסימן פב כמה צריך להרחיק. ונראים דברי המגן אברהם, שמקום התוספת בסוף המשפט, וצריך להיות: "או ממתין עד שיבלעו בקרקע, כשיעור שיתבאר לקמן סימן פ"ב", מפני ששם (בסעיף ב') מבוארת מחלוקת המחבר והרמ"א בשיעור הרטיבות האוסרת.

סימן ע"ט

הרחקה מצואה בשעת קריאת שמע, ובו ט' סעיפים

בסימן ע"ו למדנו על האיסור לומר דבר שבקדושה במקום שיש בו צואה, איסור הנלמד מהפסוק "והיה מחניך קדוש". ראינו שאיסור זה, בניגוד לאיסור ערווה, אינו תלוי בראייה. בסימן זה דן המחבר בהגדרת "מקום" לעניין איסור זה, כלומר כמה יש להתרחק כדי להתיר את הקריאה. כמו כן עולה השאלה מה נחשב "צואה" לעניין זה – מה דין צואת בעלי חיים, צואה יבשה וכדומה.

סעיף א

^אהיתה צואת אדם מאחריו, צריך להרחיק ארבע אמות ממקום שכלה הריח (א). ^באפילו אם יש לו חולי שאינו מריח, צריך להרחיק ארבע אמות ממקום שיכלה הריח למי שמריח (ב). ומלפניו צריך להרחיק מלא עיניו (ג); ^גאפילו בלילה, הג"א: או שהוא סומא (תשובת הרשב"א סי' קס"ח, וב"י בשם ר' יונה) שאינו רואה אותה, צריך להרחיק עד ^אברכות כ"ה ע"א וכרב חסדא, הרי"ף ורבנו יונה והרא"ש והרשב"א. ^בהרא"ש מהא דירושלמי אפילו בלילה. ^גירושלמי ו' ע"ד.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) שכלה הריח – חדר שיש בו צואה אינו נאסר כולו בלימוד, אלא כל מקום שמריחים בו את הצואה מוגדר כ"מקום הצואה", וממקום זה צריך להתרחק ארבע אמות.

(ב) למי שמריח – דין צואה תלוי בקדושת המקום, שנאמר "והיה מחניך קדוש"; לכן הדין אינו תלוי בראייה, ואף ריח בלבד פוגע בקדושת המחנה. ולא דווקא ריח שהוא מריח, אלא עצם קיומו של הריח פוגם בקדושת המקום.

(ג) מלא עיניו – חומרה זו קיימת במקרה שהצואה נמצאת באותה רשות (כלומר באותו חדר שבו נמצא המתפלל). ואסור אפילו אם אינו מריח, כיוון כל עוד שרואה את הצואה היא נחשבת כנמצאת במקומו. אבל אם הוא בבית

מקום שאינו יכול לראותה ביום (ד). ¹ואם הוא מצדיו, דינו כמלאחריו (ה). הגה: שליח ציבור המתפלל וצואה בבית הכנסת, או בבית שמתפלל שם, אפילו הוא לאחריו בכל הבית, צריך לשתוק עד שיוציאנה, מאחר שמוציא רבים ידי חובתן ואי אפשר שלא יהא [אחד] מן הקהל בתוך ארבע אמות של הצואה (ו) (הגהות מרדכי החדשים פרק מי שמתו). ועיין לקמן סוף סי' צ' (ועיין לקמן סי' פ"ז בדין צואה בבית).
¹רמב"ם פרק ג' מהלכות קריאת שמע.

סעיף ב

^ההיתה במקום גבוה עשרה טפחים או נמוך עשרה (ז), ^אאו שהיתה ^הברכות כ"ה ע"א. ¹הרא"ש שם.

שולחן ערוך כפשוטו

ורואה צואה בחוץ – אין בכך איסור כלל¹.
 לסיכום: כאשר אדם נמצא בחדר שיש בו צואה, אסור לקרוא שמע אם הוא רואה אותה, או אם נמצא בתוך ארבע אמות ממקום שבו אפשר להריחה.
 (ד) **ביום** – הואיל והוא נחשב שנמצא במקום הצואה.
 (ה) **דינו כמלאחריו** – וצריך להרחיק ארבע אמות ממקום שכלה הריח.
 (ו) **של הצואה** – שליח הציבור עצמו רחוק ארבע אמות ממקום שכלה הריח, והצואה נמצאת מאחוריו. ובכל זאת הוא אינו יכול להמשיך להתפלל, כי מן הסתם אחד המתפללים נמצא במקום הצואה, ושליח הציבור מתפלל גם בעבורו. ודע כי על אף שכיום כל אחד מתפלל לעצמו ושליח הציבור אינו מוציא ידי חובה, בכל זאת לא בטל דין זה, כי הציבור עונה לקדיש ולקדושה ול"אמן" על הברכות, ואינו רשאי לענות בקרבת צואה². ואף המחבר מסכים עם דברי רמ"א אלו.
 (ז) **או נמוך עשרה** – אפילו באותו החדר.

1. זו שיטת הרא"ש שתבואר בסעיף הבא, והרשב"א חולק.

2. בהלכות תפילה יתבאר שגם אדם שכבר התפלל, כאשר הוא מקשיב לחזרת הש"ץ נחשב לו הדבר כאילו שב ומתפלל.

בבית אחד והוא בבית אחר (ח), אפילו הפתח פתוח וישב בצדה ורואה אותה, אם אין לה ריח יכול לקרות, דכיון שהיא ברשות אחרת קרינן ביה שפיר 'והיה מחניך קדוש' להרא"ש (ט), אבל להרשב"א דוקא כשאנו רואה אותה (י). 'ואם יש לה ריח, לא מהני הפסקה ולא שינוי רשות (יא). 'ויש אומרים דכי היכי דהפסקה מועלת לצואה עצמה, הכי נמי מועלת לריח רע שלה (יב).

¹רמב"ם שם. ²רבנו יונה והרא"ש בשם רבני צרפת.

סעיף ג

³חצר קטנה שנפרצה במלואה לגדולה, והגדולה עודפת עליה מן הצדדים, קטנה לא חשיבא בבית בפני עצמה כיון שנפרצה ⁴וערובין צ"ב ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(ח) בבית אחר – כלומר בחדר אחר³.

(ט) להרא"ש – כפי שראינו בהקדמה, האיסור תלוי בריח או במקום ולא בראייה. ולכן אם הצואה נמצאת ברשות אחרת אין איסור קריאה.

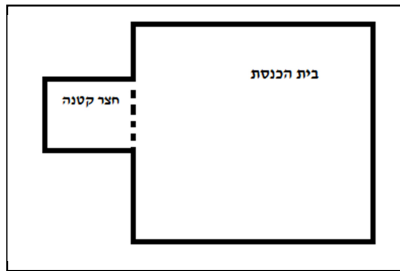
(י) כשאנו רואה אותה – הרשב"א סובר שצואה דומה לערווה, וכל עוד רואה אותה, אף שהיא ברשות אחרת – אסור לו לקרוא; ואם יעצום את עיניו יהיה מותר. לדעה זו ההיתר לקרוא כשצואה ברשות אחרת הוא רק כשהיא במקום גבוה באופן שאינו רואה אותה. להלכה פסק הבית יוסף שאפשר להקל כדעת הרא"ש, והוסיף שבמקום שאפשר, טוב לחשוש לשיטת הרשב"א.

(יא) ולא שינוי רשות – כיוון שמקום שאליו הריח מגיע נחשב כמקום הצואה עצמו, כפי שראינו בסעיף א'.

(יב) לריח רע שלה – לדעה זו ריח הצואה אינו נחשב כצואה ממש. כתב הבית יוסף שהלכה כדעה ראשונה, ולכן אין לסמוך על דעה זו אלא בשעת דחק גדולה⁴. ואפשר להשתמש בבושם או בדאודורנט כדי להרחיק את הריח הרע.

3. מג"א ס"ק ו', והביאו מ"ב.

במלואה לגדולה. אבל הגדולה, כיוון שכתליה עודפים על של קטנה

מצד זה ומצד זה, חשיבא כבית בפני עצמה (יג). הלכך אם צואה בגדולה – אסור לקרות בקטנה עד שירחיק כשיעור, ואם צואה בקטנה – מותר לקרות בגדולה בלא הרחקה (יד); אם אין מגיע לו ריח רע (טו).

סעיף ד

'צואת כלב וחזיר (טז) – אם נתן בהם עורות, מרחיקים מהם כמו מצואת אדם (יז); ואם לאו דינם כדין צואת שאר בהמה חיה ועוף, שאין צריך להרחיק מהם אם אין בהם ריח רע, ואם יש בהם ריח ברכות כ"ה ע"א. פטור מירושלמי ו' ע"ד.

שולחן ערוך כפשוטו

(יג) בפני עצמה – ראה איור (ויעויין בסימן נ"ה סעיף טז).

(יד) בלא הרחקה – כלומר: אם הוא בקטנה, הגדולה נחשבת כרשותו; ואם הוא בגדולה, הקטנה נחשבת כרשות אחרת. הדין כאן תלוי בשאלה האם הצואה באותה רשות, ולא בשאלה האם רואה אותה, מפני שהמחבר פסק כדברי הרא"ש שהובאו בסעיף הקודם.

(טו) ריח רע – כיוון שאם הריח מגיע אליו, נחשב מקומו כמקום הצואה.

(טז) צואת כלב וחזיר – מסעיף זה עד סעיף ז' עוסק המחבר בדין צואת בעלי חיים. כללו של דבר: אם ריחה רע – דינה כצואת אדם ואסורה מן התורה⁵, ואם לאו – אין צריך להרחיק ממנה כלל. רוב סעיפים אלו הם דוגמאות לנ"ל.

(יז) כמו מצואת אדם – לעתים נהגו בזמנם להשתמש בגללי בעלי חיים מעורבים במים לצורך עיבוד עורות. במקרה כזה הם מסריחים ביותר, ודינם

4. כגון ברחוב שהתפוצץ בו ביוב, והריח הרע מצוי בכל מקום. לדעה זו אפשר להתפלל בבתים הואיל ומקור הריח מחוץ לבית.

5. הקדמת ביאור הלכה לסימן זה, הכלל העשירי.

רע דינם כצואת אדם (יח).

סעיף ה

⁷ צואת חמור הרכה, לאחר שבא מהדרך, וצואת חתול ונמיה ונבלה מסרחת, דינם כצואת אדם (יט). ⁸ וההולך בדרך, אף על פי שרואה צואת בהמה כנגדו, אם אין הריח בא לו אינו חושש למיעוט לתלותה בשל חמור. ⁹ ובסמוך לעיר יש אומרים שיש לחוש, לפי שרוב הבהמות המצויות שם הם חמורים. הגה: במקום דשכיחי חמורים.

¹⁰ לירושלמי ו' ע"ד, והביאו הרא"ש ורובנו יונה. ¹¹ טור בשם רבי יחיאל אחיו, ורובנו יונה. ¹² שם ברבנו יונה.

סעיף ו

¹³ בירושלמי אוסר לקרות כנגד מי רגלי חמור הבא מן הדרך, וכנגד שם.

שולחן ערוך כפשוטו

כצואת אדם שצריך ממנה להרחיק ארבע אמות ממקום שכלה הריח.⁶
(יח) כצואת אדם – אף שאיסור הקריאה כנגד הצואה נלמד מהפסוק "וכסית את צאתך"⁷ העוסק בצואת אדם, גם צואת בעלי חיים, אם היא מסריחה, דינה כצואת אדם.
(יט) כצואת אדם – כיוון שצואות אלו מסריחות. והכול תלוי במציאות, בניגוד לצואת אדם, האסורה גם אם אינה מסריחה.⁸

6. חובת ההרחקה ממקום שכלה הריח היא מדרבנן. ויש אומרים שהחיוב הוא דווקא בצואת אדם ממש; ובשעת הדחק ניתן להקל.

7. כפי שבארנו בהקדמה לסימן ע"ו.

8. עיין מ"ב ס"ק כד, שהביא מחלוקת בנידון.

צואת תרנגולים^י אדומה⁹ (כ).

^ייש מפרשים תרנגולים אדומים, ויש מפרשים צואה אדומה.

סעיף ז

⁹צואת תרנגולים ההולכים בבית, דינה כצואת בהמה חיה ועוף.

אבל הלול שלהם יש בו סרהון, ודינו כצואת אדם (כא).

⁹ברכות כ"ה ע"א בתוספות, והרא"ש והמרדכי שם.

סעיף ח

⁹אסור לקרות כנגד אשפה שריחה רע (כב).

⁹ברכות כ"ה ע"א.

סעיף ט

⁹יצא ממנו רוח מלמטה, אסור בדברי תורה עד שיכלה הריח (כג).

ואם יצא מחבירו – מותר בדברי תורה, משום דאי אפשר,

שהתלמידים קצתם גורסים וקצתם ישנים ומפיחים בתוך השינה.

⁹אבל לקרות קריאת שמע אסור עד שיכלה הריח (כד).

⁹ברכות כ"ה ע"א לפירוש רש"י, והרא"ש בתשובה כלל ד' סעיף א. ⁹שם בגמרא.

שולחן ערוך כפשוטו

(כ) אדומה – כיוון שכל אלו מסריחים. והכול תלוי במציאות.

(כא) כצואת אדם – גם כאן, כיוון שמסריח אסור.

(כב) שריחה רע – שאשפה שריחה רע דינה כצואה.

(כג) עד שיכלה הריח – ריח זה נקרא "ריח רע שאין לו עיקר", מפני שאין במקום צואה ממש, ואיסורו מדרבנן.

(כד) אסור עד שיכלה הריח – בהלכות הקודמות לא חילקנו בין לימוד לבין קריאת שמע, אלא כל הדברים שבקדושה נאסרו בפני צואה ובפני ערווה. אולם באיסור דרבנן זה הקלו חכמים, כדי למנוע ביטול תורה במקום שלא

9. [בחלק ממהדורות השולחן ערוך נוספה כאן הגהת הרמ"א: "כי אותה צואה מסרחת". ראה בשו"ע השלם הערה י"ב].

ניתן להימנע מהריח, אך לא הקלו לקריאת שמע.

סימן פ'

מי שאינו יכול להישמר מלהפיח, ובו סעיף אחר.

בסימן זה אנו למדים על חיוב גוף נקי בקריאת שמע ובתפילה. בגמרא מובא שאסור להפיח בתפילין¹, וכתבו הראשונים² שהוא הדין גם בקריאת שמע ובתפילה. איסור זה הוא מדרבנן³. סימן זה דן מה יעשה בנוגע לקריאת שמע ולתפילה אדם היודע שאין באפשרותו לשהות משך זמן בלי להפיח. יש להעיר שכל הדיון הוא בהפחה שיש בה ריח רע, ואם לאו – אין לחשוש⁴.

סעיף א

מי שבריו לו שאינו יכול לעמוד על עצמו מלהפיח עד שיגמור קריאת שמע ותפילה, מוטב שיעבור זמן קריאת שמע ותפילה ולא יתפלל, ממה שיתפלל בלא גוף נקי (א). ואם עבר זמן תפילה –
 *תשובת הרא"ש כלל ד' סימן א'.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) בלא גוף נקי – הואיל וחכמים תקנו שאין לקיים מצוות אלו כשאין גופו נקי. ולגבי פסוק ראשון של שמע, שלכל הדעות אמירתו מהתורה, מכל מקום יקרא אותו קודם שיעבור זמן קריאת שמע, משום שדין "ריח שאין לו עיקר" הוא איסור מדרבנן בלבד⁵. וכן הדגיש המחבר שכל זה כשברור לו שיפיח, אבל אם זהו רק חשש – יתפלל; ואם יפיח במהלך תפילתו יעצור עד שיכלה הריח.

1. ראה בהקדמתנו לסימן ל' וכן בסימן ל"ז סעיף ב.

2. מקור הדין הוא בתשובת הרא"ש.

3. כפי שראינו בסוף הסימן הקודם, בדין "ריח שאין לו עיקר".

4. ולעומת זאת הפחה שיוצאת בה קצת צואה חמורה יותר, כפי שראינו בסימן ע"ז סעיף ה.

5. כך יש ליישב את קושיית האחרונים, שתמהו על המחבר הפוטר גם מקריאת שמע אף שהיא מן התורה, ונטו לחלוק על המחבר מפאת קושייה זו (ראה משנה ברורה ס"ק ג). אולם כאמור, נראה לעניות דעתי שהמחבר לא דיבר על אמירת הפסוק הראשון, אלא על מהלך התפילה כולה, הכוללת בתוכה את קריאת שמע וברכותיה ואת העמידה. ועוד אפשר, שלדעת המחבר טעם הלכה זו הוא משום ביזוי מצווה, שהוא דאורייתא. ואף שכתב במשנה ברורה (סימן ע"ט ס"ק ל')

אנוס הוא, ומתפלל מנחה שתיים (ב). ואם יראה לו שיכול לעמוד על עצמו בשעת קריאת שמע יניח תפילין בין אהבה לקריאת שמע (ג), הגה: ויברך עליהם (ד) (טור).

שולחן ערוך כפשוטו

(ב) מנחה שתיים – בסימן ק"ח יתבארו דיני תפילת תשלומים. הכלל בהן הוא שמי שלא התפלל מפאת שכחה או אונס צריך להתפלל בתפילה הסמוכה פעמיים את תפילת העמידה; אבל אם במזיד לא התפלל – אין לו תשלומים. כאן מבאר המחבר שאם לא התפלל משום שמפיח הרי הוא נחשב אנוס, ויכול להשלים את התפילה שהפסיד⁶.

(ג) לקריאת שמע – דין תפילין חמור יותר מדין תפילה לעניין שמירת גוף נקי. לכן מי שחושש שכנראה יפיח – אסור בתפילין⁷, אולם כל עוד הדבר אינו ברור לו – מותר בתפילה. אדם כזה, המעריך שיוכל לשמור על עצמו נקי בוודאות לפרק זמן קצר בלבד, המספיק לקריאת שמע (ללא ברכותיה), יניח תפילין רק בקריאת שמע, ובשאר הזמן הרי הוא פטור ממצווה זו. בקריאת שמע נזכרת מצוות תפילין פעמיים, ולכן יש חשיבות מיוחדת להניח תפילין לפחות בעת קריאתה.

(ד) ויברך עליהם – כי התפילין הן חובה בעת קריאת שמע, לכן הברכה עליהן והנחתן הן חלק מהתפילה, ואינן נחשבות להפסק. ודברים אלה מוסכמים על המחבר⁸.

לסיכום: אם ודאי לו שאינו יכול לשמור גופו אפילו לזמן קצר – לא יניח תפילין ולא יתפלל, מלבד קריאת פסוק ראשון של שמע. אם הוא מסופק – לא יניח תפילין, אך יתפלל. ואם מסופק למשך זמן ארוך, אבל יכול לשמור גופו לזמן קצר – יתפלל את התפילה כסדרה, ויניח תפילין רק לקריאת שמע.

שהאיסור להתפלל במקום "ריח שאין בו עיקר" הוא מדרבנן, אפשר שמקורו מעיקרון שיסודו מדאורייתא, והוא האיסור לבזות מצווה.

6. אפילו במקום שאפשר שאם היה נזהר באכילתו לא היה בא לידי הפחה.

7. כפי שראינו בסימן ל"ח סעיף ב.

8. סימן ס"ו סעיף ב.

סימן פ"א

דין צואת קטן, והרואה צואה בזמן הקריאה, ובו ב' סעיפים.

סימן זה עוסק בדינה של צואת קטן, ובשאלה כיצד ינהג כאשר מתפלל ובאמצע רואה צואה כנגדו. המחבר קישר בין שני דינים אלו, מפני ששכיח שקטן עושה צרכיו במקום שאדם מתפלל.

סעיף א

^אקטן שהגיע לכלל שאחר כיוצא בו יכול לאכול כזית דגן בכדי שיוכל גדול לאכול אכילת פרס (א), מרחיקין מצואתו או ממימי רגליו (ב).

^אסוכה מ"ב ע"ב לפירוש הבית יוסף לדעת הפוסקים.

סעיף ב

^בהיה קורא וראה צואה כנגדו, ילך כדי שיזרקנה מאחריו ארבע אמות (ג). ואם אי אפשר, כגון שיש לפניו נהר או דבר אחר ^בברכות כ"ב ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) **אכילת פרס** – כלומר שהגיל הקובע הוא כאשר יכול הקטן לאכול כזית פת (שהוא כחצי פרוסת לחם) תוך שיעור "אכילת פרס"¹. ואין משערים בקטן זה, אלא ברוב הילדים שבגילו, "אחר כיוצא בו". והוא בערך מגיל שנה.
(ב) **ממי רגליו** – עד גיל זה אין צורך להרחיק מצואתו, הואיל ובדרך כלל היא אינה מסריחה כל כך, ומגיל זה דין הפרשותיו כשאר אדם. ובצואה מסריחה אין חשיבות לגיל, ואסור לעולם לקרוא כנגדה, כפי שראינו לגבי צואת בעלי חיים.
(ג) **ארבע אמות** – כבר התבאר שאסור לקרוא קריאת שמע כנגד הצואה אפילו

1. בשיעורו המדויק של משך זמן זה, הקובע לכמה דברים בהלכה, נחלקו האחרונים. המאריך משערו כתשע דקות (חת"ס), והמקצר בכארבע דקות (הרב חיים נאה וכה"ח).

המעכב, ילך כדי שיניחנה לצדדין ארבע אמות. ¹ ואינו צריך לחזור אלא למקום שפסק, ² ולרבינו יונה אם היה במקום שהיה לו לתת אל לבו שיש שם צואה, צריך לחזור לראש (ד) (וע"ל סי' ע"ו ס"ח).
¹ הרשב"א שם. ² בברכות שם.

שולחן ערוך כפשוטו

בחוף עד כמלוא עיניו, ומאחריו ומצדדיו יש להרחיק ארבע אמות ממקום הריח.² כאן מבאר המחבר שאם ראה באמצע הקריאה שיש צואה כנגדו - יפסיק את קריאתו וילך למקום שמותר לקרוא; ואינו צריך לחזור על מה שכבר קרא. ואף שפסק המחבר (ע"ו, ח): "קרא במקום שראוי להסתפק בצואה, ומצאה אחר כך - צריך לחזור ולקרוא", דעת המחבר שבדרך כלל אין צואה בחוף, ולכן לא פשע אם לא בדק.

(ד) לחזור לראש - מאחר שלדעת ר' יונה אין זו טרחה לבדוק כנגדו אפילו מחוף לארבע אמות, ואם לא בדק נחשב פושע. ההלכה כדעה הראשונה, והמחבר הביא את דעת ר' יונה כדי שנקפיד לכתחילה לבדוק.

2. ראה סימן ע"ט סעיף א.

סימן פ"ב דין צואה יבשה, ובו ב' סעיפים.

בסימן זה אנו למדים מתי משתנה הגדרתם של צואה ושתן עד כדי שיותר לדבר דברי קדושה כנגדם.

סעיף א

^אצואה יבשה כל כך שאם יזרקנה תתפרך - הרי היא כעפר, ומותר לקרות כנגדה; ^בוהוא שלא יהיה בה ריח רע. הגה: ויש אומרים דלא הוי כעפר רק אם נפרכת על ידי גלילה בלא זריקה, וכן עיקר (א) (רש"י והרא"ש פרק מי שמתו וטור).

^אברכות כ"ה ע"א [לדעת הרמב"ם ורבינו יונה]. ^ברבינו מנוח.

סעיף ב

^אמי רגלים שנבלעו בקרקע, אם היו מרטיבין היד אסור לקרות כנגדם (ב). ויש אומרים דאינו אסור רק בטופח על מנת להטפוח, ויש ^אברכות כ"ה ע"א לדעת הרמב"ם בפרק ג' מהלכות קריאת שמע.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) וכן עיקר - לדעת כולם העיקרון הוא שצואה יבשה אינה אוסרת, והסימן ליובש גמור הוא שהצואה נפרכת לפירורים קטנים. ישנן בגמרא שתי דעות כיצד לבדוק יובש זה: האחת - על ידי זריקה, שזורק אותה בכוח ונפרכת. והשנייה - אם נפרכת כשמגלגלים אותה ביד. המפרשים הסכימו שיש להכריע כדעה המחמירה יותר, כיוון שמדובר בספק דאורייתא; אולם נחלקו איזה משני הסימנים מעיד על יובש יותר גדול. לכן למעשה צריך שתהיה יבשה כל כך שתתפרך הן על ידי זריקה והן על ידי גלילה.

(ב) אסור לקרות כנגדם - שתן שנבלע בקרקע אינו אוסר כלל, אף אם השאיר רושם. ואם נותרה רטיבות קלה, כך שהנוגע במקום מרגיש רטיבות, נחלקו בכך הפוסקים, ודעת המחבר לאסור. והוא הדין בבגד עליון הרטוב משתן.

לסמוך על זה (ג).

שולחן ערוך כפשוטו

(ג) לסמוך על זה - הרמ"א מקל, ואוסר רק אם הקרקע רטובה במידה כזו שאם יד תיגע בה היא תירטב עד כדי כך שתוכל להרטיב את מה שתיגע בו אחר כך. הרמ"א מקל משום שמדובר בספק דרבנן, שהרי ראינו (בהקדמתנו לסימן ע"ז) שהאיסור מהתורה לומר דבר של קדושה כנגד שתן הוא דווקא בעת הקילוח.

סימן פ"ג

דיני בית הכסא לקריאת שמע, ובו ה' פעיפים.

בסימנים הקודמים ראינו שאסור מן התורה לקרוא קריאת שמע במקום שיש בו צואה. בדומה לכך, אסור לקרוא שמע בשירותים, היות שהם נחשבים למקום מאוס. איסור זה הוא מן התורה¹. סימן זה עוסק בגבולות האיסור של קריאה בשירותים, ולהבנתו יש לזכור כי בזמנם "בית הכסא" היה בדרך כלל מקום בחוץ המיועד לכך (אולם הלכות אלו נכונות גם בשירותים של ימינו).

פעיף א

^אאסור לקרות כנגד (א) בית הכסא ישן (ב), אפילו פינו ממנו הצואה (ג).² זיראה לי דהיינו כשאין לו מחיצות, אבל אם יש לו מחיצות (ד), אף על פי שיש בו צואה, קורא כנגדו בסמוך ואינו חושש (ה), אם אין מגיע לו ריח רע.
^אברכות כ"ו ע"א. ²בית יוסף ממשמעות הגמרא שם.

שולחן ערוך כפשוטו

- (א) כנגד – כלומר מול.
(ב) ישן – שכבר השתמשו בו (להבדיל מחדש שטרם השתמשו בו, שעליו נדון בסעיף הבא).
(ג) הצואה – נראה שאיסור זה הוא מן התורה.
(ד) יש לו מחיצות – ואפילו אין לו גג.
(ה) ואינו חושש – מפני שהצואה נחשבת כנמצאת ברשות אחרת².

1. כך משמע מדברי הבית יוסף בתחילת הסימן.

2. אחרונים רבים חלקו על דין זה (ראה משנה ברורה כאן ס"ק ה'), ודנו את המחיצות עצמן כגרף של רעי. אולם כיוון שהמחבר והרמ"א מסכימים להקל, בוודאי שאפשר לסמוך עליהם בעת הצורך. וראה בסימן ע"ט סעיף ב, שבו פוסק המחבר שמחיצות מועילות נגד צואה.

סעיף ב

הזמינו לבית הכסא ועדיין לא נשתמש בו (ו) – מותר לקרות כנגדו (ז), אבל לא בתוכו (ח).

¹ברכות כ"ו ע"א.

סעיף ג

¹אמר: 'בית זה יהא לבית הכסא', ואמר על בית אחר: 'וגם זה', דינם שווה (ט). ואם אמר על השני: 'ובית זה', ולא אמר: 'וגם זה', הרי זה השני ספק אם הזמינו לכך אם לאו, ²לפיכך אין קורין בו

¹נדרים ז' ע"א. ²הרמב"ם בפרק ג מהלכות קריאת שמע.

שולחן ערוך כפשוטו

(ו) לא נשתמש בו – נקבע בהלכה ש"הזמנה לאו מילתא היא"³. דוגמה לדבר היא יעוד של דבר לשימוש של קדושה (למשל יעוד תיק להניח בו תפילין), שאינו מחיל עליו את הקדושה עד שיעשה מעשה (עד שיניח בתיק את התפילין). לכאורה כך צריך להיות, להבדיל, גם בבית הכיסא, שכל זמן שלא השתמשו בו מותר לומר כנגדו דברים שבקדושה. אולם הדבר מורכב יותר, מפני שתקנו חכמים שאין ראוי שדברים שבקדושה יאמרו במקום המיועד לשירותים, ומבחינה זו יש לדבר דין של הזמנה מדרבנן.

(ז) כנגדו – כי מן התורה "הזמנה לאו מילתא היא", ומה שגזרו חכמים הוא דווקא בשירותים עצמם, ולא כאשר עומד מולם (ואפילו הם בלי מחיצות ויכול לראותם).

(ח) לא בתוכו – והאיסור מדרבנן, כפי שהסברנו למעלה.

(ט) דינם שווה – וכמו שבראשון אסור לקרוא שמע בתוכו, אך מותר ממולו, כך גם בשני.

3. כפי שביארנו בהקדמה לסימן מ"ב. וראה שם בסעיף א' בעניין תפילין של יד או של ראש, ובסעיף ג' לעניין תיק של תפילין.

לכתחילה, ואם קרא בו יצא (י).

סעיף ד

¹בית הכסא שהוא בחפירה ופיו ¹ברחוק ארבע אמות מן הגומא, והוא עשוי במדרון בענין שהרעי מתגלגל ונופל מיד למרחוק וכן המי רגלים יורדין מיד לגומא – כסתום דמי, ומותר לקרות בו ²אם אין בו ריח רע וגם אין משתינין בו חוץ לגומא (יא). הגה: אבל אם משתינין בהם לפעמים, אסור להרהר בהם בדברי תורה, כל שכן לקרות קריאת שמע (יב) (הגהות מיימוני).

¹ברכות כ"ו ע"א. ²טור בשם רש"י. ³טור ורבינו ירוחם.

סעיף ה

⁴בני אדם שיש להם ספסל נקוב ונפנין עליו (יג), מותר לקרות ⁵מרכי שם.

שולחן ערוך כפשוטו

(י) יצא – בניגוד לראשון, שבו קריאתו אינה קריאה וצריך לחזור ולקרות⁴.
 (יא) חוץ לגומא – כיוון שדווקא תחתית הגומא נחשבת למקום האיסור, ומקום עמוק ארבע אמות נחשב כרשות אחרת. ושירותים של ימינו דינם כבית הכיסא, כי הצואה אינה נופלת מיד למרחוק⁵.
 (יב) קריאת שמע – כפי שהדין בכל שירותים. מכאן משמע שמקום נאסר רק אם יש לו שם שירותים קבועים, ומקום שעושים בו לעתים צרכים אינו נקרא שירותים. מכאן שחדרים שחולים או קטנים עושים בהם את צרכיהם בתוך כלי, אין להם דין שירותים; אולם יש חובה להוציא את הכלי (ואם אין יוצא ממנו ריח רע די לכסותו) לפני שמתפלל באותו חדר.
 (יג) ונפנין עליו – זו מעין אסלה של ימיהם: כיסא נקוב שתחתיו יש כלי לקבלת הצואה. אמנם, כמובן שאין להתפלל כנגד כלי הצואה, וסעיף זה עוסק

4. דין זה מצטרף לדינים שכבר ראינו בהם תקנת חכמים המעכבת את קיום המצווה מהתורה. ראה דברינו בסימן ע"ו הערה 7.

5. זאת לענין תפילה והרהור בדברי תורה. אבל אינם כבית הכיסא של ימיהם לגמרי; עיין דברינו בסימן ד' ס"ק ל.

קריאת שמע כנגדו, כיון שאין הצואה על הנקב וגם אין הגרף תחת הנקב, ועוד, שהנקב תמיד מכוסה בדף (יד). הגה: וכל מי שקורא במקום שאין קורין, חוזר וקורא (טו) (מיימוני פרק ג').

שולחן ערוך כפשוטו

בדין כיסא זה ללא הכלי שתחתיו.

(יד) מכוסה בדף – המחבר פוסק שלכיסא לבדו אין דין בית הכיסא, ומותר לקרוא כנגדו⁶.

(טו) חוזר וקורא – בכל ההלכות שנמנו בסימנים אלו, גם כשהאיסור הוא מדרבנן (והדין שראינו לעיל בסעיף ג' ס"ק י' יוצא דופן הוא).

6. ישנם אחרונים החולקים עד דברי המחבר כאן (ראה במג"א ס"ק ה' ובמשנה ברורה ס"ק יג). ונראה שאפשר לסמוך על שיטת המחבר והרמ"א, ועל פי שני המאורות הגדולים יקום דבר. והרצת להחמיר כדברי החולקים מראה בכך כבוד גדול לדברים שבקדושה, ויבורך.

סימן פ"ד

אם מותר לקרות במרחץ, ובו סעיף אחד.

גם במרחץ אסרו לקרוא קריאת שמע, משום שבבית המרחץ של זמן התלמוד הייתה זוהמה רבה, ולכן היה המקום דומה מעט לשירותים. אולם בניגוד לשירותים, איסור בית המרחץ הוא מדרבנן.

סעיף א

מרחץ חדש שלא רחצו בו, מותר לקרות בו (א). ובישן (ב) – בבית החיצון, שכל העומדין שם לבושים, מותר (ג). ובאמצעי, שקצת העומדין שם לבושים וקצתם ערומים, יש שם שאלת שלום אבל לא קריאת שמע ותפילה (ד). הגה: ומותר להרהר שם בדברי תורה (ה) (ר"ן פרק קמא דשבת ופרק ג' דעבודה זרה). ובפנימי, שכולם עומדים שם שבת י' ע"א, והביאו הרי"ף ורא"ש בסוף פרק מי שמתו.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) מותר לקרות בו – כיוון שכאמור "הזמנה לאו מילתא היא", כלומר שייעוד מקום לשימוש אינו מספיק כדי להחיל עליו את דיני המקום. לכן אין למקום דין מרחץ עד שישתמשו בו לכל הפחות פעם אחת.¹
 (ב) ובישן – היינו מרחץ שכבר השתמשו בו, ואפילו פעם אחת.
 (ג) מותר – כי הבית החיצון אינו מלוכלך.
 (ד) קריאת שמע ותפילה – כיוון שמלוכלך קצת וחלק מהאנשים עומדים שם ערומים, דינו חלקית כבית המרחץ, ואסור לומר בו דברי קדושה.
 (ה) בדברי תורה – כיוון שהרהור אינו כדיבור, ולא נאסר אלא במקום הטינופת ממש.² והמחבר מסכים לדין זה.

1. כפי שראינו לגבי חדר השירותים בסעיף ב' בסימן הקודם. אמנם שם התבאר שבשירותים יעוד אוסר בתנאים מסוימים, שמפני הגנאי המרובה שבשירותים החמירו בו חכמים.

2. כמבואר בסימן הבא סעיף ב'.

ערומים, אפילו שאלת שלום אסור (ו). הגה: ואסור לענות אמן בבית המרחץ (ז) (ר"ן פרק כירה).

שולחן ערוך כפשוטו

(ו) אסור - שדינו כשירותים ממש. ואסרו גם שאילת שלום כי השלום משמותיו של הקב"ה, והשואל שלום לחברו רומז לכך. האיסור קיים גם בזמן שאין שם אנשים ערומים, וכן לאחר שניקו את המקום; שהואיל ושם בית המרחץ עליו, והוא נועד להיות מקום שאינו נקי ושנאנשים עומדים בו ערומים, נתנו חכמים למקום דין של שירותים.

ובזמן הזה, חדרי מקלחת או חדרי אמבטיה ביתיים, שאין בהן זוהמה רבה, אין להם דין שירותים. ונוהגים להחמיר בהם כדין "הבית האמצעי", שמותר להרהר בו בדברי תורה אבל אסור לומר בו דברים שבקדושה³. וב"בית הטבילה" במקווה של היום, מקום שבו רק טובלים ולא מתרחצים, מותר לברך⁴. ובבריכה או על שפת הים מותר לברך, אבל במקלחות שבמלתחות יש להחמיר ולא לברך⁵.

(ז) בבית המרחץ - כשם שאסור לברך, כי עניית אמן כמוה כברכה.

3. כך נראה מהמשנה ברורה ס"ק ז, שהסביר האיסור ב"בית שעומדין בו אמבטאות" (בלשון רבים), משום "דנפיש שם הבלא וזוהמא". אם כן בחדרי אמבטיה של היום, שהם נקיים, מותר. וכן פסקו הציץ אליעזר (ח"ז סימן ה), ויביע אומר (ח"ג או"ח סוף סימן א' אות יב). וכן מותר לשמוע בו דברי תורה מוקלטים, שאין בכך אלא דין "הרהור".

4. כפי שבארנו בסימן מ"ה ס"ק ז.

5. דין הנחת תפילין במקומות אלו התבאר בסימן מ"ה סעיף ב'.

סימן פ"ה

באיזה מקומות אסור לקרות קריאת שמע, ובו ב' סעיפים.

בסימן זה הרחבות על הלכות שהתבארו בסימנים הקודמים: א. ראינו ששירותים ובתי מרחץ אסורים בדברי תורה, וכאן מבואר שהאיסור הוא גם במקומות מטונפים נוספים. ב. עוד מבואר כאן שהאיסור אינו בדיבור בלבד, אלא גם בהרהור. ג. האיסור כולל גם אמירת אחד משמותיו של הקב"ה.

סעיף א

א"ל ילך אדם במבואות המטונפות ויניח ידו על פיו ויקרא קריאת שמע (א). ואפילו אם היה קורא ובא, צריך להפסיק כשיגיע למבוי המטונף (ב). וכשיצא משם, אפילו שהיה כדי לגמור את כולה, אינו צריך לחזור אלא למקום שפסק (ג). הגה: ויש אומרים שחוזר לראש (תוס' ברכות שם), וכן עיקר. ועיין לעיל סי' ס"ה (ד).
א" ברכות כ"ד ע"ב. לדעת הר"י והרמב"ם בפרק ג' מהלכות קריאת שמע.

סעיף ב

אפילו להרהר בדברי תורה אסור בבית הכסא ובבית המרחץ
ישבת מ ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) קריאת שמע - למקום מטונף יש דין של צואה ושל שירותים, ולכן אסור לומר בו דברי תורה, אפילו אם הניח ידו על פיו. וייתכן שאם הסירחון גדול האיסור הוא מן התורה.
(ב) כשיגיע למבוי המטונף - ואין אומרים שכיוון שהתחיל בהיתר יכול לסיים.
(ג) למקום שפסק - כפי שראינו בדעת המחבר (סימן ס"ה סעיף א), שאם שהה בקריאת שמע, אפילו לזמן ארוך, אינו צריך להתחיל מהתחלה.
(ד) סי' ס"ה - שם ראינו שדעת הרמ"א היא שאם הפסיק מפאת אונס הלכתי למשך זמן שיכול לקרוא בו את כולה - חוזר לתחילת הקריאה.

א' ובמקום המנופת, והוא המקום שיש בו צואה ומי רגלים (ה). הגה: ואפילו הלכות המרחץ אסור ללמוד במרחץ (ר"ן פ' כירה, וב"י בשם א"ח).¹ הדברים של חול מותר לאמרם שם בלשון הקדש (ו). 'וכן הכנויים, כגון 'רחום', 'נאמן' וכיוצא בהם, מותר לאמרם שם; אבל השמות שאינם נמחקין (ז) אסור להזכירם שם. 'ואם נזדמן לו שם להפריש מדבר האסור (ח) – מפריש, ואפילו בלשון הקודש ובענייני קודש (ט). הגה: ובמקום שמותר להרהר בדברי תורה (י) מותר לפסוק דין, ובלבד שלא יאמר טעמו של דבר (ר"ן פ"ק דשבת ובפרק כל הצלמים).² 'הרמב"ם שם. 'שם בגמרא שבת. 'שם י' ע"ב. 'שם מ' ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(ה) ומי רגלים – הרהור בדברי תורה הוא עבודת ה' ובקיומו במקומות מטונפים יש משום זלזול בעבודת הבורא.¹ הבית יוסף הביא את דברי רבנו יונה שמותר להרהר בשעת דחק גדולה, כגון חולה הנמצא במקום מטונף או שבגלל מחלתו הרי הוא מלוכלך כל הזמן. והטעם הוא שבמקרה כזה אין בכך שום זלזול, אלא להפך, הלא הוא רוצה לעבוד את ה', אלא שנמנע ממנו מחמת אונסו, לכן יעבוד את ה' כפי יכולתו. וה' יראה ללבב.

(ו) בלשון הקודש – שלא השפה קובעת, אלא העניין.

(ז) השמות שאינם נמחקים – והם שבע שמות: יקוק, א־דני, א־להים, א־ל, א־לה, ש־די, צ־באות.²

(ח) להפריש מדבר האסור – כלומר שרואה אדם העומד לעבור על איסור, וצריך לומר לו את ההלכה הנכונה.

(ט) ובענייני קודש – הואיל ואין בכך זלזול כלל, שהלא מפרישו מאיסור.

(י) להרהר בדברי תורה – כמו בבית אמצעי של בית המרחץ, או חדר אמבטיה של ימינו.³

1. וכפי שביארנו בסימן הקודם (ס"ק ו'), מותר להרהר בחדרי האמבטיה הביתיים שאין בהם שירותים.

2. רמב"ם הלכות יסודי התורה פ"ו ה"ב, על פי שבועות דף לה ע"א. ומנהגנו היום להימנע מהזכרת שמות אלו לחלוטין, אם לא בדרך תפילה או לימוד.

3. דברים דומים כתב הרמ"א לעניין פסיקת דין לפני ברכות התורה, ראה סימן מ"ז סעיף ד.

סימן פ"ו

להרחיק מן מים סרוחים, ובו סעיף אחד.

בסימן זה הרחבה נוספת לאיסור לומר דברים שבקדושה בבתי המרחץ ובשירותים.

סעיף א

^אמים סרוחים, או מי משרה ששורים בהן פשתן או קנבוס (א), צריך להרחיק מהם כמו מן הצואה (ב).
^אברכות כ"ב ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) או קנבוס - ההשרייה נעשית כדי לנקותם, וריחם של המים רע מאד.
(ב) כמו מן הצואה - ואין בכך הבחנה בין מים לאשפה, אלא כל שריחו רע מאוד אין לקרוא כנגדו¹. ואם הסירחון רב האיסור הוא מן התורה².

1. כפי שראינו בסימן ע"ט סעיף ח'.

2. מ"ב ס"ק ג.

סימן פ"ז

להרחיק מגרף של רעי, ובו ג' מעיפים.

לאחר שנתבארו דיני הרחקה מצואה, שתן, אשפה ושירותים, דן המחבר בכלים שבהם אדם עושה את צרכיו בביתו. כיום הלכות אלו מעשיות בעיקר בעבור חולים.

מעיה א

גרף של רעי ועביט של מי רגלים – של חרם או של עין, צריך להרחיק מהם כמו מהצואה, ^אאפילו הטיל בהם מים (א); אבל אם הן של מתכת, או ^בשל זכוכית, או של חרם מצופה – מותר אם הם רחוצים יפה (ב).

^אמשמעות הגמרא דברכות כ"ה ע"ב לדעת התוספות ושאר פוסקים. ^בשם בתוספות, ורבינו יונה בשם רבני צרפת.

מעיה ב

גרף ועביט של חרם או של עין שכפאו על פיו (ג), ^ייש מתירין (ד) יטור בשם אבי העזרי, ומרדכי בשם ראבי"ה.

שולחן ערוך כפשוטו

- (א) מים – גם כשהם נקיים. וזאת מפני שבדפנות כלי החרס והעץ בלוע הריח הרע, וריחם רע מאד גם כשהם נקיים.
 (ב) רחוצים יפה – משום שדפנות כלים אלו אינן בולעות, וכשהכלים נקיים אין ריחם רע'. והוא הדין בכלי פלסטיק.
 (ג) שכפאו על פיו – כלומר שהפך את הכלי או שכיסה את פיתחו.
 (ד) יש מתירין – ככל צואה, המותרת אם מכוסה.

1. הרמ"א יודה להיתר כלי זכוכית כאן. ואמנם בהלכות "איסור והיתר" הוא מחמיר בהם, אולם לא משום שסובר שכלים אלו בולעים, אלא מפני שגזרו בהם חכמים. וכאן לא גזרו.

^אויש אוסרין (ה), והלכה כדברי האוסרים.

^אטור, ושם במרדכי.

סעיף ג

^המותר לקרות קריאת שמע בבית שיש בו צואה ומי רגלים או גרף ועביט, כיון שהרחיק מהם כשיעור שנתבאר בסימן ע"ט (ו). ^אוכן אם כפה עליהם כלי, אף על פי שהם עמו בבית הרי אלו כקבורים, ומותר לקרות כנגדן (ז).

^הברכות כ"ה ע"ב וכרבן שמעון בן גמליאל. ^אהרמב"ם בפרק ג' מהלכות קריאת שמע.

שולחן ערוך כפשוטו

(ה) **ויש אוסרים** – לשיטתם (וזו אכן ההלכה), כיוון שהדפנות בלעו את הטינופת הן נחשבות כצואה עצמה, ויש לכסות גם את הכלי כולו, כולל הדפנות.²

(ו) **בסימן ע"ט** – בתחילתו, שבו ראינו שיש להרחיק לפניו כמלוא עיניו, ובשאר צדדיו ארבע אמות ממקום שכלה הריח. המחבר מלמדנו שלא כל החדר אסור, אלא דווקא מול הצואה או בקירוב מקום.³

(ז) **ומותר לקרות כנגדו** – בפסוק נאמר: "וכסית את צאתך", ולכן די לכסות כדי להתיר להתפלל במקום. וכן ביארנו לעיל.⁴

2. המ"ב (ס"ק ג) וכף החיים (אות ג) הביאו מחלוקת בין הפוסקים האם גרף ועביט ריקים אסורים מן התורה. ומסתבר לומר שהאיסור הוא מדרבנן, וכך מצטמצמת המחלוקת בין השיטות. ונראה שבדיעבד אין צריך לחזור ולקרוא. ובכלים של היום אין להחמיר לכל הדעות, מאחר שאינם בולעים.

3. כך פסק גם הרמ"א בסימן ע"ט סעיף א.

4. ראה בתחילת סימן ע"ו.

סימן פ"ח

דין טמאים בקריאת שמע ובו סעיף אחר.

"בעל קרי" הוא אדם שיצאה ממנו שכבת זרע בכל דרך: בין בקיום יחסים ובין בכל דרך אחרת, בין ברצון ובין שלא ברצון. מעיקר הדין בעל קרי טמא, ולטהרתו צריך לטבול במקווה ולהמתין עד הערב. בזמן טומאתו הוא אינו יכול להיכנס לבית המקדש ולאכול בשר קרבנות, ואם הוא כהן אינו יכול לאכול תרומה. כיום, כיוון שאין לנו בית מקדש ומאחר שכולם טמאים מסיבות נוספות, אין מן התורה חובה הלכתית כלשהי הנגזרת מהמצב הזה. ואמנם, בנוסף לטומאת התורה, גזר עזרא הסופר שבעל קרי לא יעסוק בתורה ובתפילה עד שיטבול; אולם גזרה זו בטלה, כפי שמסביר המחבר בסימן זה.

סעיף א

^אכל הטמאים קורין בתורה וקורין קריאת שמע ומתפללין (א), ^בחוץ מבעל קרי, שהוציאו עזרא מכל הטמאים, ואסרו בין בדברי תורה בין בקריאת שמע ותפלה עד שיטבול, כדי שלא יהיו תלמידי חכמים מצויים אצל נשותיהם כתרנגולים (ב). ^גואחר כך ביטלו אותה תקנה, והעמידו הדבר על הדין, שאף בעל קרי מותר בדברי ^אהרי"ף והרא"ש מהא דברכות כ"ו ע"א. ^בשם בדף כ"ב ע"א, ובבבא קמא דף פ"ב ע"ב. ^גברכות כ"ב ע"א, וחולין קל"ו ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) ומתפללין – כאמור בהקדמה, טמא אינו נאסר אלא להיכנס לבית המקדש ולאכול קרבנות ותרומה. לכן כל הטמאים, הן אלו שנטמאו בגלל שנגעו במת, הן אלו שנטמאו בצרעת והן נשים נידות (משראו את המחזור עד שנטהרו) – כולם מותרים בתפילה ובלימוד.

(ב) כתרנגולים – כאמור בהקדמה, עזרא הסופר גזר שבעלי קרי לא יתפללו ולא ילמדו עד שיטבלו. והדבר אינו משום טומאה, אלא כדי למנוע מהגברים להגזים בתשמיש עם נשותיהם.

תורה ובקריאת שמע ובתפלה בלא טבילה (ג) ובלא רחיצה דתשעה קבין (ד), וכן פשט המנהג (ה). הגה: יש שכתבו שאין לאשה נדה בימי ראייתה ליכנס לבית הכנסת או להתפלל או להזכיר השם או ליגע בספר (ו) (הגהות מיימוני פ"ד), ויש אומרים שמותרת בכל (רש"י הלכות נדה), וכן עיקר, אבל המנהג במדינות אלו כסברא הראשונה (ז). ובימי לבון נהגו היתר (ח). ואפילו במקום שנהגו להחמיר, בימים נוראים וכהאי גוונא, שרבים

שולחן ערוך כפשוטו

(ג) בלא טבילה – משום שראו חכמים שאין רוב הציבור יכולים לעמוד בגזרה זו, שלא פשטה בישראל. וכלל בידינו שגזרה שלא פשטה בטלה מעצמה¹.
(ד) דתשעה קבין – ישנן דעות בגמרא שלתקנת עזרא די ברחיצה בתשעה קבין מים (כ"ב 12 ליטר וחצי)². וכיוון שבטלה התקנה, גם בכך אין צורך.
(ה) וכן פשט המנהג – המחבר כתב זאת כי ישנן דעות בראשונים שתקנת עזרא בטלה רק ללימוד תורה, ולא לתפילה; ופוסק המחבר שהמנהג אינו כמותם. אמנם גם היום יש שמדקדקים לטבול לפני התפילה אם יצאה מהם שכבת זרע³.
(ו) או ליגע בספר – מנהג זה הוא חומרה גדולה. ובנוסף, קשה מאוד לקיימו, כי האישה אינה יכולה להיטהר מטומאתה באותו יום, כמו גבר שראה קרי, וכיצד לא תתפלל או לא תברך בזמן כה ארוך.
(ז) כסברא הראשונה – אבל כיום אין נוהגים בחומרה זו כלל, ואינה אלא חומרה המביאה לידי קולא. ונוהגים שמותרת בכול, כפי המנהג שאמר עליו הרמ"א שהוא עיקר.
(ח) נהגו היתר – ימי ליבון הם שבעת הימים הנקיים שממתינה האישה לאחר

1. ביטול הגזרה בברכות כ"ב ע"א. והרמב"ם (הלכות קריאת שמע פ"ד ה"ח) כתב שהגזרה בטלה מפני שלא פשטה. ועיין ברמב"ם הלכות ממרים פ"ב ה"ו, שכל גזרה שלא פשטה בטלה מאליה.

2. יש להדגיש שהדבר נאמר רק כנגד תקנת עזרא, אולם כמובן שאישה נידה אינה נטהרת כך, אלא צריכה טבילה במקווה של ארבעים סאה בלי חציצה כלל.

3. המחבר הביא תחילה את האיסור ורק אחר כך כתב שהתקנה בטלה, ורמז בכך שאין לראות באדם המקפיד לטבול מחמיר שלא כדיון. והרוצה להחמיר די לו בתשעה קבין מים שאובים. ומכאן שיכול לרחוץ בברכה (גם עם בגד ים), ואפילו לעמוד תחת המקלחת ולהתקלח ב-12 ליטר וחצי; והטובל במקווה כשר הרי זה משובח. ויש הנוהגים לטבול כל בוקר.

מתאספים לילך לבית הכנסת, מותרים לילך לבית הכנסת כשאר נשים, כי הוא להם לעצבון גדול שהכל מתאספים והן יעמדו חוץ (ט) (פסקי מהרא"י סי' קל"ב).

שולחן ערוך כפשוטו

שסיימה לראות דם לפני שתיטהר. וכותב הרמ"א שגם הנוהגות לאסור בעת נידתן אינן ממתונות להיתר עד שיטבלו, ומנהג האיסור הוא רק בעודה רואה דם.

(ט) והן יעמדו בחוץ – כל זה רק במקום שנהגו להחמיר בכך, ולכן אינו שייך בזמן הזה. ואפשר ללמוד מכאן את ההתחשבות הנצרכת ברגשותיה של האישה.

